

KAUFMANN.
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 667.

Ny. L. B. XIV, 124 ff.

Commentar zur Chronik

Commentar

zur

Chronik.

Stadth. Bibliothek

- A. der k. k. Hofbibliothek No. 32
- B. der k. k. Hofbibliothek No. 124
- C. der k. k. Hofbibliothek No. 124

(Die Bibliothek ist in Wien)

Verlag von G. J. Neumann, Neudamm, 1874

1874

Ein
Commentar zur Chronik

aus dem 10ten Jahrhundert.

Zum erstenmal herausgegeben

von

Maphael Kirchheim,

nach den Handschriften

- A. der Universitäts-Bibliothek in Rostock No. 32.
- B. der königlichen Bibliothek in Turin No. 124.
- C. der königlichen Bibliothek in München No. 5.

(Als Manuscript gedruckt.)

Druck von H. L. Brönnner's Druckerei.

Frankfurt am Main.

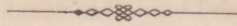
1874.

פירוש

על

דבר י ה י מ י ם

מיוחס לאחד מתלמידי סעדיה הגאון.

מוצא לאור ברפוס

על ידי

רפאל ב"ר שמעון קירכהיים

על פי

שלושה כחבי יד הלא המה האחד באוצר ספרי ישיבת עיר ראשטאק והשני
באוצר ספרי עיר טורין והשלישי באוצר ספרי עיר מינכען.

(איננו להמכר)

פראנקפורט דמיין
תרל"ד.

דרוקק דער ה. } ברעננער'טען דרוקקערייז.

1875

Journal of the Royal Society

Volume 45, Part 1, 1875

London: Printed by R. Clarendon, 1875

CONTENTS

On the Theory of the Motion of a Particle in a Medium of Varying Density. By Mr. G. G. Stokes. 1

(Continued)

Printed and Published by R. Clarendon, 1875

V o r w o r t .

David Kimchi bemerkt im Vorwort zu seinem Chronik-Commentare, dass die Erklärungsthätigkeit sich wenig mit dem Buche der Chronik beschäftigt und er in Narbonne nur einige anonyme Commentare gesehen habe, die aber mehr der Agada als dem nüchternen Schriftsinne genügten. Es war somit Kimchi nicht bekannt, dass Saadia und Jehuda Koreis — nach den Zitaten im vorliegenden Commentare — sich mit der Erklärung der Chronik beschäftigt haben. Ob diese aber einen förmlichen Comm. verfasst, oder ihre Erklärungen nur mündlich in Umlauf gesetzt hatten, muss dahin gestellt bleiben. Auch von dem vorliegenden Comm. scheint Kimchi keine Kenntniss gehabt zu haben, und wenn er auch hie und da mit demselben übereinstimmt, so ist es ein zufälliges Zusammentreffen oder beide schöpften aus einer Primärquelle. Befremdend ist es allerdings, wie dem emsigen Kimchi ein Comm. unbekannt bleiben konnte, der — wie wir zeigen werden — im 11. u. 12. Jahrhundert in den Ost- und Westländern verbreitet war. Nicht weniger befremdend ist es, dass sich unseres Wissens von diesem Comm. bloß die drei bei vorliegender Edition benutzten Handschriften erhalten haben, über deren Inhalt und Bestand wir vor Allem dem Leser kurz berichten müssen.

1) Die R o s t o c k e r Handschrift (A) in der dortigen Universitätsbibliothek,¹⁾ die Prof. Tychsén derselben testamentarisch übermacht hat, enthält in 3 f_o Bänden den Raschi-Commentar zur h. S. und den vorliegenden zur Chronik.²⁾ Das Titelblatt bringt die Aufschrift: פ' להגשר הגדול רש"י ולה"ה על נ"ר ואחרונים

¹⁾ Auf Ersuchen des hiesigen Stadtbibliothekars Herrn Dr. Haueisen wurde demselben diese Handschrift mit der grössten Bereitwilligkeit zu unserer Benutzung zugesandt, wofür wir den beiden verehrlichen Bibliothekaren unseren innigsten Dank hiermit ausdrücken.

²⁾ Dr. Dunath hat in einem Artikel über Raschi-Maascripte, im Magazin für j. G. u L. No. 6, diese Handschrift in allen ihren Theilen zu beschreiben angefangen, die Fortsetzung aber bis heute noch zurückgehalten.

וכתובים וחר"י עשר והמה ככתב ישן נושן ודיחה התחלה הכתב הזה לשנת לבריאת
עולם תתקע"א לאלף החמשה לפ"ק (1211) כאשר עיניך ההזינה בספר הישר
הזה בסוף כל ספר.

Die Schriftzüge dieses Titelblattes sind jüngerem Datums und ganz verschieden von denen der Handschrift; es ist daher Solches höchst wahrscheinlich von einem späteren Besitzer zugeschrieben worden. Auch ist die Handschrift, gegen die Angabe des Titelblattes, undatirt und nennt sich auch der Schreiber nicht. Dagegen steht zum Schlusse ein höchst räthselhaftes Epigraph, das wir im vorliegenden Buche genau in der Satzform des Schreibers abdrucken liessen. Wenn auch dieses Epigraph durch den Zusatz der massoretischen Traditionskette aus der Turiner Handschrift sich ergänzen lässt, so ist es selbst in seiner Ergänzung immerhin noch unverständlicher wie dort in seinem Zusammenhange, wenn nicht etwa der Copist unter *יבא המגדלאי* verstanden hat: „Jiream u. s. w. haben sich mit der Erklärung der Chronik beschäftigt“; allein alsdann hätten auch Saadia und Koreis genannt werden sollen, die doch im Commentar neben Jiream erwähnt sind.

2) Die Turiner Handschrift (B), No. 124 der dortigen Kgl. Bibliothek,¹⁾ enthält den Raschi-Comm. zu den Propheten und Hagiographen und den vorliegenden Comm. zur Chronik, den der Copist in folgendem Epigraph irrigerweise dem Abr. Ibn Esra zuweist:

סימתי פירושי דברי הימים שבה ליושב על כסא רחמים ממטבע החכם הגדול
הפילוסוף ר' אברהם אבן עזרא הנצב"ה על יד שמואל בר ירחמאל הסופר זצ"ל.

Die Handschrift ist undatirt. Der Comm. selbst schliesst mit einer gar nicht dazugehörigen Traditionskette, die sich schon in Ben Ascher's Buch *Dikduke hateamim* und in vielen massoretischen Handschriften findet, die wir alle S. 56 zitirt

¹⁾ Herr Dr. Berliner hat die Abschrift aus diesem Cod., die er sich in Turin anfertigen liess, uns überlassen. Der Copist war hierbei so gewissenhaft, dass er ein vom Buchbinder versetztes Blatt in seiner Abschrift an den richtigen Platz zu setzen, sich nicht erlaubt hat. Wir bemerken dies nur in der Absicht, dass die vielen Corrupteln dieses Manuscripts nicht ihm zugeschrieben werden möchten

haben ¹⁾, nur dass hier der oben erwähnte unverständliche Zusatz *בספר ונתעסקו בספר* beigefügt ist, der sich sonst nirgends findet.

3) Die Münchener Handschrift (C) No. 5 der Kgl. Bibliothek, auf die uns eine Notiz von Zunz (Z. G. u. L. S. 73) aufmerksam machte, besteht in 2 fol. Bde. und enthält den Raschi-Comm. zu Pentateuch, den Propheten und Hagiographen und zum Theil das Targum, mit vielen Zusätzen von J. Karo, die Geiger in Parschandatha und Nite naamanim mitgetheilt hat; nur den Comm. zur Chronik hat er nicht beachtet und doch gehört dieser Comm. bis zu I. Chr. 29, 21 (S. 252) dem Karo an, und von dort weiter ist er identisch mit dem vorliegenden Comm., den der Compiler dem R. Dosa als Verfasser zuweist mit den Worten: *עד כאן פירש ר"י קרא ומכאן ואילך העתקתי מפירושי דברי הימים שמסר דוסא בן ר' אלעזר בנו של ר' אפס שקיבל משמעון אביו ד"א והמתנשא לכל לראש אני שלמה ברבי שמואל ממדינה וירצבורג כתבתי אלו פירושים של עשרים וארבעה ספרים לר' יוסף ב"ר משה בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ותשעים ושלושה לבריאה עולם (1233²).*

Diese drei Handschriften sind wahrscheinlich aus einem und demselben Codex copirt, der schwerleserlich gewesen sein mag, denn die von uns angemerkten unverständlichen Stellen sind in keiner der drei Copien besser angegeben; auch findet sich in allen der Comm. zu II. Chr. Cap. 24 in Cap. 30 eingeschoben. Die correkteste von ihnen ist Handschrift A, deren Copist sein Original am besten gelesen hatte. Wir haben daher dieselbe unserer Edition zu Grunde gelegt und die Zusätze aus B. und C. sowie unsere eigenen durch Klammern bemerkbar gemacht. Es würde aber Zeit- und Material-Verschwendung gewesen sein, wenn wir alle Corrupteln aus B. und C. verzeichnet hätten.

Als Verfasser dieses Comment. ist in der Turiner Hand-

¹⁾ Wenn auch, was diese Traditionskette betrifft, die individuelle Existenz der darin aufgeführten Namen nicht anzuzweifeln wäre, so ist doch unzweifelhaft diese überlieferte Tradition nur fictiv und hat nicht mehr historischen Werth als die sinaitische und karäische; denn eine Wissenschaft, wie die Massoreth, die in Schrift und Wort verbreitet wurde, ist keine Geheimlehre, die nur Einzelnen anvertraut wäre.

²⁾ Die Abschrift dieses Commentars hatte Herr Tausend die Güte für uns anzufertigen.

schrift, wie oben angegeben, Abraham Ibn Esra genannt. Das ist aber entschieden falsch, wie ein Jeder, der nur einigermaßen mit den Ibn esra'schen Schriften bekannt ist, sofort an dem Styl und den Talmud-Zitaten erkennen wird. Ferner sind viele Erklärungen der Ansicht des Ibn Esra schnurstraks entgegen. So z. B. erklärt der Verfasser gleich zu Anfang die Stelle Gen. 4, 26 auf eine Weise, die Ibn Esra in seinem Pentateuch-Comm. verwirft. So ist auch nach I. E. — bei Kimchi — der Grund, dass I. Chron. 2, 15 der achte Bruder des David nicht genannt wird, weil sie nicht Eine Mutter hatten; aber anders der Verfasser S. 10. Der Verf. dieses Comm. macht ferner den freiesten Gebrauch von den exegetischen Regeln in den 32 Midoth des R. Elieser b. J. hagelili, die aber I. E., weil sie gegen die Massora verstossen, an mehreren Stellen seiner Schriften mit Entschiedenheit bekämpft. Daraus, wie aus Anderem ¹⁾ beweist sich auch, dass unser Verfasser nicht der Massoret Dosa sein kann, wie der Copist der Münchener Handschrift, sicherlich nur auf Grund der massoretischen Traditionskette in B, angibt, die aber, wie bereits gesagt, in keiner Verbindung zum Comm. steht.

Die Tosafoth zu Joma 9a zitiren eine Stelle aus dem Comm. zur Chr., den die Schüler Saadia's verfasst haben sollen. Da sich nun dieses Zitat im vorliegenden Comment. S. 21 befindet, so ist es nicht gewagt, wenn wir denselben mit dem der Tosafoth identificiren. ²⁾ Wahrscheinlich, doch nicht so sicher, ist es auch, dass jener Comm. eines Gaon, der in Daath sekenim S. 47 zitirt ist, der vorliegende sei. Es wird nämlich dort gesagt: „Miriam wurde ihrer Anmuth wegen Efroth genannt und Aehnliches befände sich in dem Chronikcomm. eines Gaon“ שוב אמר לי מורי שמצא קרוב לדבריו כפי ד"ה

¹⁾ Vgl. S. 20 Note 3, wo es aber statt 14, 6; 46, 23 heissen soll: 5, 6; Ezech. 36, 11.

²⁾ Weiss will den sog. Raschi-Comm. auf Grund dieses Zitats, das sich in demselben findet, den Schülern Saadias zuweisen, nur hätten die Tosaf. denselben nicht vollständig vor sich gehabt (Kerem Chemed V, S. 238). Ein Vergleichen des R.-C's mit dem vorliegenden zeigt aber unverkennbar, dass nur dieser aus der saadia'schen Schule hervorgegangen ist. Der unbekannte Verf. des R.-C's. mag immerhin einiges aus demselben entnommen haben.

ההד ושם נאון אהר und in unserem Comm. S. 12 heisst es: Miriam wurde wegen der ausserordentlichen Fruchtbarkeit Israels zu ihrer Zeit (במיה¹⁾ Efrath genannt²).

Um keine zu bestreitende oder anzuzweifelnde Angabe historisch zu besiegeln haben wir auf dem Titelblatt blos die Zeitperiode der Abfassung dieses Commentars, das 10. Jahrhundert, angegeben. Dass der Verfasser in dieser, der gaonäischen Periode gelebt hat, geht mit Sicherheit hervor aus den von ihm zitierten Autoritäten, aus den Commentaren, die ihn theils erwähnen, theils stillschweigend ausbeuten, sowie aus der Rücksichtslosigkeit, mit der er hie und da die talmudischen Erklärungen verwirft (vgl. S. 11, 26, 30 u. A.), was sich nur auf die Zeit zurückführen lässt, in der man die Unfehlbarkeit des Talmuds — die in unserer Zeit von einer neu entstandenen Orthodoxie auch auf den Schulchan aruch ausgedehnt wird — noch nicht zum Dogma erhoben hatte.

Die Gelehrten, welche zitirt werden, gehörten alle dem 10. Jahrh. an. So der Gaon Saadia, Jehuda ben Koreis (קוריס³), die Weisen von Kairuan, der Hauptstadt des fatamitischen Chalifats, die er בעלי מקרא ומשנה חכמים גדולים nennt (S. 18) und der sonst unbekannte Jiream aus Magdiel (יראם המגדיאלי⁴) ebenfalls in oder kurz nach der Zeit Saadia's lebend (S. 15)

¹) Midr. Exodi C. 1 hat על ידי „durch sie“, weil nach ihm die Hebamme Schifra (nach Talmud Sota 11 Pua) Miriam gewesen sei.

²) Die angeführten Angaben, dass unser Verfasser Dosa geheissen (wie in C) oder ein Gaon war (wie in Daath sek.) könnte man wohl mit der Angabe der Tosafoth zu Joma 9 dahin combiniren, dass ein berühmter Schüler des Saadia mit Namen Dosa Verfasser des Commentars sei. Denn ein Gaon Dosa ist in der Gutachtenliteratur bekannt (S. Schaare teschuba No. 136, Teschuboth Edit. Lyk No. 5, R. J. b. S. 105, Ittur Ed. Lemberg S. 44b und eine aus dem Arabischen übersetzte Abhandlung in Schit. mekubezeth zu Baba Kama S. 36.) Keineswegs kann er aber weder der im Comm. selbst (S. 36) in einer sehr dunkeln historischen Notiz genannte Dosa, ein Vorgänger Saadia's, noch Dosa der Sohn des Saadia gewesen sein, da er an keiner Stelle des Commentars dem Saadia das Epitheton נאני beisetzt, auch S. 37, Z. 1 von sich einfach אחריו נאני, nicht נאני בנו אחריו sagt.

³) So schreibt der Verf. diesen Namen.

⁴) המגדיאלי kann heissen: „aus der Stadt Magdiel,“ wie השומרוני, הגרשוני הובולוני, oder auch: „aus der Familie Magdiel,“ wie היורעאלי.

und meist dem Koreis gegenüber als Contradient aufgeführt. Von Saadia berichtet der Verfasser (S. 36), er habe von der Jeschiba (wahrscheinlich aus Fajum in Aegypten) ein Buch „Maass der Weisen (מדות חכמים)¹⁾“ und ein Buch „der Jubiläen (ספר היובלות)“ mitgebracht, worin es heisse: בשנה ארבעים למלכות דוד כחצי היובל כד' בשבוע החקין משמרות כהונה וליה כמו שמסר לו שמואל וגו'. Ob nun dieses Buch היובלות identisch und eine Fortsetzung der von Dillmann edirten, aus dem Ethiopischen übersetzten, kleinen Genesis sei²⁾, ist ein literarisches Problem, an dem der kritische Scharfsinn scheitern muss, in so lange nicht ein neuer Fund eine Aufklärung bringt. Nach der Saadianischen Relation über die Organisation der 24 Priesterwachen hat denn auch der Verf. die betreffenden Capitel kommentirt und zwar in einer, seiner sonstigen präcisen Kürze entgegenstehenden Weitläufigkeit, dass die Muthmassung nahe liegt, Alles von S. 36 bis S. 43 gegen Ende sei wörtliche Copirung aus Saadia's Schriften. Merkwürdiger Weise hat, nach der Angabe des Jacob ben Reuben im Oscher zur Chronik, auch der Karäer Salmon ben Jeruchom, der heftige Gegner Saadia's, diese Capitel kommentirt, ohne jedoch wenig von Saadia abzuweichen.³⁾

Ohne den Verf. zu nennen, hat der eben genannte Karäer Jacob ben Reuben (um 1130 nach Pinsker) in seinem Comm. Oscher den vorliegenden excerptirt, mit Weglassung aller Zitationen. Die Lesearten in A. stimmen auch vollständig mit seinen Excerpten überein, aber gerade die corrupten und un-

¹⁾ Der Tractat Midoth kann dies nicht sein, da dieser nur die Beschreibung des Tempels enthält.

²⁾ Ueber die Tendenz und Abfassungszeit dieser Schrift sind die verschiedenen Ansichten von Frankel, Beer und Jellinek bekannt, die aber insgesamt nicht mehr als Hypothesen sind. Von Dr. K. Rönsch besitzen wir eine neue Ausgabe dieses Apokriphon mit dem in der Ambrosiana aufgefundenen lateinischen Fragmente, wozu der Verf. einen für die Kunde der Latinität werthvollen Comm. gibt. Für den Theologen hat das dickleibige Werk nur durch die reiche Zufuhr der Bezugstellen aus den Kirchenvätern und Zusammenstellung aller Hypothesen einen Werth, alle Fragen bleiben aber wie zuvor — unbeantwortet.

³⁾ Auch der Verf. der Halachoth gedoloth hat (in Sofrim) über den Turnus dieser 24 Wächter zur Darbringung der Opfer nach einer uns unbekanntem Quelle geschrieben.

verständlichen Stellen sind von ihm weggelassen. Im Mibc har von dem Karäer Aaron ben Joseph (1250) findet sich ebenfalls die sonderbare Ansicht unseres Verfassers von den Eroberungen des Machir, Jair und Nobach (Num. 32), die er in Joseph's Zeit zurückversetzt (ספירות לשעבר, S. 12), mit der Abänderung, dass Joseph diese Städte angekauft habe. Von rabbinischen Autoren wird, ausser den obengenannten Tosafoth, von Moses Taku (12. Jahrh.) aus Polen oder Böhmen (Ozar nechmad II, 69) die historische Notiz über Saadia aus unserem Commentar (S. 36) zitiert.¹⁾ Ferner findet sich die Erklärung des Comm. über die Frauenspiegel (S. 49) auch in dem Buche Paneach rasa zu Ex. 38, 8 wieder. Als Quelle ist da מרבי beigefügt, womit jener Verfasser alle Erklärungen bezeichnet, die ihm von seinem Lehrer mündlich ohne Quellenangabe mitgetheilt worden sind.

Wie sich aber aus allen angeführten anonymen Zitaten der Name unseres Verfassers nicht ermitteln lässt, eben so wenig können wir aus den vorkommenden fremdländischen Wörtern sein Vaterland angeben. Solche Wörter sind nämlich 1) das Arabische Bab „Thor“ (S. 43), 2) das Spanische abatir (S. 15) und 3) die Erklärung von מקוה סוהרי (S. 47) mit der im Mittelalter gegründeten kaufmännischen Verbindung Hansa, die unter diesem gothischen Namen in den Ost- und Westländern allgemein bekannt war.

Sprachlich Merkwürdiges ist nur Einiges hervorzuheben, wie z. B. S. 22, dass die Partikel את von ערי המקלט für מ stehe (מערי) weil nur Chebron eine Zufluchtsstadt war. S. 23, dass in להולע das ל für מ stehe wie in לשרי (Ps. 32, 4). — Die etymologisch nicht zu erklärenden Gelöbnissformeln נודה, פויה, נוק sind = ניר, weil aus diesen Wörtern durch eine kleine Rasur in den Buchstaben ה, פ, ק phonetisch ניר wird (S. 6). Diese Erklärung hat ebenso Aruch (R. חרף) der sie wohl schwerlich unserm Comm. entnommen hat. Befremdend ist die Bedeutung, die er (S. 51) dem Zeitw. שרף gibt, das nur wenn mit א verbunden „verbrennen“, ohne diese Verbindung aber

¹⁾ Die Frage Steinscheider's in Hamaskir 1860 S. 62: „heisst das מ׳ שפירש דה“ der Chronist Abr. b. David? ist somit beantwortet (Halberstamm).

„sammeln“ heissen soll. S. 25 betitelt er die Genesis ספר הישר, eine Benennung, die wohl agadisch im Talmud, Jer. Sota c. 1 Ende, vorkommt (Babli Ab. Sara 25 und Ber. Rab. c. 6 haben dazu noch den Beinamen יצחק יעקב 'ס), bei den späteren Autoren jedoch wenig in Gebrauch ist, wie z. B. in einem handschriftlichen Dikd. hat. von Ben Ascher (bei Bär) und im Mibchar hamam. von Nathan — Die nux interpretum der Chronik ist bekanntlich, die Relationen und die vielfältigen Namen in den Geschlechtsregistern mit denen der andern Bücher der h. Schrift auszugleichen. Der Comm. (und seine citirten Vorgänger) thut es in der Weise, dass er mehrere Namen durch künstliche Deutung auf eine Person concentrirt (vgl. S. 24 u. 25), eine Lösung, die oft an — vernünftigen Unsinn grenzt.

Ob dieser Comm. es verdiente, seiner bisherigen Verscholenheit entrissen zu sein, darüber habe ich um so weniger nöthig ein Wort zu sagen, da ich denselben, bei meinem Eintritt in die Altersperiode, der jüd. Literatur, meiner früheren Jugendliebe, nur als Dankesgabe für mein green old age darzubringen mich gedrungen fühlte. Für den Buchhandel ist er somit nicht bestimmt¹⁾. — Mögen meine Freunde und Gelehrten, deren Schriften mir so manche Geistesnahrung brachten, diese kleine Gabe mit Wohlwollen annehmen und dieser literarischen Antiquität dasselbe Existenzrecht zuerkennen, wie so vielen anderen, deren Werth eben auch nur in ihrem Alter liegt.

¹⁾ Nur Herrn Dr. Berliner überliess ich für seine mir überlassene Abschrift 25 Exemplare zu beliebigem Gebrauche.

Frankfurt a/M., im Juli 1874.

R. K.

ידועה גלויה מאמנה, רשומה אסומה חסונה, כבושה חבושה ככולה¹⁾
 בכונה, ונצורה עיטרה מועה טמונה, נעלמה נאלמה מגמגמה, טמונה
 אגורה סגורה, ונחבית כחיונה, ובהותמה נסתמה, סגור חותם צר, ונעצר
 ונקצר כח המלצר, לירד לאוצר, זולת דרך האתרים, מגילת סתרים,
 במחבואיהם נחתמים, קשור קטרים, נפשרים נפתרים בקמיעות תלתלים,
 נשתלים על פני נפתלים, ההוגים במהתלים, וסוגים ומהבילים, וחווים
 ולא ידעו מה, ולבם הומה, כסומא בארובה, עד ישובן יחשבון לברר
 וללבן, יאחזון ירמוון באופני גלגלים, מכחב יד גלילים, מזוים מלאים,
 אגורי ראשית שמנים, נהרי נחלי רבש וחמאה וחלב, פלגים יבלי מים,
 מפורדים נפרדים, ספרדים ואיי כתים לתוצאותם ומוצאותם ששיתם,
 היו לארבעה ראשים²⁾ חרושים משרשים, על לוח לבות המורים, ומעמידן
 העמידן על אחת דבר בקדשו שתיים זו שמענו³⁾ והם מחלקות מתלקות,

¹⁾ Diese Einleitung, in massoretischer, theils unverständlicher Reimsprache, hat nur A.

²⁾ Diese 4 Häupter sind die 4 Bestandtheile der Lehre Mikra, Mischnah, Talmud und Agada, für welche der T. Jerus. Meg. c. 4, die sinaitische Gesetzeskraft vindiziert מה שתלמיד ואגדה אפי' מה שתלמיד ארי ב"ל — מקרא משנה תלמוד ואגדה אפי' מה שתלמיד ארי ב"ל — מקרא משנה תלמוד ואגדה אפי' מה שתלמיד ארי ב"ל. Unter Mischnah sumirt R. Meir sämmtliche Halachoth, R. Jehuda die Midraschim, wie Sifre, Sifra und Mechilta (Kiduschin 49).

³⁾ Der Verf. meint wol mit dem Hinweis auf Ps. 62, 12 das schriftliche und mündliche Gesetz. Wir können seine, sicherlich midr. Quelle hierzu nicht angeben. In Sanh. 34, Schebuoth 20, Mechilta Jithro c. 7 und Sifre § 42, 232 wird dieser Psalmvers auf die sich widersprechenden Stellen in der h. Schrift bezogen.

לששים המה מלכותי תהלוכות, הליכות אבות מלאכות, ושמונים¹⁾ מיומנים להאיר אופל אשמנים, תעלומות עלמות, אבנים מפולמות, גאותם רוממותם, שלשים ושתיים נתיבות²⁾, מיושבות לשבת עולם, ומנהגו שלשים ושתיים לאגדה, י"ג אבי אבות³⁾, סניפין ותולדות, נוטריקן וגמטריא כתוב ומפולש, דרך רבויין ומיעוטין, ושנים למו דברים מופלאים שבמקרא נדרשים כמו במסורת חסר ויתר, בהכרע בסיקור ברומה לשתי פנים, בסומכין בענין, במתורגם בפשט כמדרש, יתר עליהם של תורה המצוה בטעם וברמיוה, הרי אלו שלש עשרה אזני תורה בענין הכתוב און היקר ותיקן, אכפרם מחול ורביין, כמה ענינים מתהפכים לגוונים. שד השא וממתקי טעמים, שאילולי כן מי יאמר פקח קוח, מלקוח ללקוח, במרקחת תמרוקי סממנים, ספר יוחסים הנקרא דברי הימים⁴⁾ כי דבריו מאוימים מסויימים מקויימים במאמר קירא הדורות מראש, הנותן כה לדרוש, לארוש ולחדש כל דבר לפי ענינו דבור על אפניו, יגיד עליו רעו, יכרעו למפרעו, ויודעו ויעמידו במעמדו, והמוסיף עליו גורע ופורע מוסר אם יחסר וייתיר, כי אם במליצת דברי חכמים ויחידותם, יסודות מיוסדות, כתבי קודש בניינים ועניינים לא ידעתי ספורות.

אמנם קדוש ישראל התווים וציום וחיום ברוח קדשו, והגדילם לחלשו, כדבר דבר קדשו. כחדשו בפלשו, סביב אשו, דבר יום כיומו וחדש כחדשו, שנאמר והגא מפיו יצא שאין לך יום שאין ב"ד שלמעלה מחדשין

¹⁾ Im Midr. zu HL. 8, 8 werden die sechzig Königinnen auf die 60 talmud. Traktaten bezogen (bei Wolf und Buxdorf werden 63 aufgezählt. S. Jahrbuch von Brüll a. A.), die 80 Ketsen auf die 80 Abschnitte in Thora Cohanim.

²⁾ Die 32 Midoth von R. Elieser nennt der Verf. נתיבות עולם in Anspielung auf die נתיבות ל"ב in B. Jezirah. Simson aus Chinan hat sicherlich hiervon nichts gewusst und nahm daher für sich diese Benennung in B. Cerithoth in Anspruch.

³⁾ Die 13 Mid. von R. Ismael, welche in den genannten 32 Mid. mit enthalten sind und nur halachische Verwendung haben, nennt der Verf. die Urväter אבות ואבי; die übrigen, als nur exegetische Hilfsmittel, heissen Abkömmlinge תולדות.

⁴⁾ So wird auch die Chr. im Talm. Pesach 62 genannt. „Auf ein Buch Juchasin beruft sich Colbo No. 4 bei der Angabe, dass David, während die heilige Lade im Zelte gestanden, den 105. Psalm habe absingen lassen (Zunz G. V. 170).“ Unter diesem Buche Juchasin ist ebenfalls die Chr. I, 16, 8 verstanden (Rappoport).

בו הלכות ומעמי מקראות שאין הגא אלא תורה שנ' והגית בו יומם ולילה', ולו רבים יחכמו יסכימו ושימו על לב וידעו כי הבורא הוא המורה למסגפים וממיתים עליה²⁾ עצל דם³⁾ כמו שנ' ישוטמו רבים ותרבה הדעת. לכן סגפנו עצמינו בגולה שבוע שנים היו יתר⁴⁾ שנאמר וכולם שקמים⁵⁾ מקדם חובי עמי מסגף נפשי, וחונן דעה ומערכי לשון ישלה דברו וחיוני מראותיו ומעמי חכמיו וחקרי דתותיו ויורני ויאמר לי יתמוך לבך דברי שמור מצותי וחיה, יבא ויורני באופני סדריו וגלגלי מסרתיו, או נבין דעת קדושינו ונרוין ולא נכשל ביראת הארון אדונינו כהודיענו לרבים תבונת חכמיו ויעלה וזכרוננו לפניו בכרכת פי ההוגים סרוגים העורגים ואורגים חורי, מתענגים בדבריו ולא שוגים ועגים, אחרי המתעסק בדברים מאויימים מטעמים מקויימים מבוארים מסויימים בספר יוחסין ודברי הימים.

¹⁾ Beresch. Raba c. 49.

²⁾ T. Sab. 83.

³⁾ Vielleicht לדם.

⁴⁾ ויותר wohl verschrieben für יתר.

⁵⁾ Amos 7, 14?

1) אדם שת אנוש, ואין לחמוה למה לא הטיל הכתוב ו' בחיבה השלישית כמנהג כל הכתובים ראיוב שמעון לוי יהודה (שמות א' ב'), אמנם כי קצר ולא פירש מעשהם לפי שלא היו אנשי הונג והיו מכעיסים בע"ז, ואנוש הוא דור שלישי, וכימיו התחילו להכעיסו בשלש עבירות, שנא' אבי כל יושב אהל ומקנה (בראשית ד' כ"א) מקנה כסתר וחזרו להכעיס בגלוי ומשמיעים קולם שנאמר אבי כל חפש כנור ועוגב, חזרו להיות עושים צלמים וקוראים אותם בשם בוראם, שנא' אז הוחל לקרא בשם ה' (שם ד' כ"ו), וזה לקרוא כמו מִקְרִיא כדרך המקרא בהרבה מקומות משמשה ל' במקום מ' כמו אמרי לי אחי הוא (שם כ' י"ג) ופחרנו ממני וכן לעגלות בית און (הושע י' ה') והיא לעגלות בית און יגורו ויפחדו וירעדו שכני השמרונים כי יחאבלו עליו עמו וכמרו שהיו מזמרים ומגילים לפניו והפך לכם לאכל על כבודו כי גלה ממנו, וכמו לחונג דלים (משלי כ"ח ה') יחונג דלמד מם הוא ממה שחונג הקב"ה לעניים הוא מרבה הונג שעניים לווים בריבית, וחכמים פירשו למלכות ובונה בהם גשרים¹⁾. והוחל זה לשון חול הוא²⁾, כלומר חפשו דרך חולין והניחו לשון הקודש מקראו בשם ה', ולכן לא הטיל בו ו' עד שבא לנח איש צדיק תמים, כי עד נח היו מכעיסים כולם בע"ז ובנות, שנאמר ואחות חובל קין (בראשית ד' כ"ב) שהזרו להותבל בנות כעין שנ' חבל עשו (ויקרא כ' י"ב), לכן לא הזכירם אלא להוציא מהם חולדות, וסילק וקצר דבריו מהם. 3) למך, זה בן שת, ואוחו למך שנאמר בו כי איש הרגתי לפעמי (בראשית ד' 1)

¹⁾ Raba Vajikra c. 31. Das Zitat des Verfassers ist nach Jalkut Spr. § 28. B hat למלכות נצריי.

²⁾ Gegen Ibn Esra z. St., der nach des Verfassers Erklärung das לקרא für überflüssig hält: „ואילו היה מחול היה השם סמוך אל המלה“. Der Supercommentar Ohel Josef zitiert daselbst § 4 der 32 Midoth von E. Hagelili, woselbst הוחל ebenfalls mit חול erklärt wird; diese Stelle fehlt in den Editionen, sie müsste § 16 stehen. P. Duran zitiert diese Erklärung (Efodi 154) aus M. Nachmans Novellen zum T. Schebuoth und nennt sie גדול גרול; es war also auch ihm diese Stelle in den 32 Midoth nicht bekannt.

כ"ג) בן קין הוא. ואע"פ שאומרים בני אדם (תנחומים) שהרג את קין, שגינו בעיני
 'אינו כן, אמנם מתמה ואומר וכי אני הרגתי להבל שהיה איש לאיברים וילד
 בשנים, קין שהרגו נתלו לו שבעה דורות שנ' לכן כל הורג קין שבעתים יוקם (שם
 ד' ט"ו) למך שלא הרג כלום לא חבוא כימיו הרעה אפילו עד שבעים ושבעה
 (כ"ר כ"ג) לפי שהיה נח מתרה בהם כל שעה. (4) נח שם חם ויפת, יש
 אומרים כי שם ראשון ללידה כאשר מיחסו כאן, ואשר פתח בפת לחולדות ויחוסם
 הכנים החלה כדכתיב בני יפת גמר ומגוג, לפי שדבריהם מעטים ונסתלק מהן
 החלה מהרה ואח"כ התחיל לייחס בבני שם שאין להם הפסק ותכלית ודברי כל
 הספר תלויים בבני שם, ארפכשד שלח ועבר ואברהם וכל ישראל, ואשר אמר
 אחי יפת הגדול (בראשית י' כ"א), לא יפת גדול ללידה אבל אחיו גדול ממנו
 ומשמעו אחי יפת, הגדול מיפת וכדקא מיירי בנן סורר ומורה (סנהדרין ס"ט ב'),
 ויש אומרים כמשמעו ומפני כבודו של שם שהיה חסיד הקדים לפני אחיו, [כ"ג]¹⁾
 הוא הדבר כי יפת גדול דכתיב שם בן מאת שנה שנתים אחר המבול (בראשית
 י"א י') הוי אומר כי יפת הגדול שהרי בן ה' מאות שנה היה נח כשהוליד והמבול
 בשנת שש מאות שנה, נמצא הגדול שבכניו בן ק' שנים, ושם לא הגיע לק' עד
 שנתים אחר המבול, וכן עיקר. (5) בני יפת, הוא ובניו חמשה עשר, חם
 ובניו שלשים ושנים, שם הוא ובניו עשרים ושבעה, ומאלה נפצה כל הארץ, מספרם
 שבעים וארבעה, ולא נחלק העולם אלא לשבעים שנ' יצב גבולות עמים למספר
 בני ישראל (דברים ל"ב ח', ת"י, ספרי) ויעקב ובניו בירידתם למצרים שבעים היו,
 בני לאה ל"ג בני רחל י"ד בני זלפה י"ז בני בלהה ז' בכללם ע' וכפרס ס"ט כאשר
 אמרו חכמים זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות (סוטה י"ב), אמור
 מעתה הללו ארבעה שלא נכללו ושלא נחולקו בין האומות אילו שם וארפכשד
 ושלא ועבר לפי שצדיקים היו ולא נכללו עם האומות. ומשך, הוא (גם שם) אהר
 שכתוב (בתורה ומש) (בראשית י' כ"ג), ד' זו היא מ"א אותיות שבאות בסוף
 המלה ובראשיתה ובאמצעיתה ואינם משמשות כלום והם שמלאכתו בינה
 שבאות בלא יסוד, וכמות זה שְׁלֶדֶד (ויקרא י"א י"ז), השולה דגים מן הים (חולין ס"ג),
 שְׁדֵד, אשר ישה, שְׁדֵדֶד (ויקרא כ"ז ב') ערך, הַשְׁדֵד חו"ד²⁾, ובלשון המשנה סך
 סכוי³⁾. (6) ודיפת (הוא) ריפת, לפי שדומים ר' וד' בצעורם וכחוקם הסדירן
 וחלפן זה כוה כמו מתעורר (ישעיה ס"ד ו') מתעורר, או מי ירה (איוב ל"ה ו')
 ידה, ואגדע את מקלי זכריה י"ד) נגרע היום שנט אהר (שופטים כ"א ו'⁴⁾)

¹⁾ Diese Erläuterung fehlt in A.

²⁾ Das כ in חכך ist in zwei Stellen Sp. 24, 13. Ex. 3, 25. entschieden pronominel und nicht paragogisch, der Verf. kann daher nur אל חכך (Hosea 8, 1) meinen, wo das כ auch paragogisch aufgefasst werden kann.

³⁾ B. סיני. Beide Lesarten sind unverstänlich.

⁴⁾ Auch viele Ken. Handschr. haben die Lesart ידה; Levita verwirft sie in seinen Glossen zu Kimchi R. גרע.

ובלשון המשנה כל בניו נזרות כדומים לו, נזר נזק נזח פזיח הרי זה נזיר (נזיר פ"א) כי בגירדך משוך הקו"ף וניקוד הפ"ה וחוטרו של ח"ת הרי כולם נזרות וכדומיהם נחפשים וסדר אחד לכולם. (17.) ועוץ וחול, אעפ"י שבתורה ייחסם על שם ארם שנ' ובני ארם עוץ וחול (בראשית י' כ"ג), בני בנים הרי הם כבנים וייחסם בבני שם, ויחס ארם וארפכשד ולא ייחס לוד ועולם ואשור, לפי שרשעים היו וקוצר דבריהם ולא ייחסם בבנים, והתחיל ליחס את שם עד שהגיע לאברהם ואמר (28) בני אברהם יצחק וישמעאל, והקדים יצחק מפני ב' דברים, א' מפני כבודו וחישובו, וא' מפני שאמר בני אברהם ולא אמר בני אברם, ומשהיה שמו אברהם יצחק היה כחלת בניו ולכך הקדימו. (34) ויולד אברהם את יצחק, כאשר כתוב בתורה ואלה תולדת יצחק בן אברהם, והיה יכול לומר יצחק הוליד את יעקב, אלא אמר אברהם הוליד את יצחק, שהיתה לו צורת פני אביו מפני ליצני הדור שהיו אומרים ראיחם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו זה, מה עשה הקב"ה, הטיל בו צורה אברהם שכל הרואים אותו אמרו אברהם הוליד את יצחק (תנחומא. כ"מ פ"י); וכן ככלאב בן אביגיל שלכן שינה שמו מדינאל לפי שהיו ליצני הדור אומרים בן נבל הוא, כדמפורש בסדר הבנים (למטה ג' א'). בני יצחק עשו וישראל, הקדים את עשו לפי שמועטים דבריו ורצה להסתלק ממנו ולסיים בישראל שהתחיל תחלה לפי שכל דברי הספר תלויים בו, והקדים מי שמועטים דבריו והורישו הר שיעיר ואח"כ התחיל במספר בני ישראל אשר ספורתם מרובים ודבריהם ארוכים, ועכשיו הוא מיחס את בני עשו, (36) אליפז רעואל ויעוש ויעלם וקרח, כי ג' נשים היו לו לעשו, עדה ואהליבמה ובשמת, עדה ילדה את אליפז ובשמת ילדה את רעואל, ואהליבמה ילדה את יעוש ואת יעלם ואת קרח (בראשית ל"ו, ד' ה'), הרי ה' בנים היו לו לעשו וקרח בן עשו הוא, ועוד יש לנו קרח אחר שהוא בן אליפז (בראשית ל"ו ט"ו) ובדברי הימים יזכר אותו תמנע, וגם בתורה כמו בן ואע"פ שהחזימים וסחומים דברי המכטא תמנע בן אליפז הוא איש ולא אשה ובאלופיהם יזכר אותו קרח, ועכשיו חתכם בכינה, וחשוב בני אליפז שכחב בתורה תימן אומר צפו זינעתם וקנו ותמנע (בראשית ל"ו, י"א י"ב) הרי ו' בנים לאליפז, ועוד היתה לו פילגש לאליפז בן עשו ואם תרצה לומר אחות לוטן תמנע כי היא מכנות שעיר וממורשי בני עשו (שם ל"ו כ"ב), ותמנע זה הוא אחד מן הדברים שאין להם הכרע בתורה כמו וקם כל העם (דברים ל"א ט"ו) משקדים (שמות כ"ה ל"ד) ארור (בראשית מ"ט ז') מחר (שמות י"ז ט') שלכאן ולכאן הם משימ' ואל תחמה

¹⁾ Wie der Comm. so erklären auch M. Nachman und S. b. Meir in ihren Commentaren z. St., letzterer zitiert dazu den Midr. zu Ps. (?). Sie sagen aber nicht wie hier der Verf., dass Timna zu jenen Stellen gehöre, in denen ein Wort sich befindet, das eine zweifelhafte Beziehung habe, in denen ein Wort sich befindet, das eine zweifelhafte Beziehung habe, d. h. zum Vorder- oder Nachsatze gelesen werden könne, wie es auch die Masora und der Talmud Joma 52, Jerus. Eilim Absch. 2

על שנחלק כי ראוי היה להיות סדור אלא שנחלק להבין דעת ומומה, וזו אחת מל"ב נתיבות שהחזירה נדרשת¹⁾, כסדור שנחלק, כמו כי מרביח העם . . . ה' הטוב יכפר בעד כל לבבו הכין לדרוש האלהים . . . ולא כשהרת הקדש (דה"ב ל' י"ח י"ט) סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק, כיוצא בו כי לבם צפנת משבל על כן לא תרומם, למי להלק יגיד רעים, למי שהוא חולק על דברי נביאים ורעים ועיני בניו חכלניה (איוב י"ז ד' ה') סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק, ואעפ"י שנחלק, רמזו חכמים בטעם לגרמיה עומד כתמנע שנ' ותמנע | היתה פילגש²⁾, והמשכילים יבינו וישכילו תמנע עם הכנים. וכהנה רבות במקרא ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו, ואח"כ ממנו לדעת טוב ורע (בראשית ג' כ"ב³⁾), והשוגה קורא כאחד ממנו ביהר. כה אמר ה' למשיחו, לכורש | (ישעיה מ"ה א') ואינו אלא למשיחו, כלומר כה אמר ה' למשיחו, ראו מכורש זה שאני אמרתי וגולתי ישלח לגמרי, והוא לא עשה כן אלא אמר מי בכס מכל עמו יהי אלהי עמו (עזרא א' ג') כמפורש על הענין, ועצמו מספר הכתובים בחזרה כמו כן. והשוגה שנכנס בו השיבוש כאשר אמרו חכמים שבשחא כיון דעל על, מתרעם ואמר לא כן בדיו כאשר ראמות לאויל חכמות (משלי כ"ד ז') אין לו לאויל בחכמה אלא תרעומת, וזה ראמות רעמות הוא⁴⁾, כמו מנאל מנעל (מלאכי א' ז') יאר יער, כאור כעור⁵⁾ והחכם דן את הדברים לאמתם ומעמידן על כוונתן.

u. a. St. (S. Norzi zu Abs. Vajelech u. Ochla veochla Ed. Frensdorff No. 194) nicht dazu nehmen. In der That aber hat hier Timna denselben Charakter wie 2 von den 5 Aufgestellten; denn קם ארור (Gen. 49, 6; Deut. 31, 16) müssen, wenn man sie zum Vordersatz beziehen wolle, auch zum Nachsatze gezogen werden, ansonst hätten wir einen sehr verstümmelten Nachsatz. Dass das hier fehlende Wort שאת (Gen. 4, 7) eine absichtliche Omission sei und der Comm. statt desselben Timna einfügen wollte, wagen wir nicht zu sagen.

¹⁾ Ibn Esra verwirft diese exegetische Lizenz (Zachoth Ende; Mosna-jim 4; Gen. 23, 17), von der Saadia den weitesten Gebrauch gemacht hat. S. Ohel Josef z. St. und Nethiboth Olam v. Katzenellenbogen c. 11.

²⁾ Den Hinweis auf den trennenden Accent hat auch Paneach rasa.

³⁾ Ebenso Onkelos, Jonathan und Maimun in Pirke c. 6.

⁴⁾ So übersetzt auch das Targum מהרעם.

⁵⁾ Diese zwei Beispiele führt der Comm. häufig an, כעור, hässlich, steht Chullin 44 und mit א wie im Syrischen כאור צבעו כאור (B. Kama 100) הכאור שכעברים (Erach. 13). Aruch hat in diesen Stellen auch eine Lesart mit ע. Für die Buchstabenverwechslung von יער = יאר verwies mich mein Freund Bär auf מע"ר חזיר מע"ר (Ps. 80, 14). יער hat hier ein überhängendes ע, was nach einer agadischen Deutung auf יאר hinweisen soll. S. Raba Vaj. c. 13 und Mid. Ps. z. St. Norzi macht auch auf Aboth. R. N. c. 34 aufmerksam, dort heisst es מיאר כתיב — Ein Beleg mit א fand Bär auch in dem Pijut zum 1. Tag Pesach in עאינה וראינה, wo es heisst הרחק מן הכיעור = הרחק כאור חמודים (Chullin 44.)

ובישועיה כמו כן סדור שנחלק שכן הוא אומר על אדום הרשעה וירשה קאת
 וקפור וינשוף ועורב ישכנו בה, וכל הכתובים בספר חומש בת היענה ושחף ותחמם
 היות כופרים וחולדות הסנאים ואבני השדה הם כמו כן ירכזו שם, לדור ודור
 ישכנו בה (ישעיה ל"ד, י"א עד י"ז) ואע"פ שיש הפסק במלה זו ונחלק הסיודור
 ומתהלך בפרשה אחרת ישושים מדבר וציה (ל"ה א') ואומרים בני אדם שהוא
 מן ענין ותגל ערכה, ואינה היא המדה ולא זו היא הדרך, אלא המלה סמוכה
 למעלה ואל אותן היות המקובעות לשם הוא אומר ישושים, יהיה להם משוש
 בהיות אדום מדבר וציה לא תעבור בה רגל אדם המעכבם והמכריחם ממקומם,
 היינו משושם, כי כשילך אדם בין החיות ברחות לכאן ולכאן, וכאן לא יהיה כן
 כי לא תעבור בה רגל אדם ורגל בהמה, וישושו בשרחם ובמדבר ובציה שלהם,
 ואזי תגל ערכה ארץ ישראל שנקראת ערכה שנאמר והערכה והיורד וגבול (דברים
 ג' י"ז) וכן הוא אומר והערכה עד ים כנרות מזרחה ועד ים הערכה ים המלח
 (יהושע י"ב ג'), ולכשתחרכ אדום והיהו מדבר שממה אזי תגל ארץ ישראל כמו
 שנאמר אמלאה החרבה (יחזקאל כ"ו ב') אי מלאה זו חרבה זו (טגלה ו), הדר
 הכרמל והשרון זו ירושלים ובית המקדש כמו שנאמר ירכתי לבנון (מ"ב י"ט כ"ג),
 והו שער הענין וטעמו של דבר ואל תחמה על תחלת הפסוק שנסמך למעלה ואם
 נסמך למה פסקו¹⁾ וכאן דבריו הימים יש כמו כן פסוקים שנאמר לבני שלומות
 יחת, ובני יריהו אמריהו השני (דה"א כ"ד, כ"ב כ"ג) וחזון המלה כך היא ובני
 שלומות יחת ובני, ואחר כך יריהו ואמריהו כאשר מוחם למעלה יהיה הראש
 אמריה השני (כ"ג י"ט). כמו כן צפו וגעתם וקנו ותמנע, כמו כן אנו מוצאים
 באלופים שהו ז' אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף געתם אלוף קנו אלוף
 קרח (בראשית ל"ז ט"ו) הוא תמנע, קרח ותמנע פתרון אחד להם, אבל קרח בן
 אהליכמה אחר היה והוא מצוי ביחוס הבנים וביחוס האלופים. 38) ובני שעיר,
 החרי והוא עצמו חוי כי נקרא שם בין בני צבעון כדכתיב ואם אהליכמה בת ענה
 בת צבעון החוי (בראשית ל"ז ב') וכולם באים ממשפחת החתי כדכתיב את עדה
 בת אילון החתי (שם) וחתי וחוי בני כנען היו ולא ייהסם כי אם בעבור בני עשו
 להודיענו היאך ירשו בני עשו את הר שעיר. 40) עליון, עלון בתורה (בראשית
 ל"ז כ"ג), כי בתורה הרבה כתובים בו' תמור י', והפחתם אותו (מלאכי א' י"ג)
 אותי הוא, ככתב עינו (זכריה ב' י"ב) עיני הוא, אלא שגינה הכתוב, י' במקום ו'
 יחנני ה' (ש"ב י"ב כ"ב) יחנני ה' הוא, צרת יצחר (דה"א ד' ו') יצחר הוא²⁾.

¹⁾ Der sogenannte Raschi Komm. deutet II Chr. 30, 19 auf diese Erklärung kurz hin der סידור הוא נחלק וציה הוא נחלק הסיודור. Es ist zweifelhaft, ob diese Erklärung in den, in den Editionen abgekürzten, 32 Mid. stehe, oder ob der Verf. nach dem Vorgang Saadia's sich zu seiner Exegese dieser Regel bedient habe (Vgl. S. 7, Anm. 1).

²⁾ Die zwei Stellen mit ו statt י gehören zu den 18 soferischen Ver-

43) ואלה המלכים, ח' מלכים הם הכתובים בכאן ומלכו עד שאול ומנע אותם ממלך ולא היה מלך באדום אלא היו עובדים לישראל ונותנים להם מס, שנאמר ויהי כל אדום עבדים לדוד (ש"ב ח' י"ד) ולא היה בהם מלך מימות שאול עד יהורם שהוא מלך שמיני, אלא נציבים היו משימים עליהם שנאמר וישם באדום נציבים (שם) ומלך אין באדום נצב מלך (מ"א כ"ב מ"ח) ובימי יהורם וישע אדום מתחת יד יהודה (מ"ב ח' כ"ב) וישמו האלופים הכתובים בחורה ובדברי הימים משמת הדר ואשתו מהיטבאל, וכן הוא אלף המנע עד אלף עירם. (52) אלף אהליבמה, שם איש הוא ונקרא על שם אהליבמה ויש שפותרים אותו על שהיה מאהליבמה.

ב.

1) אלה בני ישראל ראובן — בני יהודה, והיה ליחס כתולדותם, אבל יחס יהודה להביא ענין המלכות ואחר כן יחס שמעון לפי שהיה מובלע בתוך נחלת יהודה. 3) בני יהודה שלה ופרץ וזרח, ונקרא שלה על שם שהיה בכזיב, ושלה וכזיב לשון אחד הוא כמו אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד' ט"ז) ולמטה הוא אומר לא תשלה אותי (שם ד' כ"ח) די יאמר שלו (דניאל ג' כ"ט) לדבר אהו בשלי (ש"ב ג' כ"ז) כולם לשון כזב הוא, והכמים פירשו על שם חליצה¹⁾. פרץ, כאשר אמרו חכמים לשון מלכות, פרצו ויעברו (מיכה ב' י"ג). וזרח ל' וזרח על שם הַצִּיץ (בראשית ל"ח ל') זה וזרחיה. 6) ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כלם חמשה, וזה שכתב בס' מלכים (מ"א ה' י"א) ויחכם מנל האדם מאיתן בני מחול וגו', אלו הן, והכמים פרשו²⁾ מאיתן זה אברהם וכל הענין כמפורש על הסדר, מחול זה יהודה שמהל לו הקב"ה על נדו ערבנו כדכתיב והטאתי לאבי כל הימים (בראשית מ"ג ט') ויש אומרים זרח אחר היה בימי דוד ובניו משוררים היו. פירש יהודה בן קריים, זמרי וזבדי וזמרי (יהושע ז' א') אחד הוא, כי זמורה הוא כרם ולהם אומר זכר טוב, אבל יראם המגדיאל ל' לא הודה לדבריו, כי פרץ וזרח שווים הם ללידה וחצרון בן פרץ מורדי מצרים היה וזמרי בן זרח כמו כן נולד בארץ כנען, והיאך היה הדבר שלא

besserungen (S. Masora zu Bemidbar; Mechilta P. Schirah c. 6 und Norzi zu Sech. 2, 12; die zwei andern mit ' statt ו gehören aber zur Klasse der Kri und Cethib.

¹⁾ Es ist uns nicht bekannt, dass irgendwo der Name שלה mit der Excalcirung bei dem Chaliza-Akt in Verbindung gebracht wird. In Beres. Raba wird שלה mit פסקה übersetzt, d. h. aufhören zu gebären, wie שיליה פרקן, den Abschnitt beendigen (S. Hadar sekenim z. St.). In den Editionen ist daher שם במקום פסקה zu streichen, wie es auch in einer Handschrift nicht steht.

²⁾ Tanch, Abschnitt Chukath und Pesikt Parah wird Machul auf Israel gedeutet.

היו הדורות כי אם זמרי ועקן, אבל הדבר הזה אי אפשר לאומרם אלא כן הן הדורות כרמי בן זמרי וזבדי בן כרמי ועקן בן זבדי וקצור בן מלחזכור הדורות לפי שתולדותיו כלו עמו ונתייחס על שם כרמי כגונגו הספר הזה, וכמו בני ישראל הנקראים על שם יעקב. (7) עכר, עקן, כולו ענין אחד הוא כמו נמוכדנצר נמוכדנצר, נ' ור' משמשין כאחד. (9) ובני הצרון אשר נולד לו את ירחמאל ואת רם ואת כלובי, ענין מנין הנולדים כן הוא, כמו את שם את חם ואת יפת (בראשית ה' ל"ב) וכמו ואת שדי ויכרכך (מ"ט כ"ה). והנה הסדר ליהם ירחמאל הבכור בשביל שלקח אשה מאומה אחרת כדכתיב ויהי אשה אחרת לירחמאל (דה"א כ' כ"ז) משאר עממים הייתה¹⁾ והחליל ליחס רם בשביל כבודו של דוד. וכלובי זה כלב. (13) ואישי על שם שכתוב והאישי כימי שמואל זקן בא באנשים (ש"א י"ז י"ב) זה ישי שבא באוכלוסא ודרש באוכלוסא כאשר אמרו חכמים (ברכות נ"ח), ויש אומרים זקן תשוש כח כמו עד בוא השמש (שמות כ"ב כ"ה) לכך קוראו בכל דברי הימים הללו אישי שהוא איש ועליו אמר דוד אשרי האישי. הוליד את בכורו את אליאב וגו' (15) דויד השביעי, ואעפ"י שעוד אליהו שמיני כדכתיב בדברי הימים ליהודה אליהו מאחי דויד (דה"א כ"ז י"ח) ותימה לבני אדם למה אמר דויד השביעי ואמר דודו הוא הקטן (ש"א י"ז י"ד), דע לך כי אליהו היה באותה שעה קטן ומוטל בעריסה בחוק אומנתו ולפיכך לא מנה אותו בחלק הבנים, ומניין אתה יודע שכן הוא הדבר, כי בשעה שברח דוד מפני שאול הנהיג עמו אחיו וזית אביו כדכתיב וינחם את פני מלך מואב (ש"א כ"ב, ד') וכשהלך מאתו קם מלך מואב והרגן כולם ולא נשתייר מהם אלא אליהו, שהיה קטן וחטמנהו אומנתו ולפי שקטן היה לא העלהו כאן בחשבון הבנים, וכן דרשו חכמים (ילקוט סי' קמ"ז). ויהודה בן קורי' יש פירש כי לאליאב היה בן גדול והעבירו ישי לפני שמואל, ועוד נשאר הקטן הוא דוד, ולכך אומר ויעבר ישי שבעה בניו (ש"א ט"ז י') ודוד הוא שמיני, כי בן אליאב חשוב בבנים, כמו כן כל ישראל נקראים בני יעקב וכמו כן בכני בנימין שהם השונים י' ולבנימין לא היו כי אם ה' בנים וה' בני בלע וחושב אותם ככניו. (16) ואתיותיהם לאלו צרויה ואביגיל, ובעלה של צרויה שריה היה, ולא זה שריה שהוליד את יואב אבי גי חרשים (דה"א ד' י"ד) כי אם שריה בן עשהאל שהיה כימי דוד ולכך קראו בן עשהאל אחי יואב בשם עשהאל אביו. יתר הישמעאלי, שהיה שר על ישמעאל אבל ישראל היה, וחכמים פירשו שחגר הרבו כישמעאל כדמפורש ביבמות (ע"ד) וכן כל ראשי גייסות של דוד על שם של שלטונות נקראו אוריה החתי (ש"ב כ"ג ל"ט) אחי הגתי (ש"ב ט"ז י"ט) יחמה המואבי (דה"א י"א מ"ו) שרים היו לדוד שם והסידים ואנשי מעשה, ושונה אותו האומר (?). אוריה החתי גליתו של גלית היה, כי אלעם בן אחיתופל שהוא משרי ישראל (ש"ב כ"ג ל"ד) לא היה נחן לו את חתו לאשה (ש"ב י"א ג') אילו לא היה מיוחס אלא מן

¹⁾ So Raba zu Ruth Ende. B. hat hier 'ואני אומר משאר עממים וגו'.

הגוים אשר לא יבואו בהם ואתם לא תבאו בהם ולא היה מעמידו דוד כראשי גיטות בנבוכים. (ויתר הישמעאלי הוא יתרא הישראלי) אשר בא אל אביגל בת נחש (ש"ב י"ז כ"ה), והוא ישי שנחש מולו על כל ישראל שממנו יצתה שלשלה של מלוכה, ויש אומרים אשה חכמה נחשבת במעלות טובות ומעשים רבים, וחכמים פרשו בת מי שמת בעטיו של נחש (שבת נ"ה). 18) וכלב בן חצרון, זהו כלובי אחי רם וירחמאל. הוליד, נשאה לו לאשה, כמו אני היום ילדתיך (תהלים ב' ז') אצלתיך גדלתיך ולקחתיך אצלי. ופירשו חכמים את עזובה, זו בתה¹) שעזבה גולי בית אביה. ואלה בניה ישר, אומר אני בן היה שמם. וחכמים פרשו הכל כמושה כמפורש במסכת סוטה (דף י"א) אפרת זו מרים שפרו ורכו ישראל בימיה¹). 19) וחלד לו את חור וחור הוליד את אורי וחס את אורי בעבור להביא יחוס בצלאל שעשה המשכן, והיה לו יחס את כלב בן חור כמו בן כאשר כתוב למטה אלה היו בני כלב בן חור נכור אפרתה (ב', נ') אמנם קיצר דבריו עד בצלאל וסילק לשם כדי להזכיר לחצרון כי עדיין יש לו להשלים תולדות, שגוב ויאיר ואשחור אבי תקוע ואח"כ מתחיל בבני כלב בן חור כבור אפרתה, והוא כלב בן יפונה ששלח משה עם המרגלים. ומה שאומר בהריוה (צ"ל בסוטה י"ב) כלב בן יפונה הוא בן חצרון שבוש הוא, כי בן חור הוא, ושניה הלכלך בן חצרון לחור והשונים אחרי לא דקדקו בלשון, ושגוין הוא לומר שכלב בן חצרון בשעת מרגלים הוא בן מ' שנה, שחצרון היה מיוזרי מצרים ועמדו במצרים מאתים ועשר ואין יחבן לומר שכן מאה ושבעים הוליד חצרון לכלב, הלא חצרון לא חיה צ' (?) וכלב בנו נולד קודם שהיו לו ס' שנה שנאמר ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה וחלד לו שגוב (דה"א ב' כ"א) וקודם שנולד אשחור אבי תקוע מה חצרון ונשארה אשתו מעוברת מאשחור שנאמר ואחר מות חצרון ככלב אפרתה (ב', כ"ד) נמצא שכלב זה בן יפונה אם בן חצרון היה היה ביציאת מצרים מאה ושבעים בין בחיים בין כמות, ואף ההיא נמי דאמרינן בבן סורר ומורה (סנהדרין ס"ט) לא גמרינן מדורות הראשונים וכו' כדכתיב החם שיבוש הוא ואין לעמוד עליה, כי רם וכלב שווים לתולדה [ולשנים ואם רבותינו אמרוהו היו למדין מפרץ אבי חצרון כדאיחא בסדר עולם] (פרק ב') ומקרא מלא הוא²) ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד את נחשון (דה"א ב', י; ורות ד' י"ט) ונחשון היה ביציאת מצרים כשעמדו

¹) Der Comm. weicht hier sehr vom Talmud ab, auf den er sich aber doch beruft; denn Asuba ist nach dem T. nicht Bithja, sondern Mirjam u. Mered, der Bithja zur Frau nahm (II Chr. 4, 18) ist Caleb II. (Meg. 13; Vaj. Raba am Ende); nach dem Comm. hat auch Caleb I. Bithja geheirathet und beide sollen die Königstochter gewesen sein. Das aram. Targum nennt auch die egyptische Königstochter, die Salomo (ibid. 8, 11) zur Frau genommen, Bithja. Auch die Deutung „fruchtbar“, die der Comm. dem Namen Efroth beilegt, ist gegen den Talm., denn l. c. wird damit der Name שפרה erklärt.

²) Diesen Zusatz hat B.

על הים יותר משנעים שנה כי היה זקן ונשיא, וחור אם היה נז' כאשר מחמצה
 בחשבון זה היאך היה ראש לזקנים שנאמר והנה אהרן וחור עמכם (שמות כ"ד,
 י"ד) והלא אין מעמידן ראשי סנהדרין פחות מכן שבועים שנה שנאמר אִתָּךְ בדומים
 לך (סנהדרין י"ז). אמנם זו היא חוכן המלה וערך הדברים, כלב בן חצרון הוליד
 לחור בכור אפרתה וחור הוליד לכלב וזהו כלב בן יפונה כי אביו פינה ממעשה
 העגל ונהרג, וכנו פינה מעצת מרגלים, וקנזי על שם דודו קנז ובני קנז (ד' י"ג)
 כאשר נפרש בישע המעוז ואף אתה חקור הדברים והעמידם על אפנם ותמצאם
 כהלכתם. 21) ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד, ואחר שהוליד
 חצרון כל בניו וכלובי שהוא אחרון לבניו ומתה אמו של כלובי ואח"כ בא חצרון
 אל בת מכיר אבי גלעד, והוא מכיר בן מנשה בן יוסף, ואחרי כלובי הוליד לשגוב,
 22) ושגוב הוליד את יאיר, הוא יאיר בן מנשה הכתוב בתורה (כמדבר ל"ב
 מ"א) ואע"פ שחצרון היה משבט יהודה יאיר נקרא על שם אבי אמו מפני שחשוב
 היה ואיש מלחמות, וכמו כן מצינו במקומות אחרות שנקראים על שם אמן, בני
 חכיה בני הקוזן בני ברזלי אשר לקח מנחות ברזלי הגלעדי לאשה ויקרא על שמם
 (עזרא ב' פ"א) ולפי שברזלי שהיה כימי דור היה חשוב נקראים בני בנותיו על
 שמו, וזה יאיר בן שגוב בן חצרון הוא משבט יהודה¹⁾ ונקראים על שם אמו לפי
 שמכיר אבי אבי אמו היה חשוב, ומכיר אבי אמו היה ראש ואב לגלעד ויאיר
 חפש לגלעד אחריו לפיכך נקרא על שם אבי אמו ועל שם הנחלה שחפשו כימי
 שלטנותו של יוסף שהיה מלך על הארץ וכשמת יוסף ואחיו נתחזקו האומות וקחו
 גשור וארם שהיו גוים וחפשו את חוות יאיר ואת קנת ואת בנותיה שלקח נכח
 בימי מכיר גם אותם חפשו גשור וארם; ששים עיר, כל אלה חפשו²⁾ בני
 מכיר ובני גלעד וזהו שאמר בראשי המטות וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה ויאיר
 בן מנשה שהוא בן בתו הלך באותו הזמן ולקח חוות יאיר כדכתיב ויהי לו עשרים
 ושלוש ערים בארץ הגלעד, וגם נבח הלך באותו הזמן וחפשו לו את קנת ואת
 בנותיה, וחפשו גוים עליהם ולקחו מידם וישבו בהם עד שבאו בארץ ישראל ולכך
 נחאו בני מכיר לשבת בארץ הגלעד ובחפושת אביהם נחנה משה להם שנ' ולמכיר
 נחתי את הגלעד (דברים כ' ט"ו) ולבני בניו מה שחפשו עד גבול הגשורי והמעכת,
 וזהו גשור וארם כמו ארם מעכה, וגם יהושע נחנה להם שנאמר ויהי הגורל למטה
 מנשה כי הוא כמור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה
 ויהי לו הגלעד והבשן (יהושע י"ז א'), דע לך באר היטב כי אותם הדברים של
 חומש של מכיר ויאיר ונבח ספורות לשעבר הן כי מכיר ויאיר ונבח לא לקחו
 כלום במדבר. והן הן דברי ר"י הגלילי בסדר עולם (פ"ט) יאיר בן מנשה ומכיר
 בן מנשה נולדו בח"י יעקב אבינו ומחו לאחר משה ונבח נולד במצרים ומת אחר
 משה בעבר הירדן וספורות של חומש מה שעשו במצרים הם³⁾. 24) ואחר

¹⁾ Ebenso J. E. und Chiskuni zu Num. 32, 41.

²⁾ So richtig in B.

³⁾ Dieses Zitat fehlt in B.

מות חצרון בכלב אפרתה, הודיע כי לאחר מות חצרון בא כלב¹⁾ ונשאה לאפרת ולא בחייו, מן החסירות הנשרשות כמו מלכם תרכאו עמי (ישעיה ג' ט"ז) וחסר ה'. ויהודה בן קוריים אומר בכלב אפרתה כמו נתארם כלב באפרתה נפל דבר אירוסין בכלב וחצרון הניח אשתו מעוברת, ולאחר מות חצרון נולד אשחור אבי תקוע, אב וארון על תקוע, ששמה תקוע. (25) ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון הבכור רם, זה רם בן ירחמאל בשם רם אחי ירחמאל אביו. (26) ותהי אשה אחרת לירחמאל, ואומר אני כי משאר עממים היא, ולכך הקדים רם אחיו הקטן לפניו מפני כבודו של דוד. (34) עבד מצרי ושמו ירע, נכאן אמרו חכמים (פסחים ק"ג) בתך בגרה שחור עבדך ותנה לו, ירע הוא עצמו אחרי (למפרע²⁾ אלפין ועיינן מתחלפות כמו יאר יער מגואל מגועל וכן דברי רשעים ארכ דם (משלי י"ב ו') ערב להם דברי צהנות. (41) אלישמע, הוא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע והוא מורע המלוכה³⁾ (ירמיה מ"א א') ומאלישמע עד עתי י' (י"ב) דורות (?) ולכך אמרו רבותינו גיורא עד י' דורי לא תבזה ארמאי באפיה (סנהדרין צ"ד) אבל על שם עבדים נתיחס מצד האב, לכן פסק עד הנה. (42) ובני כלב אחי ירחמאל, הוא כלובי והוא כלב בן חצרון והוא הזכירו בתחלת הספר ולא הזכירו כי אם להביא ייחוס בצלאל ופסק בכצלאל, וגם הזכיר שאר בניו כי בני כלב בן חור בן בנו של כלב היה מאפרת וכן הוא אומר בני כלב בן חור בכור אפרתה (פסוק ג'). מישע בכורו, הוא מאשה אחרת. הוא אבי זיף, מישע הוליד לזיף וזיף הוליד את מרשה ומרשה הוליד את חברון וחברון הוליד את (43) קרה ותפת. (46) וחרן הוליד את גזו, קרא בנו בשם אחיו. (47) ובני יהדי, זהו גזו, יהדי כמו יהדי (מלשון) חרב חדה שהוא כמו גזיזה, ותדע ותבין ביהדי גזו (ויהדי) ואחד הם, כי ה' מתחלפת כח' כמו עיר הדרם (ישעיה י"ט י"ח) עיר הדרם זו היא בית השמש וכן חירגם יונתן בן עוזיאל, ובית שמש בארץ מצרים היא דכתיב ושבר את מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים (ירמיה מ"ג י"ג) וזהו שאמר הכתוב ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות (ישעיה י"ט י"ח) שלאחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיה ופטר את האוכלוסין ששבה ובאו עמו בקולרין וכשפטרם חזקיה קבלו עליהם מלכות שמים והלכו ובנו כמה לשם והיו מעלים עליה לשם שמים לקיים מה שנאמר עיר ההרם יאמר לאחת (סע"ר פ' כ"ג) ובית שמש זו היא עיר ההרם, וכמו בן יהרסו אל ה' לראות (שמות י"ט כ"א)

1) Raba u. Tanch. Abs. כי חשא.

2) Mit dieser gezwungenen Transposition und Verwechselung von y mit x soll auf אחרי hingedeutet werden. Kimchi transponirt nur ירח in חרי und belässt y = עבד חרי, ein freigelassener Sklave.

3) Der Karäer Jakob b. Reuben zitiert diese Erkl. im Namen Fiumi (Saadia).

וכמו בעד ההרס שאין אדם יכול להביט מפני זריחתו אבאטור¹⁾ בלעז¹⁾, והכך אני אומר שיהדי הוא גזו. ובני יהדי רגם ויותם. (49) ותלד שעף, אשת שעף, את שוא אבי מכננא, והוא מן ההסירות שהמקרא נדרשת בהן כמו ואהיה מאהל אל אהל וממשכן (דה"א י"ז ה') והיה לו לומר וממשכן אל משכן, וכמו עד מהרה ירוץ חברו (תהלים קמ"ז) והוא עד השמים מהרה ירוץ חברו, ויש אומרים ותלד פילגש כלובי את שעף ואת שוא שהוא אבי מכננא ואבי גבעא ונת כלב עכסה. (50) אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה, חור יש לו אב כלב וכן כלב²⁾, וכלב זהו שובל אבי קריה יערים, שהוא ממונה על קריה יערים שהוא מערי חברון שנאמר ואת שדה (חברון) העיר ואת הצריה נחננו לכלב בן יפנה (יהושע כ"א, י"ב) ועל שם הצריה שהיו יערוח מיוחדות לו כמו שנאמר וישבו בערי חברון (ש"ב ב' ג') לפיכך נקרא כלב שובל אבי קריה יערים³⁾. (51) שלמא אבי בית לחם חרף אבי בית גדר, אלה היו בניו של כלב ולא בני בניו. (52) ויהיו כנים לשובל, כלב שהוא אבי קריה יערים, הרואה חצי המנוחות, רואה שופט היה על חצי אוץ ישראל שנקראת מנוחה. ומר סעדיה אלפיומי פטר, הרואה חצי המנוחות כדמפרש ברף אחר הם בניו⁴⁾ ראה ולהד ויחה ואחוזי (ד' ב'), הרואה הוא ראה חצי הוא להד, חץ להד, להד לחד, כמו יהדי שפירשנו ודומה לאילו חוצן (יחזקאל כ"ג כ"ד) כלומר יבאו כולם לבושי שריונים כמו ויחץ (שופטים ז' ט"ז) הלבישו שריונים שעומדים לפני החץ. (53) מאלה יצאו הצרעתי, מן שובל הצרעתי ומן שלמא האשהאולי כאשר מפורש למעלה (54) בני שמלא בית לחם ונטופחי עטרות בית יואב וחצי המנחתה הצרעי. (55) ומשפחות סופרים יושבי יעבן, והכמים פירשו אלו בני יתרו שנחננו להם דושנה של יריחו על בנין הבית שנאמר ובני קני חותן משה עלו מעיר החמרים (שופטים א', ט"ז) ופירשו חכמים על שם מעשיהם חרעתים שיושבים בשער עם הסנהדרין וכו' כדמפורש בסנהדרין (רף קד', ספרי

¹⁾ B. ווערים יהרסו 2. K. Sp. 14, 1 und in B. mit בידיה ההרסנו 3. Der Comment. will, wie das Targum, in עיר ההרס den Doppelsinn legen: niederreißen und Sonne, wozu die biblischen Belege. Dass aber die Sonne הרים heisse, will der Comm. — wie Prof. Delitzsch uns auf desfallsige Anfrage schreibt — darin finden, weil sie die Augen des Hineinblickenden durch ihren blendenden Glanz zu Boden reisst, sie nieder zu senken zwingt, was der Comm. mit dem Spanischen אבאטור, oder wie in B. אבאטר = abatir, niederreißen, ausdrückt.

²⁾ S. oben v. 19.

³⁾ שובל¹⁾ wie שובל²⁾ ויחים, Oelzweige (Sech. 4) und im Talm. שובלי Halme (B. B. 124).

⁴⁾ Auch die 70 haben aus diesen 3 Wörtern Eigennamen gemacht.

פ' ע"ה, פ"א). אבל יהודה בן קוריים פירש שמוחם על שם עריהם וחצריהם¹, משפחות סופרים אלו אנשי קרית ספר והם יושבי יעבץ כמו קשיין ואבץ (יהושע י"ט, י"ט) תרעתים אנשי צָרַר (יהושע ט"ו מ"ב), שמעתים אנשי שמע כדכתיב אמם ושמע ומולדה (שם ט"ו כ"י), שוכתים אנשי שוכה, שוכה ועוקה (שם ט"ו ל"ה), המה הקינים אנשי קין ככתוב הקין גבעה (שם ט"ו נ"ו), מחמה צר וחמה² (שם י"ט ל"ט), אבי בית רכב, בית מרכות וחצר סוסים (דה"א ד' ל"א). וחכמים פירשו מורע יהונדב בן רכב (ירמיה ל"ה, ו).

ג.

1) שני דניאל, הוא כלאב הכתוב בספר שמואל (ש"ב ג' ג') וחכמים פירשו שהיה מבייש פני מפיכת בהלכה (ברכות דף ד'). ויהודה בן קוריים פירש, לכל אב, שהוא דין מומחה לרכים, אבל יראם המגדיאלי פירש מדברי סעדיה גאון, כלאב שהיה צורתו דומה לשל דוד וכל הרואה אומר כאילו אביו לפי שלא שהחה אביגיל אחר מיתה נבל והיו לעיני הדור אומרים בנו של נבל הוא לפיכך הטיל בו הקב"ה צורת דוד וכל הרואה אותו אומר כאילו אביו, וכמו כן הוא זה במדרש חכמים³. 4) ששה נולד לו בחברון. 5) וא"ל נולדו לו בירושלם, שמעא הוא שמוע בשמואל (ש"ב ה' י"ד). ושובב ונחן ושלמה, ארבעה הם עם שלמה, ושלמה אחד לבח שבע כי בח שבע לא ילדה כי אם שלמה והילד הראשון שמה, אבל שמוע ושובב ונחן מאשה אחרת היו. בח עמיאל הוא אלעם למפרע ואחיהפל הגילוני אבי אביה (ש"ב י"א, ג' וכ"ג ל"ד). 3) לעגלה, כמו שפירשו חכמים עגלה זו מיכל שפעחה כמו עגלה ומחה מחמת וולד וזהו שאמר ולא היה לה ילד עד יום מותה (שב' ו' כ"ג) אבל בשעת מותה היה לה. ויהודה בן קוריים פירש שהיתה חביבה עליו כעגלה (סנהדרין כ"א). ואין לו לדוד כי אם י"א בנים ובה אחת ושמה חמר⁴. יש אומרים חמר מבעל הראשון של מעכה היתה ולא בח דוד, ואבשלום היה אחיה מן האם ואינה אחות אמנון לא מן האב ולא מן האם לכן הקל בדעתו לשכב עמה. ואני אומר חמר יפה חואר היתה ואמנון שאינו אחיה מן האם אנסה אבל מן הנישואין אסורה לו דכתיב כי יקח, דרך נישואין. 15) ובני יאשיהו הבכור יוחנן, ואמרו חכמים הוא יוחנן הוא יהואחז והמליכו אותו לפני יהויקים אעפ"

¹) J. b. R. hält diese Erkl. für die beste unter allen.

²) א"ם חמה!

³) Der sog. Raschicom. zitiert für diese Sage Midr. Vaichulu, der unbekannt ist, bei Jalkut ist Tanchuma angezeichnet.

⁴) Die Chronik führt 13 Söhne Davids auf, der Verf. summiert aber nur 11 Söhne, wie 2. Sam. 5, 14, 15; es fehlen dort נוגה und der Eine der hier doppelt genannten אליפלט, die wahrscheinlich frühzeitig gestorben sind, und deshalb in Sam. unerwähnt blieben, vgl. Kimchi.

שהוא גדול ממנו ב' שנים ומחצה, ומה שאמר הבכור לא שהוא ללידה אלא בכור למלכות, מפני שעשה שלא כדונו העבירו מלך מצרים והמלך אחיו הגדול (הוריות י"א ע"ב.) וראה גם פירוש רד"ק במ"ב כ"ג, ל"א. (16) ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו, וקרא שם בנו צדקיה כשם אחיו צדקיהו. (17) אסיר שאלתיאל בנו, ורבותיו פירשו אסיר ושאלתיאל כנויים הם, אסיר שנתעברה אמו בכיה האסורים, שאלתיאל שנשאל אל על אלתו ושנשתל שלא כדרך הנשתלים וכל הענין כמפורש לשם בפרק דיני ממונות (סנהדרין ל"ז) ולעדים האלו הוא זרובבל והוא זקנו של זרובבל בן פדיה¹⁾ אבל יהודה בן קוריים ואנשי קירואין אומרים זרובבל בן פדיה הוא זרובבל בן שאלתיאל הנקרא על שמו, ופדיה הוא בן שאלתיאל וזרובבל בן פדיה, והרברים נראים. (20) חמש, שם הוא ולא חמשה²⁾. (22) ובני שמעיה וגו' ששה, עם אביהם. ויש אומרים ששה שם הוא. (24) וענני שבעה, הוא מלך המשיח,³⁾ ואומר ענני כמו שנאמר וארו עם ענני שמיא כבר אנש אחה הוה (דניאל ז' י"ג), ומענני ואילך אין חשבון עוד למלכות בית דוד ולכן הופסק. ותמהין הללו המתעסקים בספר יוחסין מי מנה את אלו, ועזרא הואך יכול ליחס דורות שלאחריו הלא זרובבל ועזרא בחד היו ומזרובבל עד ענני עשרה דורות, זרובבל חנניה פלטיה ארנן עובדיה שכניה שמעיה נעריה אליועני וענני, יהודה בן קוריים אומר לסוף בית ב' נתייחסו מספרי זכרונות המלכים כי הם היו כותבים כל היחוסים וכל המעשים כמו שנאמר באחשורוש להביא ספר הזכרונות (אסתר ו' א') ואני משיב להם ודאי דברי חכמים שאמרו עזרא כתב ספרו ויחס דברי הימים עד לו (ב"ב דף ט"ז), והללו הוא יחס כמו שנאמר ועל ספרך כלם יכתבו (תהלים קל"ט, ט"ז) ומתחלת התורה ועד סיומה נביאים קורים וכותבים אשר לא ראו ואשר לא סופר למו מתחלת התורה ונלמוד מעבר ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ (בראשית י', כ"ה) ואם האמר בתחלת ימיו, והלא יקטן אחיו קטן ממנו היה והוליד ממנו משפחות ונתפלגו, ואם האמר באמצע ימיו, לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, הא למדת כי אינו בימיו אלא בסוף ימיו, הא לעדת שנביא גדול היה עבר שהוא

¹⁾ Serubabel wird hier zu den בני פדיה gezählt, in Esra 3 u. Nehemia wird er immer שאלתיאל genannt. J. K. sagt daher richtig, dass hier ein Glied בן פדיה ausgefallen sei, wie so oft in der Chron.; dem stimmt auch der Verf. bei, hier und 8, 29 und ebenso Kimchi. Die erste Erklärung ist aber nicht verständlich. B. hat hier die Worte של זרובבל והוא זקנו nicht. Noch unverständlicher ist der Talm. l. c., der Serubabel mit Nehemia b. Chachalja identificirt, was schon Meier Halevi in seinen Novellen zu dieser Stelle bemerkt.

²⁾ Der Comm. macht aus diesem Zahlwort einen Eigennamen, weil es hier gegen den Sprachgebrauch die weibliche Endung hat; so auch im nachfolgenden Verse, weil ein Namen zur Zahl 6 fehlt.

³⁾ So auch der Aramäer לאיחגלאה דעחיד משיחא דעחיד.

שם שמו של בנו פלג ברוח הקדש, וכן משה רבינו ייחס כל מלכי עשו עד דוד וכל האלופים עד חנוכה הבית וכמה שנים נחנבא עדוא עד שלא נולד יאשיה שנאמר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו זוכה עליך וגו' (מ"א י"ג, ב) הא למדת שעורא ייחס עד לו כלומר על עצמו וייחס על ענני קודם שייחס עצמו ואח"כ חגי זכריה ומלאכי העלותו ברוח הקדש. ואם ישאל השואל והלא לא חמצא עורא בכל ספר הייחס ויחוס אהרן הכהן, דע ומחבנו כי נתייחס עורא בן שריה בן עוריה בספרו (עורא ז' א') וכאן נתייחס אלעזר הוליד את פינחס עד וחלקיהו הוליד את עוריה ועוריה הוליד את שריה ושריה הוליד את יהוצדק (דה"א ה' ל' עד מ') ויהוצדק הוא עורא כאשר יורה עליו חברו, שאמרו חכמים וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' (דניאל ט', י"ד) צדקה עשה הקב"ה שהקדים גלות יכניה לגלות צדקיה י"א שנים, והלכו להם כולם שלמים בתורתו וכחכמתו שנאמר והגלה ה' את ישראל ויהמסרו (מ"ב כ"ד, י"ד) ואלו גבורי תורה כאשר אמרו חכמים (סנהדרין ל"ח) ועורא הלך עם גליות יכניה שנאמר ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם ביד נבכדנאצר (דה"א ה', מ"א) ולכך נקרא שמו כאן יהוצדק שצדקה עשה הקב"ה שהגלתו קודם חורבן הבית והוא חידש את התורה.

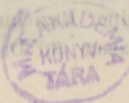
ד.

1) בני יהודה פרץ וחצרון וכרמי וחור ושובל, דע כי פרץ הוא בן יהודה וחצרון הוא בן פרץ, וכרמי הוא בן זמרי בן זרח בן יהודה אחי פרץ, וחור בן כלב בן חצרון ושובל הוא בן כלב בן חור בן כלב בן חצרון והוליד זה כלב בן חצרון בן ושמו חור וחור עשה בן ושמו כלב בשם אביו, וכולם מן יהודה. והזכיר הנה לשובל להזכיר בני אשחור שנאמר ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה, והזכיר לחור להזכיר את בנו שנאמר ואלה אבי עיטם יזרעאל וישמא וירבש ושם אחותם הצלפוני ופנואל אבי גדור ועזר אבי חוישה, כולם בני חור כדכתיב אלה בני חור בכור אפרתה אבי בית להם. 3) ואלה משפחות אבי עיטם יזרעאל וישמע עד שוחה הם בני חור, ואשר אמר ואלה אבי עיטם יזרעאל היה צריך לכתוב אבי עיטם יזרעאל, ואל התמה בדבר כי בן ענין המקרא, משה אהרן (מיכה ו' ד') היה צריך לאמר משה אהרן. בני חור, והזכיר לכולם עבור להביא כי מחור בן אפרתה יצאו כל אלו. ואחרת בן הרום (פסוק ח') זו מרים אשה כלב בן חצרון על שם ותצאנה כל הנשים אחריה בחפים ובמחולות (שמות ט"ז). ואמרו שכל אלה שיצאו מחצרון כהנים לויים, וקוץ כמו בני חביה בני הקוץ (עורא ב' ס"א) בן הרום בני חרים (שם ב' ל"ט) על שם כל הרום בישראל לך יהיה (במדבר י"ח, י"ד), ואין לו יסודות הדברים. 1)

1) Sifre c. 78 deutet wie hier Acharchel auf Mirjam aber בן הרום nicht wie der Comm. auf Jochebed, sondern auf Jochebed und mit derselben Belegstelle כל חרם, was doch in keiner Beziehung zu Jochebed steht. Midr. Raba zu Exod. Cap. 1, deutet Harum auf David במלכותו הקב"ה.

מיהם בכאן עד עור אני שוחה, וכלוב אחי שוחה (פסוק י"א) הוא בן חור, וכל אלו מכלב בן חצרון ומן מרים. והודיע לכאן בני יהודה פרץ וחצרון, ענור ליהם בן מראה בן שוכל שהוא הרואה (ב', נ"ב) שממנו יצאו הצרעתי, ומשלמא אבי בית לחם יצאו האשתאולי (הרם וקוזן ועתר ענין אחד הם?) (9) ויהי יעבץ, חכמים פירשו (המורה דף ט"ז) הוא יעבץ הוא עתניאל, עתניאל שענהו אל דכתיב ויבא אלהים את אשר שאל, יעבץ שעבץ וריבץ תורה בישראל, ועשית מרעה שנודמנו לו ריעים כמוהו; ואנשי קירואין פירשו רעה ממש שהצילני אחת מרעה, ויבא אלהים את אשר שאל, שנדר והשלים נדרו, אם ברך הברכני אעשה כך וכך לפניך. (11) וכלוב אחי שוחה, זה שוחה בן עזר בן חור. ושוחה בן אחי כלב, כי הוא בן עזר בן חור ולכן קוראו אחיו כמו לוש בן אחי אברם וכמו כי אנשים אחים אנהנו (בראשית י"ג ח') ואומר לעיני חנמאל דודי (ירמיה ל"ב י"ב) והוא בן דודי. ושוחה זה קנו, כי אומר בתולדות שוחה אלה אנשי רכה (פסוק י"ב) שהיו שרים על רכה וסמוך לו ובני קנו עתניאל. וזה לך האות בכל הספר הזה שחושש מאדם להארץ דבריו ויש מקומות הרבה מזכיר הבן ומזכיר בן בנו, כמו ונדוד ואחיו וזכר (דה"א ח' ל"א) ואינו מזכיר ומקלות אלא סומך לו ומקלות הוליד את שמאה, ומקלות בן זכר הוא, וכמו בן זכעל ונדב (דה"א ח' ל') ואינו מזכיר לנר ואח"כ אומר ונר הוליד את קיש (ח', ל"ג) ונר בן בעל הוא שכן הוא אומר למעלה ובעל ונר ונדב (ט' ל"ו). ואע"פ שאינו מזכיר לקנו קנו בן עזר הוא, ולכן הוא אומר ובני קנו עתניאל, ולכן נקרא כלב בן יפנה וקנו, ששוחה בן אחיו קנו שמו ובנו קנו שנאמר למטה ובני כלב בן יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנו, כמו שאחה אומר ואיה וענה (בראשית ל"ו כ"ד), ולכן נקרא הקנוי שהיה לו אח קנו ובן קנו. ומה שאמר וכלוב אחי שוחה הוליד, אינם בניו אלא בני שוחה גדלם ולקחם עמו כמו ותלד על ברכי (בראשית ל' ג') גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף (שם נ' כ"ג) וכן ואלה תולדות אהרן ומשה (במדבר ג' א') אהרן הוליד ומשה גירל. ולפי שגידלם חיבב עתניאל ונתן לו בתו ולימדו תורה. (14) ומעונותי, הוא בן חתה, כמו פנואל הוא בן ידכש (פסוק ד'). ושריה הוליד את יואב, לא יואב שר הצבא, ולא זה שריה (בעלה של צרויה) כי שריה (בעלה של צרויה הוא שריה) בן עשיאל בן יושביה שהיה כימי דוד (פסוק ל"ה) ולכן היו שמות בניו אכישו ועשהאל, אכישו על שם יושביה ועשהאל על שם עשיאל אבי אכיו. גיא חרשים, שם מדינה והיו שרים עליה, ויש אומרים ממקומה חרשים של עץ היו וכאו שם. (16) ובני קנו יהללאל זיף וזיפה (17) ובן עזרה יתר ומרד, והם שם אחר ואיש אחר, שמי שיש עזרה מורד? ותהר ותלד אשת מרד את מרים, והוא שם איש. (18) ואשתו היהדיה, פירשו חכמים (ראש ו"ז) זו יוככר שהעמידה יהודים בעולם, ומפרש כאנדה מרד זה כלב שלקח לו בתיה (שם, מגלה י"ג) ואינה היא המודה כי כלב בן חצרון וקנו של כלב בן יפנה נשאה,¹ ואנשי קירואין בעלי מקרא ומשנה חכמים גדולים

1) S. oben 2, 18.

יצאו משיטה זו והושיבם רב סעדיה אלפיומי, ואשתו היהדיה היא אשה אחרת למרד ומגיד לך הכתוב כי נחיהרה כתיב בת פרעה אשר היתה גיורת. (19) ובני אשת הודיה בן זנוח, מקום שהניח לשם התחיל ואח יקותיאל אבי זנוח ואח הודיה אבי זנוח. אחות נחם, שם איש הוא. אבי קעילה, ראש המדינה. גרמי ומעכה שם מרינות הם. (20) ובני שימון, פחרונם ובני אשתמוע המעכה שימון, וכן המנהג בדברי הימים. ובני חילון ישעי, ובני ישעי זוחת ובן זוחת זוחת שם אחיו הוא כי שני אחים היו. (21) בני שלה בן יהודה ער אבי לכה, שר על לכה. ומשפחות בית עכורת הבויק, יצאו מן ער ומן לעדה משפחות והיו עושים מלאכת הבויק לבית אשבע, והיו שרים גדולים. וחכמים פירשו על תקוח חוט השני שקשרו לה המרגלים (יהושע ב' י"ח) ויוקים זה יהושע שהקים את השבועה, וכל הענין מפורש בחלמוד, יואש ושרף אלו מחלון וכלון וכו' וכל הענין (בבא בתרא ז"א ע"ב וספרי פ' בהעלתך ומ' רות פ' ב'). ויהודה בן קוריים פירש אשר בעלו למואב, שהיו בעלים ואהונים למואב; וישובי לחם שם אנשים הם, כל אלה שרים גדולים וכל הנזכרים בדברי הימים שרים גדולים כי זה ספר היהודים של משפחות גדולות. והדברים עתיקים, כאשר אמרו חכמים הרברים הללו עתיק יומין אמרו, ולטעם הראשון אלה הדברים ספר המשפחות ויוחסין היו נאמרים נעתקים ונגלים בעיני הכל שרים גדולים. טעם אחר אלה הדברים אשר הם קבוצים ומלוקטים ונעתקים שנעתקו מדברי הימים ספר הגדול ולקטום הנביאים. (23) המה, יוקים ואנשי כוזבא היתה להם כלי מלאכת אומנות שהיו בקיאים ככלי יוצר לעשות, ויושבי נטעים, שהיו מושבים המקומות לנטוע כרמים ולגדור גדרות למעשה המלכות. ואין לזוז מדברי רבותינו שאמרו (שם) ישבי נטעים אלו סנהדרין וחכמי ישראל היושבים כמין נטעני כרמים, כמו שאמרו חכמים בכרם כיננה אלו תלמידי חכמים היושבים כמין שורות של כרם, שנצרו ואמרו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, וגדרה עם המלך זו רוח המואבית שראתה דוד ורחבעם בן בנה יושבים על כסא המלכות וזוהו ישובו שם, דוד ורחבעם. (24) בני שמעון, יריב הוא יבין. זרח הוא צחר. (25) שלום בן שאול, מבשם בן שלום. ומפני כבוד המלכות ייחס יהודה בתחלה ולשמעון אחריו, כי היתה נחלת שמעון מובלעת בתוך בני יהודה ושניהם כחבל אחד כלולים כדכתיב זאת נחלת מטה בני שמעון וגו' (יהושע י"ט, כ'). כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם. (28) וישבו בכאר שבע וכו' ביהושע כתב י"ד ערים בפרט והנה זכר י"ג בכלל (שם י"ט ו') כי האחת קטנה היתה מובלעת בתוך עיר אחת מהנה או היתה רחוקה ומובדלת מהן כצד אחר וכן מנהג כולו ביהושע, ויש אומרים בשמותם היו מחליפים וכבר מפורשות בספר יהושע בפחרונם ואלה השמות ישנה אותם כערים של שמעון בס' יהושע והן אחת. (31) אלה עריהם עד מלוך דוד, למטה אומר כי עשו מלחמה בכבוא גדר וישבו חתום עד היום הזה. (33) והתיחסם להם זהו פירושו ובידם היה ייחוסם עד שמעון ויעקב אביהם. (34) ומשובב ומלך, אלו מבני שמעון יצאו כולם. (35) בן שריה בן עשיאל, וזה שריה אבי יואב ואבישי ועשהאל (ש"ב

ב' י"ח). (38) אלה הבאים בשמות, כמו נקובי שמות. ויש אומרים הכאים למבוא גדור עד למזרח הגיא, באו למלחמה עליהם ועירו עליהם.¹⁾ ובית אבותיהם הם ימואל ומין ואהר ויבין וצחר. (40) מרעה שמן בפירות וכתבואות ועשבי איביה מלוחים ומשמנים את הבהמות. כי מן הם, כלומר מקומות שגולדו בני הם הם יושבים לבטח בלי פחד. לפנים כמו מאז ומקדם. עכשו יחסם היאך כנשו מלכות ומדינה ואח"כ מגיד היאך הלכו בגלות והיאך הגלם מלך אשור בשנה התשיעית להושע שהיא שנת ששית לחזקתו. (41) ויבאו אלה הכתובים בשמות, כדכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרים ויושב בערי שמרן תחת בני ישראל (מ"ב י"ג, כ"ד). ויכו את אהליהם אותם בני שמעון היושבים באהליהם. ואת המעונים אותם היושבים במעונות ובכפרים ובעירות הגלה עם אחיהם. (43) עד היום הזה כל ענין המקרא וסדרו דבר שאין לו הפסק אמור עד היום הזה כלומר עד היום הזה לא שבו גוים למקומותם למזרח הגיא ומן מזרח ישבו.

ה.

1) ובני ראובן ככור ישראל, היה לו להתחיל הייחוס מראובן, אמנם בחללו וכו' ולא להתיחס לבכורה. (2) ואע"פ שיהודה מלך, אמנם גבר באחיו רק לענין הנגידות, והבכורה נתנה ליוסף. (4) בני יואל, הוא בן כרמי, יואל הוא שמנה, ובנים יותר לכרמי, אמנם חיסר וקצר מן התולדות להודיע ולהביא גלות ראובן כי דרכו כשמיחס השבט מייחסו עד גלותו ואינו מדג ומכניס שום דבר בתולדות כל שבט ושבט. (6) בארה הוא (בארי) משבט ראובן והושע בנו, ולפי שראובן פתח בתשובה תחלה זכה בן בארי לפתוח בתשובה, וראובן הוא זכה בערי מקלט תחלה שנאמר את בער כמדבר (דברים ד' מ"ג) (ב"ר פ' פ"ד) וזהו עד שירשום בחלקו של ראובן, דכתיב בארה בנו אשר הגלה, ולכך אני אומר שדילג בתולדות כי הללו ח' דורות עדיין לא גלו, כי מלכי יהודה עד חזקיהו תוכל לחשוב י"ג דורות²⁾, ובשש לחזקיהו שהן השע להושע גלו. (7) ואחיו של בארה שהן שרים למשפחותם כהתיחסם המשפחות האלו לתולדות עד ראובן הייחוס שלהם. הראש שלהם יעאל וזכריהו. (9) כי מקניהם רבו, העומדים בטעמם המה ד"י והסמוכים דגושים כמו ד"י מלמנה³⁾ ד"י מארבה (ירמיה מ"ב"ג). (10) ההגריאים אינם מכני הגר אלא שם גוי כמו מואב והגרים (תהלים פ"ג ו'). (13) ואחיהם של עני ושפט. ל בית אבותיהם, הם צפון חגי ושוני ואצבון (כראשית מ"ו י"ג) והם מיכאל ומשלם. וייחס ראובן וגד וחצי שבט מנשה לפי שנתלחם היתה כחד מעבר לירדן. (14) אלה בני אביחיל בן אורי בן ירוח, שם איש אהר הוא (? והוא אחי

¹⁾ ועירו עליהם. B.

²⁾ B. כ"ג דורות. nach Seder Olam s. 15.

³⁾ Ist keine Bibelstelle, sondern kommt bloß in der Selichoth-Liturgie so vor. Uebrigens ist auch diese Regel nicht ausreichend, vgl. dagegen Jirm 14, 6. 46, 23. I Chr. 23, 17 u. A.

בן עבדיאל¹ שהוא בן גוני ראש לביה אבותם. (16) מגרשי שרון, הוא מזרח, שהיה מישור ובקעה שלו על הוצאות מגרשי המזרח, ובכל הבקעה הזאת ישנו אלה (יהושע י"ג, ט' י"ז) — טעם אחר — אלה בני אביחיל שיזכר למטה, היה אביחיל בן עבר, ואביחיל ילד לכן חורי והוא שם בנו וכן חורי ילד לכן ירוהי. וזה ירבעם ירבעם בן יואש שכתוב בו הוא השיב את גבול ישראל מלכוא חמת עד ים הערבה (מ"ב י"ד, כ"ה) ויושיעם ביד ירבעם בן יואש (שם י"ד, כ"ז) ואז נתייחסו אוכלוסין הללו. (19) ויטור ונפיש, בני קמורה הם (בראשית כ"ה ט'). ונודב, שם גוי הוא. (20) ונעחור להם, כמו ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג) ונרפוך הוא (שם ט' א'). ונ' מאחת עשרה אותיות שבאות בסוף המלה ובתחלתה ובאמצעיתה בלא יסוד והם שמלאכת' כינ"ה. (32) מריות, זה עלי² על שם ב' בניו חפני ופנחס, ואומר לו הנביא ביום אחד ימותו (ש"א ב' ל"ד). (36) הוא עזריה אשר כהן, שעמד בפני הכהונה נגד עזיזהו ולא הניחו להקטיר, שנאמר ויבא אחריו עזריה הכהן ועמו כהנים לה' שמנים בני חיל ויאמרו לו צא מן המקדש כי מעלת (דה"ב כ"ז י"ז). כאשר פרשו בתחלת הספר. ⁽²⁾

ג.

(5) לגרשום לבני בנו יחז בנו, לבני בן גרשום, יחז בן לבני. ושמעי בן יחז לא הזכירו הנה, ואחרי בן באר ואומר למטה (פסוק כ"ד) ואחיו אסף העומד על ימינו אסף בן ברכיהו וגו' בן שמעי בן יחז, ופסק (כאן) הדבר על יאחרי (פסוק ו') והוא אחני (פסוק כ"ז), והזכירו אחרי בן על שמעי. ואחני הוא בן זרח, בנו מלכיה בנו בעשיה בנו מיכאל בנו שמעא בנו אסף העומד על מין אותו המשורר. (7) בני קהת עמינדב בנו, זה עמינדב הוא יצהר הוא יצהר בן קהת וקרח הוא בן יצהר, לכן אמר הנה קרח בנו, אסיר בן קרח ואקנה בן אסיר ואביסף הוא בן אלקנה וכן כולם. אביסף ואסף כולם אחים הם, הוא המשורר שהיה בימי דוד, אבל בני קרח שהיו כמדבר אחרים היו. (10) ובני אלקנה, אלקנה ילד לעמשי, ואחימות לאלקנה, ואלקנה הוליד לצופי הוא ציף (פסוק כ') וכן כולם. ג' אלקנה היו. (12) אליאב הוא אליאל (פסוק י"ט) הוא אליהוא (ש"א א' א'), ג' שמות היו לו. (13) ושני זה יואל (ש"א ח', ב') ונחח הוא חוה (פסוק י"ט, ש"א א'). הנה פסק הדבר עד אביה. בן מוחה שאמר למטה ביחוס הימן המשורר (פסוק כ') הוא אחימות, יואל (פסוק כ"א)

¹) Der Comm. sieht in Merajoth die R. מר, bitter, in Beziehung zu dem verhängnissvollen Tod seiner Söhne; Eli, den derselbe mit Merajoth identificirt, gehört nach dieser Geschlechtstafel dem Stamme Eleasar an, aber nach dem Midr. Sam. c. 8. dem Stamme Itamar. Vgl. Raschi zu 1. Sam. 2. 30.

²) B. כאשר פרשנו. Auf diese Stelle beziehen sich die Tosaf. zu Joma 9a.

הוא שאול, עוריה הוא עוויה, צפניה הוא אוריאל. בן תחת בן אסיר
 בן אביסף בן קרח בן יצהר, הוא עמינדב, בן קהת בן לוי בן ישראל
 (פסוק כ"ג וכו'). ודע כי היה הימן המשורר עומד בחוץ ובימינו היה עומד אסף
 המשורר וכשמאלו היה עומד איתן הקושי. אלה הם האמורים בתחלה. וכן בני
 מררי איתן בן קישי בן עבדי הנה כרת הדבר עד שמר (פסוק ל"א) ולמעלה
 היה כורת הדבר עד עשיה בנו (פסוק ט"ו) בעבור חרע כי שָׁרַר הוא בן עשיה
 בן הניה בן שמעא בן עזה בן שמעי בן לבני בן מחלי בן מררי, כמו שאמור למעלה.
 16) ואלה אשר העמיד דויד, הם הנוכרים אח"כ הוא הימן ואיתן ואסף.
 על ידי שיר, לשורר ולא לעשות שום עבודה אחרת כי אם לשורר וללמד נגינות
 השירות, כמו שנאמר בלשכות פטורים (ט' ל"ב) ואומרים בעלי מקרא כמו פטורים
 שיהיו פטורים ממלאכה כי אם לשורר ולומר, ואינו בן כי פטורים כמו הפורטים על
 ש' הנבל (עמוס ו' ה') כמו לשכת המשוררים. ממנות הארון, מנח מקום
 שהיה הארון מיושב כמו שנאמר וכנחה יאמר שובה ה' (כמדבר י' ל"ו) מנח כמו
 ששנינו (סוף חגיגה) דבר העשוי לנחה אדם, אצל מקום נחת הארון, אלו דברי
 יראם המגדיאלי; אבל יהודה בן קוריים ואנשי קירואן פתרו ממנו
 הארון, קנה דוד שיהו משוררים ומחוברים אלה הראשים השלשה חמיד במזבח
 אהר שבה שלמה לבית הדברי, כי מתחלה היו משרתים מעט כשיר לפני משכן
 ה' באהל מועד ולא היו מחוברים כולם, ויעמדו כמשפטם בימי שלמה. 34) ואהרן
 ובניו מקטירים על מזבח העולה ועל מזבח הקטרת לכל מלאכת
 קדש הקדשים, הערכת להם הפנים והדלקת הנרות והמתבתם. 35) ואלה בני
 אהרן אלעזר בנו וגו' אחימעץ בנו, ואינו מזכיר האחרים, שבימי צדוק
 ואחימעץ נבנה הבית. ולפי שהיה צריך להזכיר כמו שאמור למעלה 39) ואלה
 מושבותם לטירותם בגבולם, אלה הערים שמזכיר היו מושבות בני אהרן
 עם טירותם עם הערים שהיו להם בגבולם עם שדה מגרשהם ועריהם. כי להם
 היה הגורל, ראשונה, ככתוב בספר יהושע (כ"א ד') ויצא הגורל למשפחות
 הקהתי, והיו לבני אהרן הכהנים שהם מבני קהת בנ' חלקים בחלק חברון, שדה
 העיר וחצריה נתנו לכלב וממנה לכהנים יכל רוח אלפים אמות, שנאמר ומדותם
 מחוץ לעיר (כמדבר ל"ה ה'). 42) את ערי המקלט כמו מערי המקלט,
 נתנו ראשון מנחלח יהודה את חברון ואת לבנה. 43) חילן כמו חולון
 (יהושע כ"א ט"ו). 44) עשן הוא עין (שם כ"א ט"ו) כמו עשן לעינים (משלי
 י' כ"ז), והוא יוטה, הנטה לכאן ולכאן. ויש אומרים יוטה לא הזכירה כאן
 אלא ביהושע, ללמד כי יוטה עיר קטנה היתה כחוכם ולא סיפרה הנה. אלה
 הערים הם מנחלח יהודה ומנחלח שמעון כאשר אמר יהושע (כ"א ט') 48) וממטה
 בנימן, לא הזכיר גבעון כטעם יוטה, ויש אומרים גבעון הוא גבע. עלמח,
 עלמון, והוא שכתב במקרא על בחורים, וגם מה שאמר לשמעון בן גרא מכתורים
 (ש"ב י"ט, י"ז) הוא מן עלמח, וכן חרגם יונחן בחור עולם. וכלל הערים ביהודה
 ושמעון ובנימן הם י"ג. 46) ולבני קהת הנותרים, הם הקהתים ממשפחת
 המטה שלא היו כהנים כי אם לויים וכן כתב ביהושע בני קהת הלויים הנותרים

לחרבנו קיץ ומאכלי השמן לפח חריבה. מיוכש כהרבנו קיץ שהשרב סחממו ומיכשו כעץ יבש. ותולע הוליד את עזי, ועזי את רפיה, ויולד עזי בנים הרבה מאלו ונכנסו כספר אביהם עד כ"ב אלפים, ומהם הרבו בנים והוציאו משפחותם כפני עצמן ל"ו אלף. ואתיהם והם פואה וישוב ושמרון ועשו פ"ו אלף, כללם קמ"ה אלף. (4) ועליהם לתולדותם, כמו עמם. ר"א ועליהם היו ראשים, אלה בני עזי היו ראשים על ל"ו אלף. (6) בנימין בלע ובכר וידיעאל, ובתורה (בראשית מ"ו כ"א) כתב ובני בנימן בלע ובכר ואשבל וגו' והם י', ובפרשת פנחס (כ"ו ל"ח) לא הראנו כמשפחות כי אם ה' בנים לבלע, ככתוב (דה"א ח' א') ובנימן הוליד את בלע וגו' ואח"כ הוזכר בני בנים של בנימן בני בלע בכורו, ובתורה הוזכר בני בלע כדכתיב (במדבר כ"ו מ') ויהיו בני בלע ארד ונעמן, הוא צ"ד הראשון מבני בלע (דה"א ח' ג') ועוה השלשה ולא הוזכר והוזכר נעמן החמישי, אולי מאלה השנים יצאו מהם משפחות גדולות, ובמקום אחד בדברי הימים הוזכר בני בלע בשמות אחרות וזולת אלו, דכתיב (דה"א ז' ו') ובני בלע אצבן ועזי ועזיאל וירימות ועירי חמשה, ובמקום השני כתיב (דה"א ח' ג') ויהיו בנים לבלע ארד וגרא ואביהוד ואבישוע ונעמן. ובני בנימן הם בלע ואשבל אחי מפים וחפים, ובני בלע הם ארד וגרא בכר וראש ונעמן, ונוכרים מבולבלים בפסוק זה, וכל בני בניו הנזכרים כאן הם בני בלע בכורו, ועתה נבאר בענף בני בנימן כי הם נקראו מן ג' שמות, נקראו בדברי הימים בלע ואשבל ואחרת נוחא ורפא ונקראו כפינחס בלע ואשבל ואחרים ושפופם והופם ונקראו ביוגש בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד, עתה יהיה לכל אהר מכני בנימין ג' שמות זולתי בלע ואשבל כי בכל מקום כן נקראים נבלע ונשבה זהו בלע ואשבל וכן פירשו חכמים, בלע שנבלע בין האומות, אשבל שנשבה אחי לבין האומות, וכל הענין כמפורש על הסדר (סוטה ל"ו ע"ב).

(12) ושפים: וחפים, שפופם וחופם ולמטה (ח' ה') נקראים שפופם והורים בני נעמן הנקרא עירי והוא בן בלע, ולכן ייחס הנה לשפים וחפים בני בלע להודיע כי מכיר נשא אישה מכנות אחיו כמו שאמר למטה ומכיר לקח אישה לחפים ולשפים (פסוק ט"ו) ולכן ייחסם בני עירי להודיע כי מבנות אחיו לקח ואחרי בנימין ייחס הן אחיו. וחוישים בן דן והוא נקרא אחר כמו שנאמר ויפל רוכבו אחור (בראשית מ"ט י"א). ואח"כ ייחס נפתלי ולפי שהם בני בלהה שפחת רחל ייחסם אחר בני רחל, וכן המנהג בחומש הפקודים, וחצי שבט מנשה עם הראובני והגדי, ועכשיו משלים הייחוס של חצי שבט האחר. (14) בני מנשה אשריאל, לא שהיה בן מנשה כי בן בני מכיר היה ונקרא על שם מנשה כמנהג כל התולדות הנקראים

1) Alle Erklärer verstehen hier unter אחר den Daniten (Num. 26, 42), der in der Aufzählung der Stämme immer auf Benjamin folgt und hier, wahrscheinlich seines Götzencultus wegen, nicht Dan, sondern pseudonym אחר genannt wird, dessen Name aber doch aus Achor in Jacobs Segen (Gen. 49, 19) kennbar ist. Bertheau sieht in Ben acher „den Sohn eines Andern“, dessen Namen verschwiegen werden soll, wie bei dem Acher des Elisa ben Abuja.

על שם אביהם. אשר ילדה לו פילגשו הארמיה כי מכיר מכה ארם מעכה הוליד לאשריאל כי כשלקח גבולם עד גבול הנשורי לקח כח ארם מעכה לו לפלגשו והוליד ממנה את אשריאל והוה שאמר הכתוב ילדה את מכיר אבי גלעד, שעם מכיר היתה כשילדה לאשריאל ומכיר ילדהו, ואח"כ נשא מכיר נשים אחרות מכנות שופים וחופים בני אחי אביו. ושם אחותו כח חופים שנשא היא שמה מעכה, ומנהג המקרא הוא שבני האחות נקראים אחים ואחות כמו אברהם ולוט ושרה, ולכן אמר ושם אחותו ופסק כמעכה להוכיח בכניה עד שמסיים בבני הארמיה שהתחיל למנות וליחס האשריאל בן הארמיה ומסיים בכך ננו שלצלפחד נתייחס לבתי אבות בחומש הפקודים הרי הוא מבני אשריאל ולכן מונה אותו לכן שני לארמיה ושאר האחות גלעד ואיעזר וחלק ושכם ושמידע מכנות חופים ושופים היו, כאשר נבאר בישיע המעוה. 16) ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש, ב' שמות לאיש אחד הן כי הן הוא אומר ותלד בן, והוה גלעד פרש, תלוליה וגל גדול שנפרש מן השרש ועוהו ומוכתר בגבחו, ופרש ושרש דמיון אחד להם. ובניו אולם ורקס, והוה איעזר וחלק (כמזכר כ"ו ל"א, יהושע י"ז ב'), כי אולם ועזר ענין כח הם ודמיון אחד להם, וחלק הוא רקס, כי כשחלק המלא מתרוקן, ריקן ריקס החוספה מתחלפת לענין שמלאכתו ביניה. 17) ובני אולם בדת, והוה בדת שאמר שמואל וישלח ה' את ירובעל ואת בן (ש"א י"ב י"א) והללו לקחו חלקם מעבר לירדן והוה שאמר הכתוב איעזר משפחת האיעזרי. בדת בן אולם בן פרש ושרש, וחכמים פירשו ירובעל זה גרעון בדת זה שמשון שהיה מדן יפתח כמשמעו, שקל הכתוב ג' קלי עולם כג' גדולי עולם וכן הוא אומר משה ואהרן ככהניו ושמואל בקוראי שמו (תהלים צ"ט) ללמדך שכל מי שמחמנה פרנס על הצבור אפילו קל שבקלים חשוב לפני המקום ככית דינו של משה (ר"ה דף כ"ה). 18) ואחותו המולכת ילדה את איש הוד, כח שופים שנשא מכיר מולכת שמה והיא אחותו שמה מעכה כי קרובותיו היו. ילדה את אישהוד, הוא שמידע, כי איש הוד ושמידע ענין אחד להם, שם ידוע. 19) לקחי זה חלק בשם חלק בן מכיר ושכם הוא משפחת השכמי שכתוב לשם בחומש הפקודים. — והן דעתך על הדברים האלו ואל תוזה דעתך לקרוהן כקורא באגרת ובמקראות אחרים כי פרשיות הללו המדוכקות עם פרשיות ספר הישר חומש הפקודים ומשנה תורה נרמזות הן לכאן ונאחזות לשם בקשרים דקים דברי חכמים וחידותם והקוראים רואים ואינם מרדקקים בדברים ומפני איווים השחתו חומר מוראת ספר יוחסין גורסים ומתהרסים וגמים מכלי דקדוק בהם ואין זה הנכון כי דבר הארון אהובנו הלא כה דבריו כאש וכפטיש יפוצץ מלעים וטרשים וההוגה בהם טועם טעם בשר, ומוסר לא יחסר, אכן נמסר למסתגפים ומרדקקים על הענין והיוצר הוא הכורא והוא המורה בסעיפים בחזיונות לילה ועל עשחונות מגוף המתעסק והמתרסק בעונות רגעי היום יורה הכורא עניני מחשבותיו ועשחונותיו ורוח דבר קדשו נוגע אל פיו וכלבו יבן וישיב וקשוב כאשר השב ויבין דברים על עמדם. 20) ובני אפרים שותלח וברד בנו, הם שנמנו בחומש הפקודים לשותלח משפחת השותלחי. כבר הוא ברד, החן הוא תחת, וכל אלה בני אפרים ולא בני בניו, כי אמר יברד תחת

כ'ומר זה גם זה, אבל אם אומר כרד בנו החת בנו¹⁾ הייתי אומר החת בן כרד
וא'ערה בן חחת, אבל אינו בן וענינו מורה עליה. ואלו הרגום אנשי גת
הגולדים בארץ. וימה שאומר בתורה ואלה בני שות'ה (כמדבר כ"ו ל"ו),
הא' בן האשה האחרת הוא ונולד לאחר שנהרגו אחיו והיה בר'יעה האמור כאן
כי ברעה היחה ככתו בשביל בניו שנהרגו, וכרעה וכניו נחלו את הארץ. ולעדן
בן חתן בן בר'יעה, ועמיהוד בן לעדן, ואלישמע בן עמיהוד, ונון בן אלישמע,
ויהושע בן נון הוא היה בן ארבעים כשיצאו ממצרים. ואיני יודע היכן ברא
הבורא²⁾ חלחן שנין קדם קיצא דה' וכמרוכה לי לטעותי הוא מאה וחלחין שנין
הוא רוצה לומר וכל אותן והיה כד שלח פרעה שאומר בפסח שבוש הוא מלו³⁾
כי מחים שהחיה יחוקאל מכני הגולה היו בחורים שהיו מעניקים את ההמה בקומתם
וחרגם נכודנצר כאשר נפרש לשם (מנהדרין צ"ב). ולזאת חדע כי שות'ה השני
בר'יעה הוא שלעדן בן בר'יעה כמו שאמר ולעדן (?) ולשם הוא אימר ואלה בני
שות'ה לען משפחת הערני, ולעדן הוא ערן, ומשפחת הערני הם אלישמע בן
עמיהוד ויהושע, (21) כי ירהו לקחת את מקניהם של אנשי המקום ועמדו
עליהם הגתים והרגום, ואינו אומר על הללו שמנו את הקץ במצרים כי עדין היה
יוסף קיים והשעבוד לא התחיל עד שנולדה מרים, אבל איתם שנהרגו בכקעת
דורא מני את הקץ לפי מלואת לכלל שבעים שנה וטעו ואותן החיה יחוקאל.
(24) וכחו שארה, כחו של בר'יעה שמה שארה. אוזן שארה, היא פונדק⁴⁾
בנתה אותה. (25) רפח ורשף ותלח ותחן ולעדן הם בני בר'יעה ה' הרות
עד שיצאו ממצרים. (26) ואחזתם הם שדוחיהם וערי מושבותיהם הם בית אל
וכנותריה. ולמורה נערן, כלפי מורה היתה להם עיר ששמה נערן והיא
נערה ביהושע (ט"ז ו), וכלפי מערב היה שמה גור. (29) ועל ידי בני מנשה,
פחרו היה מחלק בני מנשה היה להם הגורל לכני אפרים בחוך נחלה בני מנשה

1) Ohne Copula.

2) ברא הבורא, richtiger B. המרא.

3) Es ist dies eine aus den Targumim u. Midraschim zusammengesetzte Paraphrase zu Ex. 13, 15, die in manchen orientalischen Synagogen an Pesach vor dem betreffenden Abschnitte aus der Thora vorgelesen wird, und befindet sich in den hands. Machsorim. Vgl. Zunz G. V., S. 70. — Beide Handschriften sind hier sehr corrupt; der Sinn ist aber doch durch das Targum verständlich. Die Gerippe, welche Ezechiel wieder lebendig gemacht haben sollte, sagt jene Paraphrase, waren die der Epraimiten, welche sich in der Zeitrechnung geirrt und vor der Erlösungszeit aus Egypten gezogen, von Feindeshand aber aufgegeben wurden. Ihre irrige Berechnung bestand darin, dass sie die Zeitdauer der Sklaverei von deren Verkündung an, bei dem Bunde zwischen den Opferstücken, gerechnet, während sie 30 Jahre später, von Isaaks Geburt an gerechnet werden sollte.

4) von און, Gasthaus.

בית שאן ובנתיה. (31) ומלכיאל הוא אבי ברוית, וברוית הוליד את חבר וחבר ליפלט, וברוית הוא כמו בר זיה¹⁾ והוא חלק אשר דכתיב ביה יהי רצוי אחיו וטובל בשמן הגלו (דברים ל"ג כ"ד). (32) שועא אחותם, ויש אומרים שם איש הוא ולא ישר בעיני. (34) שמר הוא שומר (ה' ל"ב). (35) ובן הלם אחיו הוא הותם (שם), כי לעולם החותם הולם, ובן הלם הוא חותם אחי שומר ילד את צופח ואת ימנע. (38) ובני יתר, הוא יחרן ד"א ובני בארה הוא יחר²⁾. (39) ובני ארא עלא ובני עלא ארח וחניאל ורציא.

ח.

1) ובנימן הוליד את בלע בכורו, יחסו למעלה עם ג' בניו ולא הזכיר השנים לפי שהשלשה שהזכיר למעלה הרבו בנים הרבה והשנים לא הרבו, ושנה היחס לכאן עבור להביא יחסו של שאול שהוא מבנימו. (7) ינעמן ואחיה וגרא הוא הגלם, פירש יהודה בן קורייש ואנשי קירוון ונעמן בן בלע דברי הוואי ונאש ואי איפשי בהם ויצא יראם המגדיאלי משיטתו ופרשו שנעמן הגלה את אחיו ודברי נאש הם ולא זו ממקומו ולא זו הדרך ולא העמיק כשרשי הדברים, אמנם לכך שנה לו ליהוס בנימן מפני שאול כאשר אמרתי ואח"כ מגלהו כאשר הגלה לכל השבטים כל שבט ושבט לפי ענינו, ועכשיו הזכיר שבט דן למעלה כאשר אמרנו חושים בני אחר (ו' י"ב) ומהו שאמר בני אחוד (פסוק ו') כמו בני אהוד, ה' וח' טהחלפים, ומגלהו עתה אחר בנימן כאשר יחסו אחריו ולכך הוא אומר אלה בני אחוד ופירש מר רב סעדיה גאון על שם שהיתה נחלתם בעלת ויהוד ובני ברק ועל שם שהיתה נחלתם רחוקה ונסכה אל בני בנימן שהיה לשם גבע והם היו ראשים על גבע לכך הוגלו עם בני בנימן והגלם מלך אשור אל מנחת אל מנה אחת והלק אחרת כמו וינחם בחלה ובחבור (מ"ב י"ח א') ונעמן ואחיה וגרא הוא מלך אשור הגלם כי נחלה בני בנימן בנחלה בני אפרים הוביעה שנאמר בחלק בנימן ובית הערבה וצמרים וביחאל וכפר העמוני והעפני (יהושע י"ח כ"ב) גבע וצמרים וביחאל בנחלה בני אפרים היו שנאמר ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים (דה"ב י"ג ד). ולפי שהללו היו לשם אז והוקצעו והתרחקו מן בנימן אחיהם במקצוע נחלת אפרים לכך כללו עם אפרים ושאר כל החולדה שחרים וכל בני בנימן האחרים שמוכר ככאז ראשי אבות לחולדותם ראשים לאלה, ואומר אלה ישבו בירושלם (פסוק כ"ח) כי הם היו עם שבט יהודה עד שגזו לכלל, ועכשיו הזכיר כל השבטים יחוסם-והולדותם לבר משבט ובזלזול שלא הזכיר לא ייחוס ולא גלותו, אבל נפתלי גלותו לא הזכיר ייחוסו הזכיר ולא פירש היכן גלו ובזלזול נפתלי כי לא הגלה אותם מלך אשור עם שאר השבטים לפי שהיו רחוקים מאלי והיתה נחלתם מוקצעה למורה ימה וסוף הדרך

1) So übersetzt auch Bertean „Brunnen des Oelbaumes“.
 2) ובני בארה הוא עלא. A.

כפאת קצות ארץ יהודה בין חרושת הגוים וקצה ארץ יהודה ובנימן, ולפי שלא פירשם לכאן פירשם למטה וכל ישראל החיחשו (ט' א') ואע"פ ששכט זבולון לא נתייחס כאן מיוחד הוא עם שאר השבטים כשמונה נביאים ואע"פ שלא מזכיר גלות נפתלי זבולון ולא גלו עם שאר השבטים אמנם גלו עם בנימן יהודה וזה שאמר הכתוב הגלו לכולל במעלם (ט' א') וזה שאמר הנביא כי לא מועף לאשר מוצק לה (ישעיה ח' כ"ג) כלומר אין עיף ואין מוצק לאשר יבאו להגלות אלו השבטים, ואל חבטחו לכם כי כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי, שלא הגלם מלך אשור כי הקל ונכזה כענינו ללכת אחר שבטים הללו זבולון ונפתלי ורחוקים היו ומופאחים למזרח גליל הים וקצות הירדן, אבל עכשיו האחרון נבוכדנצר הכביד עליהם ושלח חילותיו דרך הים עבר הירדן גליל הגוים והגלם עם שכט יהודה ובנימן. וארץ זבולון ונפתלי לשם היתה ימה ושכ הגבול אותה חבור וביהודה הירדן מזרח השמש (יהושע י"ט ל"ד) בין חרושת הגוים וארץ יהודה וזהו דרך הים ועבר הירדן והגליל וכן נחלת ופאת גבולם מאלון כעננים וקדש וחבור אדמי הנקב וחרשת הגוים (שם). נחזור לענין ראשון. והוליד גרא לעזא ואת אחיהוד, ואחיהוד הוליד לשחרים, (8) ושחרים הוליד מן שלחו אותם חושים, פתרונו מן שלחו אותם חושים ומן כערה נשיו הוליד בנים הרבה ומחו, שלש נשים היו לו, שלחו אותם, חושים וכערה, ומחו בני השנים. (9) ויולד מן חדש אשחו את יובב, זאת אחרת, (11) ומחושים אשחו הוליד את אביטוב. (12) הוא בנה, שמר. ויש אומרים הוא אלפעל. והכמים פירשו, ושחרים זה בועז, ויולד מן חדש אשחו שנתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית כמפורש על הסדר (ירושלמי יבמות פרק ח' הלכה ג'). (13) וכריעה ושמע הם בני שמר. (14) ואחיו שקק בני כריעה. (17) וזכדיה ומשלם, כלם בני אלפעל זולתי אלה הנזכרים למעלה. (29) ובגבעון ישבו, לשם היו מיושבים אלה שנזכר ואבי גבעון כלומר שר וראש של גבעון היה יעיאל וכן הוא אומר בדרך האחר (ט' ל"ט) ובגבעון ישבו אבי גבעון יעיאל וזה יעיאל יש לו ב' שמות יעיאל אביאל (ש"א ט' א'). הוא אביו של נר ונר אבי קיש ואבי אבנר בן אביאל כי אבנר וקיש אחים היו וזהו שאמר הכתוב ושר צבאו אבנר בן נר דוד שאול ומה שאמר לשם ושמו קיש בן אביאל (ש"א ט' א') דילג נר וקרא קיש בשם אביו אביאל כמו שאני אומר וזככל בן שאלתיאל הוא פדיה בן שאלתיאל. (27) ויערשיה ואליה וזכרי, מצינו באגדה, שג' שמות הללו של אליהו הן שהקב"ה מרעיש את עולמו מזכיר את אליהו ומרחם וזהו בני ירחם (כ"ר פ' ע"א). (39) ובני עשק אחיו, שם איש הוא.

ט.

(1) וכל ישראל החיחשו, כאשר פירשנו. הגלו לכולל במעלם אלו ב' השבטים עם יהודה ובנימן. (2) והיושבים הראשונים, כשם שישבו בבית ראשון כך משעלו מן הגולה כמו כן ישבו באחוזם בעריהם ישראל והכהנים הגוים

והנתינים, כל אחד ואחד במקום הראשון נתישבו. (3) וזכירושלים כהן
הכרז ישבו מן בני יהודה ומן בני בנימן ומן בני אפרים ומנשה, כו
בבית ראשון היו¹⁾ מרוב שבטי ישראל כמו שכתוב כי עזבו הלויים את מנרשיהם
ואהזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחים ירבעם ובניו מכהן לה' ואחריהם מכל
שבטי ישראל הנותנים את לבבם לבקש את ה' אלהי ישראל באו ירושלם ויהקו
את מלכות יהודה (דה"ב י"א י"ד). ובספר עזרא אינו מזכיר בני אפרים ומנשה
שכן הוא דרכן של ב' ספרים הללו מה שהזכיר במקום אחד אם בא להזכיר
במקום אחר מקצר את סדרו כפי מה שיכול, ואנשי מזרח אומרים ב' ספרים
מצא יִפְדֶּן וכחב כאן וכאן, ואף כאן כדברי הימים לא יחס לפי שהיו מועטים
והזכרים ולא ייחסם. (4) עותי בן עמיהוד בן עמרי, הוא עתיה בן עזיה
שאמר בעזרא (נחמיה י"א ד') עזיה הוא עמיהוד עמרי הוא זכריה אמרי הוא
אמריה שפטיה הוא בנו. ומן השלני הוא משפחה שלה בן יהודה. (5) עשיה
הבכור, הוא מעשיה בן ברוך בן חזיה (שם י"א ה'). ובספר עזרא לא יחס
בני זרח וכאן ייחסם. (6) ומן בני זרח יעיאל. ואהיהם של יעיאל ועשיה
ועותי הראשונים שש מאות וחשעים. ולפי שלא יחס בני זרח בעזרא (שם
י"א ו') הוא אומר כל בני פרץ היושבים בירושלם ארבע מאות ששים ושמונה, והסר
ממספר דברי הימים. (7) ומן בני בנימן סלוא כו משלם בן הודויה בן
הסנואה, הוא יועב בן פדיה בן קוליה בן מעשיה בן איתואל בן ישעיה (נחמיה
י"א ז'). בן הודיה הוא יועד וענין אחד הוא לאל"ף ולע"ן כמו שאמר יער יאר
ואע"פ שכתוב באל"ף נקרא בע"ן ויש אם למקרא. בן פדיה הוא בן הסנואה.
(8) ובניה בן ירוחם לא הזכיר בעזרא כי אם גבי סלי (נחמיה י"א ה')
סלי מכונה מטוסל, גבי הוא גובה, ירוחם, המרחם לגבוה, גבאי צדקה
המרחמים. שפטיה, (הוא מעשיה) בן קוליה, ואין לקרות²⁾. רעואל ואיתואל
(נחמיה י"א ז') ענין אחד להם. יבניה הוא ישעיה (שם) ויכן כם אלהים וישע
אוחם אלהים. (10) ידעיה ויהזיריב ואלה (בבית) ב' היו. (11) ועזריה
בן חלקיה בן משלם, הוא עזריה כהן שהיה בבית ב', ואביו חלקיה היה כהן
גדול בבית ראשון כימי יאשיהו, שהיה בן משלם בן צדוק בן מריות ואלו הן אשר
סיפרנו למעלה בייחוס כהנים גדולים (ו' ל"א). ולא אמר הנה ועזריה בן שריה
בן חלקיה, למען כי נהרג אביו ביד נבוכדנצר וקראו על שם אבי אביו שמח בשלום
ולכן הזכירו על שמו, ואמר בעזרא שריה בן חלקיה בן משלם (נחמיה י"א ז') זה
מניד על בית ראשון שהיה שריה כהן גדול, ועתה בבית שני ואחיהם עשה המלאכה
לבית (שם), ואמר הנה בן מריות שב על אבי אביו הנזכר כאן בייחוס של בן
פינחס נניד בית האלהים, זה כהן גדול ומלך כי נגידות זו מלכות כמו שאמר
ביהודה ולנגיד ממנו (דה"א ה' ב'). (12) ומעשי, הוא עמשסי. עדיאל זה
עזראל שמעזרא (נחמיה י"א ג'). יחזרה הוא אחוי למפרע. משלם בן

1) בבית אל היו A.

2) B. לכרות, ואין לקרות.

משלמיה, משלמיה שם איש הוא ובעזרא משלמות, ושם אהר להם. 15) ובקבר ר
הוא בקבוקיה (נחמיה י"א י"ז). חרש וגלל מן בני חשוב בן עזריקם. ומן בני
גלל בן ידוחן, ויש אומרים שבתי (נחמיה י"א ט"ז) ברכיה, זכדי (שם י"א י"ז)
זכרי, 16) ועובדיה בן שמעיה הוא עבדא בן שמוע (שם) ואחיו הוא יהודה
למפרע. ומן הלויים, אשר ישבו בירושלים, שמעיה בן מררי, ובקבר ומתניה
מן בני אסף, ועובדיה מן בני ידוחן, וברכיה מן בני אלקנה. היושב בהצרי
נטופתי, שהיה על המלאכה החיצונה לבית האלהים, אלה ישבו בירושלים¹⁾
ובעזרא מפרש ומן הלויים שמעיה ושבתי ויוזבר על המלאכה החיצונה לבית האלהים,
לחביא את המעשר לבית האוצר, ומתניה בן מיכה בן זכדי בן אסף ראש
החלה יהודה לחפלה (נחמיה י"א י"ז) שהוא היה מחילי להורות הודו לה' קראו
כשמו, ועבדא בן שמוע בן גלל בן ידוחן הוא היה משנה לתהלה, וכאן מפרש
עסק מלאכתן וישובן בירושלים, אבל בדברי הימים לא פירש עסק מלאכתן אלא
אומר אלה ישבו בירושלים (פסוק ל"ד). 17) והשוערים, שהיו כימי דוד עם
בניהם היו כימי עזרא וישבו בירושלים, שלום ועקוב וטלמון ואחימן, ושלום
זה היה ראש עליהם. 18) ועד הנה, ועד עכשיו כימי עזרא היו יושבים בשער
המלך מזרחה כשהיו אבותיהם פתח האהל מועד כי הוא במזרחה, כי כל מקום
שנאמר לפני ה' אינו אלא במזרחה, וכן היו במקדש ב' שערים לשער המזרחה כמו
שאימר הכתוב ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו (דה"א כ"ו י"ד) ושלום ועקוב וטלמון
ואחימן, ושלום זה היה הראש עליהם שהיו מן הקרובים, כשם שהיו אבותיהם
שוערים בשער מזרחה של אהל מועד כימי דוד שהיו חונים הלויים סביב לאהל
מועד, וכמו וסביב לאהל מועד יחנו (במדבר א' נ') וזהו למשפחותם לבית אבותם.
19) הקרובים על מלאכת העבודה שומרי הספים לאהל ואבותיהם
היו לפנים כימי פנחס על מחנה ה' שומרי המבוא, שומרי פתח אהל מועד.
הספים, מזווח אהל מועד כמו ספם את ספי (יהזקאל מ"ג ה') והם קצות קרשי
המשכן. 20) ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם, מלך ושר היה עליהם
במדבר, כי לפנים ה' עמו, מאז ומקדם, נהגדל ונתגבר ממעשה זמרי וצדקתו
עומדת לו לעד. ואיני יודע היכן מצא מי שאמר שהורידוהו מגדולתו²⁾ ולא מפי
חבורה נזרקה אלא לשום חירוף אמר' וחרט הלבבל ולא הבין כי נגיד הוא
מלך כמו שאומר ביהודה ולנגיד ממנו (ה' ב') וכן הוא אומר על כל הכהנים הגדולים
בני פנחס נגיד בית האלהים. 21) זכריה בן משלמיה כימי דוד היה שוער
ושומר עם שלום אביו כחצר פתח אהל מועד, וזהו שאומר למטה ויפל הגורל

¹⁾ Nach Nehemia 12, 20 sind aber die חצרי נטופת der Wohnort der Sanger ausserhalb Jerusalems.
²⁾ Diese Verlasterung, wie der Comm. den Ursprung der Sage nennt, wird aber denn doch in Jerus. Horaioth c. 3 und Beresch. Raba c. 60 mitgetheilt.

מזרחה לשלמיהו (כ"ז י"ד) כי בנין בית המקדש של שלמה היו לו פתחים הרבה ויפול גורל זכריהו צפונה ואביו היה כמזרה בעניני (הבית) הראשון. (ומשלמיהו בן קרא מן בני אסף הוא) שלום בן קורא בן אביסף בן קרח, שנאמר ובני קרח אמיר ואלקנה ואביאסף (שמות ו' כ"ד) שהיו כמדבר על מלאכת העבודה לשחוט ולפשוט, ואבותיהם של אלו שלום ועקוב היו בימי משה שוערים סביב למשכן. (22) כלם הברורים שוערים בשערי הבנין שני מאתים ושנים עשר המה כחציהם שהיו יושבים מתהלה בימי דוד ולכן מיושבים היו עכשיו כי מקודם כך תקנום ויסדום דוד ושמואל איש על חצרו ומגרשו שהיו כלם מיומנים כל שעה ומומנים לעבודת הבית. באמונתם כמו במנתם כלומר שהיו כל שעה מוזמנים, וכן בלשון המשנה שלא על אמונתו הלווהו (סוף כ"ב) והוא כמו על מנתו שזה לא היה בשעת מהן מעות. (23) והם ובניהם שימרים בימי עזרא. (24) לארבע רוחות יהיו השוערים בימי עזרא כאשר היו בימי שלמה. (26) כי באמונה, מיומנים היו אלו גבורי השוערים שלום ועקוב ותלמון ואחימן ולא היו זרים מבית המקדש. הם הלויים, ד' אלפים היו על הלשכות ועל כל אוצרות בית האלהים. (27) והם על המפתח, בערב לסגור ובבקר לפתוח. (28) ומהם על כלי העבודה, כמו ששינו (המיד פ' ה' מ' ג') חלונות היו שם וכתב עליהם חשמיש הכלים. על כלי העבודה הטני והכזו ושאר כלי עבודת החמד, כאשר שנינו נכנסו ללשכת הכלים והוציאו משם תשעים ושלשה כלי שרת כלי כסף וכלי זהב השקו את החמד בכוס של זהב (שם פ' ג' מ' ד'). (29) כלי הקדש, מחכות ומרחשאות כף וכסויה בוך ומחתה עשרונות הינן כלי שרת ענינו המנחות ובמספר יוציאו, את כלי השרת והכנרות והנבלים כמו שנאמר וכלי הקדש והצנורות התרועע. (31) ומתתיה בן שלום הוא היה על מעשה החבתים. (32) ומן בני הקהתי מן אחיהם, הם הכהנים. על לחם המערכת, ללוש ולאפות. (33) ואלה המשוררים ראשי אבות ללוים, הם אסף והימן ואיזן שאמר למעלה (סמן ו'). בלשכות פטורים, פוטרים, אין להם עבודה אחרת כי אם לשורר וללמד טעמי השירים ונגינתם ויש אומרים פטורים ממש מכל עבודה אחרת (לעיל ו' יז). (34) אלה ראשי האבות, ישוב הענין על שלום ועקוב וטלמון ואחימן שהיו ראשים על הלויים (35) ובגבעון ישבו אבי גבעון, לפי שדילגו ופסק מעשה שאול על כל מעשה הישבטים הראשונים וגלות ככל וספר ענין היושבים ראשונים ופסק בדבריו לכן כותהיל עתה הפרשה ומספר ענינו של שאול ותולדהו ומיתתו כדי להסמיק מיתתו וענינו למכות בית דוד אשר מלך אחריו ומה שהסיר בענין הראשון מוכר אחריו. (44) בוכרו, ב' לעזריקם. וזה אצל ואצל שאמרו חכמים (פסחים ס"ב ב').

ר"א

(5) לא תבוא הנה, כשכיל השמועה שנשבע אברהם אבינו לאבימלך

שנאמר כי את שבע כנשוה תקח מידי (בראשית כ"א ל') והם העורים והפסחים שנאמר במקרא (ש"ב ה' ו') כי עשאוהו צלמי נחשת וקבעום באמצע המלכות להזכיר השבועה וזהו קריה ספר¹) באר שבע שכל אחד ואחד כתב השבועה (פרקי דר"א פ' ל"ו.) (8) ויבן העיר מן המלוא חומה חדשה מאבני גזית. ויואב יחיה את שאר העיר, חומה סדוקה טמטם והחיה פרציה, ואם חתמה על החיות האבנים, הרי הוא אומר בעזרא היחיו את האבנים (נחמיה ג' ל"ד), וחכמים פירשו אפילו מוניני וצנחנא פרים להן (סנהדרין מ"ט) וחמייה הוא מה ענין ראשו אצל סופו, ועוד והכתיב לא חחיה כל נשמה. (13) כפס דמים כלומר בפסע היה ביניהם לבין המות (כשנאמר דוד) מי ישקני מים, וחכמים פירשו לענין הלכות טמון כאשר קא מיבעייה ליה (בבא קמא ס' ע"ב) ואינו לענין המקרא. (21) מן השלשה בשנים, שהיו חולקים לו כבוד כנגד השנים המעולים והגבורים אבל עד השלשה לא בא, שלא הגיע חלקו כנגד השלשה. (22) מן קבצאל, עיר, שנאמר קבצאל ועדר (יהושע ט"ו כ"א). שני אריאל מואב, חכמים פירשו שלא הגיח כמוהו לא בכוח ראשון ולא בכוח שני כמפורש על הסדר (ברכות י"ח) אבל לענין גבורה הכתוב משבחיו שחימה גדול הוא היאך יכול אדם להלחם עם כ' אריות והיאך מינו ומשחמר מן השני שלא יקפוץ עליו מן הצדדים אבל הוא היה קל ודילגן וקפץ והרגן, וגם בחוד הבור על ארי אחד חימה הוא במקום צר שאינו יכול לצרד ולהשמר מפניו, ואילו היה חמימות היה הדבר חימה ועכשיו חימה יותר ביום הקור וביום השלג שאין אדם יכול להוציא ידו חוצה והיאך נשמר מפניו והרגו, וחכמים פירשו חבר גזיז דברדא ונחת וטבל (ברכות י"ח). (25) ואל השלשה לא בא, שאינו חשוב בגבורה כמו השלשה הבחורים של דוד כשעה שהן ביחד. (39) צלק העמוני, שהיה שר על בני עמון.

י"ב.

(33) ולעדור כלא לבולב, כמו ולעור, ויזר ודרא חרנומו (שמות ל"ב כ').²

ט"ז.

(13) לא אחם, לא הייתם אתם המקודשים לפיכך פרץ ה' אלהינו בנו. (18) זכריהו ג', לבדו שם הוא כמו בני (דה"א כ"ד כ"ג). (22) כמשא

¹) A. u. B. haben das unverständliche קריה ספר, es sollte wol קריאת heißen, Benennung.

²) ולעדור, ist entweder = לעזור, wie der Comm. u. andere Erklärer sagen, oder = עדר, wie eine Heerde zusammenhalten. Das syr. דרא des T. zu ויזר aber ist blos als Beispiel für den Wechsel von ז und ד, nicht als Beleg für den eigentlichen Wortsinn zu nehmen, denn דרא heisst = dem hebr. זרה zerstreuen, während hier doch das gerade Gegentheil, das Zusammenhalten zu verstehen ist.

בנבואה היה מנגן שהיתה רוח הקדש שורה עליו היאך ליגע בתרי הנבלים ומי הוא מעלה להנביא ומי הוא הנמיכה למאך את הקול. יסור, הוא היה גדול ושר על ענין השיר ללמדו ולמסרו לאסף ולירוחן והימן. על עלמות בתרי הנבלים החוקות באומץ ותוקף גדול ליגע בם, וחוקתו ואמצתו תרגום ותקפתו ועלימותו, אמוצות הם עלמות, והוא כמו עלמות לבן (ההלים ט' א') אומץ תוקף הוד וכינה גדולה היאך מנצחים כשחוקעים באותו יתר ביד.

ט"ז.

(7) ואחיו, שהם היו מתחילין כמו שאמר ומחניה בן מיכא בן זברי בן אסף ראש התחלה יהודה לחפלה (נחמיה י"א י"ז) שהוא היה מתחיל בהודו לה' קראו בשמו, 23) בשרו מיום אל יום ישועתו, מגלות מצרים עד סוף העולם. (11) דרשו ה' ועזו, ארון עוזו.

י"ג.

(5) וממשכן, והיה לו לומר וממשכן אל משכן, אלא זהו חסר ויתר שהתורה נדרשה [כמו שפורש למעלה (ב' מ"ט)]. (7) לקחתוך מן הנוה, מן הכית מן בית אביך. מן אחרי הצאן, והיה רועה בשרון את הצאן חתה העבים. (10) ולמימים אשר צויתו שופטים על עמי ישראל לא עשיתי נפלאות עם אהר מהם כמו שעשיתי עמך להכניע אויבך לפניך. (16) כי הביאתני עד הים, שנחת לי מלכות, מי אנכי כי אהיה מלך. (17) וחקטן זאת בעיניך אלהים, לחת לי לבד מלכות אלא דברת על בית עבדך למרחוק, שגם בני אחרי יהו מלכים. ואילו ראיתני כחורי האדם המעלה ה' אלהים, שהיית נותן לי לבדי מעלה ומלכות כמנהג חורת בני האדם, שמנהג בני האדם כשהקב"ה נותן לו גדולה פוסקת מזרעו, ואילו כן ראיתני היה די לי וכל שכן עכשיו שדברת על בית עבדך למרחוק שלא יפסוק המלכות מזרעי לעולם, (18) מה יוסיף עוד דויד אליך, ומה אוסיף עוד לדבר אליך, מן כבוד הזה אשר אתה עושה עם עבדך, וכמו כן דבר המקרא וזאת תורת האדם ה' אלהים (ש"ב ו' י"ט), בחמיה הוא אומר, לחת לו גדולה וכבוד ולבניו עד עולם לא עשית עם שום אדם כאשר עשית עמי, ולכך אומר, (19) עשית את כל הנדולה הזאת, כי אני לא הייתי סבור ונשען על זאת.

י"ח.

(1) גת ובנותיה, גת הייתה עיר המלכות, ובנותיה עיירות שסביבותיה וזהו מתג האמה במקרא (ש"ב ח' א') כי מי"ם מן האותיות שאין להם יסוד כמו ממשח (יחזקאל כ"ח י"ד) מנוקה ומבולקת (נחום כ' י"א) וממר ליולדתו (משלי י"ז כ"ה) מסב קלע (מ"א ו' כ"ט), והוא גת למפרע. האמה זו הגדולה שהוא אם המלכות וראש העיירות. (3) להציב ידו, להציב נציבים שחאה הארץ בחוקתו לקחת מס

מן העוברים והשבים. ובשמואל (ש"ב ח' ג') להשיב, כי פעם אחרת הציב והכריחם אנשי המלכות. (4) אלף רכב ושבעת אלפים פרשים, ובשמואל כתב אלף ושבע מאות פרשים, ב' מלחמות היו, באחת הציב נציבים והכריחם אנשי המלכות ובאחת השיב. (10) וכל כלי זהב וכסף ונחשה, שלח בידו כאשר מפורש [בשמואל (ב', ח' י')]. (17) הכרתי והפלתי, סנהדרין שכורתים דבריהם ומופלאים בדבריהם כאשר פירשו הכמים (ברכות ד'), ויהונתן בן עוזיאל חרגם קשתיא וקלעיא.

י"ט

(4) את מדויהם, כגדיהם. עד המפשעה, כמו כי כפשע (ש"א כ' ג') כמעט שלא פגעו באמה (ובשמואל) עד שתותיהם (ש"ב י' ד') מקום השתן. (18) הנה אמר שבעת אלפים רכב ובשמואל אמר שבע מאות רכב (ש"ב י' יח), אלה המוכחרים, ולחלשים לא הזכיר.

כ'

(1) לעת צאת המלכים, הוא ניסן. (2) ותהי על ראש דויד, בעת שהיה יושב במסבו הכתר תלוי למעלה מראשו בסמוך לו. (3) ויסר במגרה במסור ששמו מגרה. ובחריצי הברזל, רצצם ונטל נשמתם בעצבון הקושי ובמלכאן היה שוחק עצמותיהם ונותנן בחומר כמו חבן ובונה בהם דימוסיאיה. (ובמואב וינודד) שני חבלים (ש"ב ח' ב') שני גורלות, שני חלקים היה ממים והחבל האחד היה מדיה, כמו ויפלו חבלי מנשה (יהושע י"ז ה').

כ"א

(1) (ויעמד שטן על ישראל) ובשמואל כתב ויוסיף אף ה' לחרות בישראל (ש"ב כ"ד א') לפי ששם אמר לעיל והי רעב בארץ על אודות הגבעונים (ש"א כ"א) ועוד חרה אפו על הספירה הזאת. שטן הוא שר משרי דוד, ואני אומר שטן ממש לפי שהגניחו לאבשלום לבוא על פילגשו דוד. (5) את מספר מפקד, שטר של ספירה. (ויהי כל ישראל) בשמואל כתב ותהי כל ישראל (ש"ב כ"ד ט') לפי שחשש כחן כנקבה בשביל שני רעבון ולא הרגו ליואב¹⁾. אלף אלפים ומאה אלף לכאן, ולשם (ש"ב כ"ד ט') שמנה מאות אלף, אלו ב' כתובים המכחישים זה את זה, והללו ג' מאות אלף מה טיבן, מכרע הכתוב השלישי ביניהם ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת הדש בחדש לכל חדשי השנה המחלקת האחת עשרים וארבעה אלף (דה"א כ"ז א') מלמד כמפורש על

¹⁾ Midr. Sam. c. 30.

הסדר¹⁾, שאלו ג' מאות אלף היו כתובים בנימוסי של מלך ולא היו צריכים להימנות, הא כיצד, כ"ד אלף ל"ב שבטים הרי רפ"ה אלף, נשתיירו י"ב אלף הם נשיאי ישראל. (12) (אם שלש שנים רעב) בארץ ישראל ובסביבות א"י ואמר בשמואל שבע שנים רעב בארצך (ש"ב כ"ד י"ג) ובסביבות ארץ ישראל יהיו שבע וימצאו מאכל מן הגוים אשר סביבותיהם. חרב ה', הוא מלאך של משה, ודבר בלא מלאך?? מה אשיב את שולחי דבר, גד רמוז שיאמר דבר וזהו דבר. (13) אפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו, ולא אצטרך ברעב לגוים אשר סביבותי. (25) ויתן דויד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות, ובשמואל הוא אומר ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים (ש"ב כ"ד) וזהו מכל שבת ושבת חמשים הרי שש מאות²⁾.

כ"ב.

(5) דם לרב שפכת, וינעה וזקנת במלחמות, ובנין הבית צריך בחור ובעל כח הרבה. (14) והנה בעניי במלחמות שהעניתי וינעתי הרבה. בתלמוד ירושלמי מפרש שהיה מחקן סעודה ומקדישה לשמים (פאה פרק ד' הלכה ב'). (16) לזהב לכסף, פחרונו חרשי זהב וחרשי כסף אני הכינות.

כ"ג.

(2) ויאסף את כל שרי ישראל, ותקן וחלק הבהנים הלויים לד' חלקים כמו שחילקם משה במדבר שנאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (שמות כ"ח א') ותנינן ההם (?) חילקם לד' חלקים משה ואהרן ובניו חוננים במורח בין דגל יהודה לאהל מועד, משה לדברות ואהרן לקרבנות, שניים להם בני קהת לדרום ומה היא עבודתם כל כלי הקדש אשר באהל מועד האוון והשלחן והמנורה והמזבחה, שלישים להם בני גרשון במערב ועבודתם היריעות והקלעים, רביעים להם בני מררי בצפון ועבודתם הקרשים והעמודים והאדנים, כדרך חנייתן כן נסיעתן ואהל מועד באמצע כאשר יהנו כן יסעו, כמו כן חילקם דוד לכאן (ע' במ"ד פ"ג). (3) ויספרו הלויים מוכן שלשים שנה ומעלה, אלו הלויים, כהנים לויים הם כמו שאמרו חכמים (חמ"ד כ"ז) כ"ד מקומות נקרא הבהנים לויים וזה אחר מהם שהללו כהנים לויים הם וחלקם לד' חלקים כהנים לשירות המזבח והם כ"ד משמרות שהיו משמשים להם בשירות העזרה לשחוט ולפשוט ומסייעים לכהנים כאשר כתוב וישחטו הפסח ויורקו הבהנים מידם והלויים מפשיטים (דה"ב ל"ה י"א) וגם אם אין מפשיטים משמשים ומסייעים בהדחת קרב וכרעים ושימור הכלים והוצאתם והכנסתם שנאמר

¹⁾ Ibid; Pesikt. c. 2.; 32 Mid. § 13.

²⁾ Ibid. Sebachim 116.

כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דה"א ט' כ"ח) וכ"ד משמרות המשוררים וכ"ד משמרות השוערים, וד' משמרות הללו היו משמשים בכל שבת ושבע ללד ג' רגלים כדתנין החם (סוכה נ"ה ע"ב) בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באימורי הרגלים ובחלוק לחם הפנים. ובענין דברים הללו מצינו במדות חכמים ובספר היובלות שהביא אלפיומי רב סעדיה גאון מספרי הישיבה, בשנת ארבעים למלכות דוד כחצי היובל בד' בשבוע החקין משמרות כהונה ולויה כמו שמסר לו שמואל בניית ברמה שנאמר המה יסד דויד ושמואל הרואה באמונתם (דה"א ט' כ"ב) ספר את הלויים מבן שלשים שנה ומעלה שלשים ושמונה אלף, (4) לנצה על מלאכת ה' כ"ד אלף, ושוטרים ושופטים ו' אלפים, (5) וד' אלפים שוערים, וד' אלפים מהללים לה', וחור ועשה כ"ד משמרות כהונה, מכני אלעזר י"ז ומכני איחמר ה' (כ"ד ד'), חור ועשה מן הלויים כ"ד ומכני אסף הימן וידותן כ"ד שומרים על הדוכן והמשוררים כנבלים וכנורות, שנאמר לכני אסף זכור ויוסף ונתניה ואשראֵלה בני אסף על יד אסף הנבא על ידי המלך (כ"ה ב') הרי ד', לידותן בני ידותן גדליו וצרי ושעיהו חשביהו ומתחיהו ששה (כ"ה ג') והלא אינם אלא חמשה, זה שמעי שהיה בכעי אמו¹⁾ הרי עשרה, ומכני הימן הם י"ד הרי כ"ד משמרות למשוררים. ומשמרות השוערים כ"ד, מכני משלמיהו וזכריהו ועובר אדום ואחיהם למורה הלויים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאסופים שנים שנים לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר (כ"ו, י"ז וי"ח) ו' לכל רוח, הרי כ"ד משמרות, וחור וחלק את כל ישראל כ"ד למשמרות, שאין הקרבן קרב וכשר עד שיהיו שם כהנים לויים וישראלים והיה כל אחת ואחת מאלו המחלקות כ"ד ראשים עליהם יושבים במקדש וכל ראש וראש עמו ככל שבוע ושבע ה' מאות עומדים לפניו כאשר יעלה החשבון לל"ח אלף, כאשר נבאר בעזרת המלמד לאדם בינה. והקוראים יתנו דעתם לדרוש ולחור בחכמה ויבינו לאשורם ויאירו עיניהם כי הדבר חמור שמור אמור מיום גלות הארץ, ודברים הללו שאני שונה ואומר לא יאכל אני אומר ולא כמשורר ומזמר, וכ"ד ולב דעות ולמסמסת מעמר (?) אפס דברים קבועים במסמר, דרושים בהנה מלילה שומר, מגורה שוה מקל וחומר, דגוי חיי צער ורוח יישר, ברוח מחליף בשרו ושערי מסמר²⁾ ומסר לדוסא אשר גילע בעשייה בן שמר, והוא מסר לכני יהודה ואימר, ומפיהם תקבל ארו ותומר, אשר הלכותיו הפרחו בקטורת מעלה עשן ומתמר, הגאון רב סעדיה (חקף) שיצאו אסור בבית שומר שלש עשרה שנה נאסר בבית המלכים³⁾ והעתיק מספרי הישיבה וחידש דברים שלא שמעה און ואני אחריו

¹⁾ Beresch. rabba c. 94.

²⁾ B. ושערי מסמר, בכרקים מפי ארי אשר הגלה במר.

³⁾ So zitiert auch diese Stelle M. Taku (Ozar Nechmad 2, 69). B. hat: Von der Inhaftirung Saadia's wird nirgends berichtet; Abraham Daud sagt nur, er habe sich

נתעסקנו להוציא הדברים לאמתם ועל מכונו בישע המעון. — זה פתרון המחלוקת אשר תקנו דוד המלך עליו השלום הוא וצדוק הכהן ואחימלך וראשי האבות לכהנים הלויים, ואלו ד' המחלוקות, המחלוקת הראשונה המה בני אהרן הממונים לכל דבר המזבח מזבח הקטרת ומזבח העולה וכל שירות פנים עריכת לחם ולישתו ועישתו ואפיתו הדלקת הנרות והטבתן ועבודת יום הכפורים ושאר ענינים המפורשים על הסדר והם י"ב אלף, המחלוקת השניה הם המשרתים לדבר מזבח העולה לפשיטות לשחוט ולפשוט ולרחיצת קרבים ולהביא הקרבנות ליד הכהנים, כי מקבלה ואילך מצות כהונה לענין סדור והבאת הנחלים ועריכתם, אבל כל דברים אחרים היתה חשיש הלויים וסיעתם בין בהוצאת הכלים והכנסתם ונקי העזרה וסדר כל דבר כאשר נבאר למטה ועל ידם הכל נמנה והם הלויים י"ב אלף. והמחלוקת השלישית הם הלויים המשוררים בכלי שיר והם ד' אלפים וזלתי י"ב אלפים המסייעים לכהנים בחשיש כאשר הזכרנו למעלה, והמחלוקת הרביעית הם השוערים והם ד' אלפים, חמו ד' המחלוקת. וששה אלפים שופטים ושוטרים. ועל כל אחת ואחת מאלו ד' המחלוקות היתה כ"ד משמרות והיו ד' משמרות באים אל הקדש כיום הששי ויוצאות כיום הששי האחר, ואלו הם ד' משמרות משמרת הכהנים משמרת הלויים משרתי הכהנים ומתקנים סדר לכל דבר העזרה ומשמרת משוררים ומשמרת השוערים ובהם יאמר באי השבת עם יוצאי השבת (דה"ב כ"ג ה') ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מעת אל עת (דה"א ט' כ"ה), ובשנה יהיה לכל ד' משמרות האלו שתי שבועות בשנה וב' משמרות הגדולות משמרות כהנים ולויים משרתי המזבח והעזרה יהיו חמש מאות איש ועל כל חמש מאות איש אחד ראש עליהם כדי שיהיו על י"ב אלפים כהנים כ"ד ראשיהם עליהם וכן על ד' אלפים המשוררים כ"ד ראשיהם עליהם וכן על ד' אלפים השוערים וכן יהיו משמשות מ"ח שבועות בשנה (חוץ מן) הרגלים שהיו כולם שוים ומתקבצים אל המקדש ואלה הם המחלוקות כן מן המקראות וכן נפתור אחר הדבר הזה מבני קדח ומררי כאשר נשלים מחלקת בני אהרן וגם הקדים אנשים מקצתם כראש הדבר הזה והודיע כי בהם ראש ושני ושלישי ורביעי, כדכתיב ויהי יחת הראש (פסוק י"א) ואמר בני גרשום שבואל הראש, ויהיו בני אלעזר רחביה הראש (פסוק ט"ז וי"ז) יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי (פסוק י"ט), וזה הראש והשני והשלישי יודיע בהן תקן המשמרות כאשר אמר למטה אבות הראש לעמת אחיו הקטן (כ"ד ל"א). וגם תקן ששת אלפים שופטים ושוטרים וד' אלפים שוערים וד' אלפים משוררים. וגם לא זכר להם מספר כאשר לא זכר מספר הכהנים בחזרה בעת שנשא מספר בני ישראל על ידי משה ואלעזר בערבות מואב, ואשר זכר בדבר הזה הוא תיקון לכל כ"ד משמרות ראשון ושני ושלישי ורביעי עד סוף המשמרות, כדכתיב (כ"ד ז') ויצא הגורל הראשון ליהוירוב לידעיה השני, והמחלוקת האלה השניים ההם בשם אלעזר ואיחמר, והיה הראשון על תיקון ומחלוקתם דוד המלך וצדוק ואחימלך דכתיב (כ"ד

ג') ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחוימלך קיבל הגורל לבני איתמר לפקודתם בעבודתם, ומצאו בני אלעזר רבים (שם) שהיו חשובים וטובים להיות מכניז י"ז נשיאים במשמרות ומכני איתמר ח' נשיאים ויחלקום בגורלות אלה עם אלה עד אשר יודע המשמר הראשון והשני והשלישי והרביעי עד סוף כ"ד משמרות ככתוב (שם) לבני אלעזר ראשים לבית אבותם ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמנה, שהיו שמנה ראשים מן בני איתמר מן הלויים שהקדושים היו כהנים ולויים, המלך והשרים וצדוק הכהן היו לצד א' ואחוימלך בן איתמר וראשי האבות והכהנים והלויים היו לצד אחר. וחכמים פירשו שמעיה בן נתנאל (כ"ד ו') זה משה וכל הענין כמפורש (ויקרא רבה פ' א', תענית כ"ו). בית אב אחד אחוז לאלעזר (כד ו') נא ללמדנו כי השלים מן אלעזר י"ב משמרות ולא היו מן איתמר כי אם ח' וד' מן אלעזר יהיה זה י"ב משמרות על כן אמר בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר, אחוז בגורל אחד מן אלעזר וב' אחוזים מן איתמר כי היו ח' מאיתמר וד' לאלעזר שהפרידו מן ששה עשר לאלעזר כאשר הוציאו בגורל הא' ומן הב' לאלעזר ועד י"ב ראשים היו לאלעזר תחלה ואח"כ הוציאו הגורל, וב' מן איתמר כי היו לאיתמר ח' שנאמר בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחד אחוז לאיתמר, וגם הודיעם כי המשמר הראשון הוא משמר יהויריב ועם יהויריב חמש מאות כהנים כאשר אמרנו וכן היה לכל משמר ומשמר, והמשמר השני הוא ידעיה והמשמר השלישי חרים כאשר הוא כתוב ויצא הגורל הראשון ליהויריב עד סופו, והם כ"ד שמות לכ"ד משמרות וכן היה המנהג עד הרבן יבית, וזו מחלוקת השניה אשר הייתה משרתת לפנים לכהנים המשרתים למזבח העולה וגם היו על אודות שרות העזרה וכל כליה וניקויה וסירותיה וגם היו כ"ד מן בני קהת ומן בני מררי למחלוקת הזאת ועכשיו נבדלים מאדהים כ"ד שמות למחלוקת השניה. שלא יתעו הבאים ללמוד אלו הדברים כי הדברים קשים וחתומים וסתומים, ראשיתם שובאל האחד ראש המשמר הראשון, והשני יחדיו והוא ראש המשמר השני, והשלישי רחביהו הוא ראש המשמר השלישי, והד' הוא ישיהו ראש המשמר הרביעי, והחמישי שלומות והוא ראש המשמר החמישי, והששי הוא יחם, והשביעי הוא ובני (כ"ד כ"ג). פירש יהודה בן קוריים כי ובני יריהו שם אחד היה להם והם שם איש אחד, ואני אומר אינה היא המדה כי ובני מן יחם ובניו הוא וזהו מן הסדרים שנחלקו¹⁾ ונראים הדברים כי שמעי בן אחי אביו היה לו יחם (כ"ג י') וליחם ויבא ד"א הם כמו ו' של ובני²⁾ ובני ו' עיקר השם כמו ואיה וענה (בראשית ל"ו כ"ד). נשוב לענין הראשון, וראש המשמר הח' אמריהו, והט' יהואל, והי' יקמעם, והי"א מיכה, והי"ב שמיר, והי"ג ישיה, וי"ד זכריהו, וט"ו יעזיהו, וט"ז שהם, וי"ז זכור, וי"ח עברי, וי"ט אלעזר, וכ' קיש, וכ"א ירחמאל, וכ"ב מחלי, וכ"ג עדר, וכ"ד ירימות. אלה כ"ד הראשים הם ראשים על כ"ד משמרות על התקון. ואלה הארבעה שובאל

¹⁾ S. oben I, 36.

²⁾ In A. ist wegen Rasur diese Stelle nicht lesbar. B. hat noch verständlicher: וליחם ויבא י"א הם כמו י"ב של ובני ו' עיקר השם

ובני יהודה ורחביהו ובני ישיה הם מורע משה איש האלהים ככתוב למעלה בני משה גרשום ואליעזר בני גרשום שבואל הראש ויהו בני אליעזר רחביה הראש (כ"ג ט"ו) ועל כן חיקנום בראש המחלקות לכבוד משה וכולם נתיחסו על עמרם ככתוב לבני עמרם שובאל (כ"ד כ') ושלמוות וחתם הם נתיחסו אל יצהר ככתוב ליצהרי שלמוות לבני שלמוות יחת (כ"ד כ"ב) ובני ירהו ואמריהו יחזאל ויקמעם אלה ד' נתיחסו אל חברון כדכתיב בני חברון ירהו הראש אמריה השני יחזאל השלישי ויקמעם הרביעי (כ"ג י"ט) ומיכה ושמיר התיחסו אל עזיאל דכתיב בני עזיאל מיכה, לבני מיכה שמיר, ואחד אחי מיכה ישיה, לבני ישיה זכריהו (כ"ד, כ"ד וכ"ה) כללם י"ד ואלה י"ד הראשים יתיחסו אל עמרם ואל יצהר ואל חברון ואל עזיאל בני קהת, נשאר מן כ"ד ראשים מן בני מררי יעזיהו ושהם וזכור ועברי ואחד למחלי אלעזר ואחד לקיש ובני קיש ירחמאל, נשאר שלשה ותיחסו אל מוש, והם מחלי ועדר וזרימות, אלה כ"ד ראשים מול ראשים כ"ד לבני אהרן כאשר אמר בהם ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחיהם וראשי האבות לכהנים וללוים (כ"ד ל"א) ופחרונו לעומת אחיהם בני אהרן יודיע כי זה כ"ד ראשים כספרנו הם לעומת כ"ד ראשים מבני אהרן והם כ"ד ראשים השניים ועמדו לפני בני אהרן לעבודת בית ה' על ההצרות ועל הלשכות ועל טהרת לכל קדש ומעשה עבודה בית האלהים וללחם המערכת ולסלח למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרכבת ולכל משורה ומדה ולעמוד בבקר בבקר להודות ולהלל לה' (וכן בערב) ולכל העלות לה' ושמרו את משמרת אהל מועד (כ"ג כ"ח), וכל אחד מאלה כ"ד ראשים אשר זכרנו שמם הם ראשי המשמר ומשמרתו חמש מאות ועבדו לפניו ברשוהו, כי כלל הב' משמרות הם כ"ד אלף ומכ"ד אלף לכ"ד שבועות יגיע לב' משמרות ה' ה' מאות. ואזכור מקצת מלאכת אלו הלויים היו מקצתם על מקצת כלי המזבח וְהַיָּד לַיָּד הַכְּהֵנִים ולקבלם מידם ככתוב ומהם על כלי העבודה (ט' כ"ח) כמולגות ומחתות וכל מה שפירשתי למעלה במספר יביאום כמו שכתוב בתורה ובשמות חקרו את כלי משמרת משאם (במדבר ד' ל"ב) כל חשמישי העזרה והכלים הצריכים להכין לרחיצה בין להדחה בין לכיור בין לאפות בין לבישול הכל נעשה על ידיהם ומהם על הסלח של מנחות ועל היין לנסכים ועל שמן הקרבנות והמנורה ומעשה רוקח והלבינה והבשמים ועל צרכי העזרה ומעשה המנחות והחבתים ככתוב ומחתיה מן הלויים הוא הבכור לשלום הקרתי כאמנה על מעשה החבתים (ט' ל"א) ועוד כתיב והלויים אחיה על אצרות בית האלהים (כ"ז כ') כי הבהנים לא היו משמשים כלום בעזרה אלא לפייסות, מי מעלה איברים לכבש מי זורק מי מרשף. שלשה עשר זכין בו, ואיל קרב באחד עשר ופר בכ"ד (משנה יומא פרק ב') וקניו זכין וזכות ויולדות ונידות והשקאת סוטה ועבודת המזבח ומזבח הפנימי ועבודת יום הכפורים, וכל צרכי העזרה והמזבח וכליה ומשמרתה וחקוניה לא היו משתדלים לכולם. ומקצתו פירשו חכמים בתלמוד (שקלים פרק ה') יוחנן בן פנחס על החותמות, מחתיה בן שמואל והוא מחתיה בן שלום על הפייסות, בן אחיה על חולי מעים, וזה אחיה לא ידענו בן מי הוא. ובהם על אפיית לחם הפנים כדכתיב ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת (ט' ל"ב).

ואם ישאל אדם היאך יכול להיות שבואל בן גרשום בן משה בימי דוד, השיבהו כהלכה ואמור אין זה בן גרשום עצמו אלא מכני בניו כמו כל האחרים שנקראים על שם אביהם הוקן שהוא עיקר הוחם, כמו ויהיו בני אלעזר רחביה הראש (כ"ג י"ז) ואינו אלא מבני בניו וכן כולם לא היו בניהם בימי דוד אבל מבני בניהם היו ונמו עכן בן זרח (יהושע כ"ב כ') ואינו אלא בן כרמי בן זבדי בן זרח (שם ז' א'), וחכמים פרשו שהוא מיכה הוא שבואל יהונתן בן מנשה (שופטים י"ח ל') ולמה נקרא שמו שבואל ששב לאל ככל לבו וכיון שראה דוד שממונו הבני עליו ביותר מינהו על האצרות שנ' ושבואל בן גרשם בן משה נגיד על האצרות (כבא בתרא דף ק"י) אבל לסדר המקראות כל ספר דברי הימים הולך על הסדר הזה שבני בנים נקראים על שם אביהם הוקן. והאח מחלוקת המשוררים והיא השלישית. דע כי דוד וכל הראשים הציבו שלשה נשיאים והם אסף והימן וידוחן והם נביאים מכני לוי שנאמר ויבדל דויד ושירי הצבא לעבודה לבני אסף והימן וידוחן הנביאים בכנורות בנבלים ובמצלתיים ויהי מספרם אנשי מלאכה לעבודתם (כ"ה א') ותיקנו מאלו ג' נביאים כ"ד משמרות, ואלו הן ג' נשיאים האחד אסף מורע גרשום והשני הימן מורע קתה והשלישי ידוחן והוא איתן האזרחי כי יש לו ב' שמות והוא מורע מררי, והיו בני אסף ד' והם זכור ויוסף ונתניה ואשריאל דכתיב לבני אסף זכור ויוסף ונתניה ואשריאל בני אסף על יד אסף (כ"ה ב') והיו בני ידוחן ו' גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומחיהו ששה, ואעפ"י שאינם אלא חמשה, מונה שמעי שהיה כמעט אימו וזהו רשום מבטן להיפקד שעשה הפייט (הקלירי¹). והיו בני הימן י"ד בוקהו וגו' ויחן האלהים להימן בנים ארבעה עשר (כ"ה ה'). אלה כ"ד בני אסף והימן וידוחן הרביקו על כל אחד ואחד מאלו הנשיאים תלמידים בני אסף מתלמידים לפניהם ורעים י"א וכתב בכל אחד מהם הוא ובניו ואחיו שנים עשר וגם הרביקו עליהם על כל ראש וראש עם תלמידיו קנ"ד שיהיה ככלל משמר עם י"ב איש ראש ותלמידיו ורעיו קס"ו איש. כלל כל המשוררים לכ"ד משמר ד' אלפים ככתוב ד' אלפים מהללים לה' (כ"ג ה') והיו עליהם כ"ד ראשים וכן לכל ד' מחלקות הללו כהנים ולוים משוררים ושוערים היו על כל אחת ואחת כ"ד ראשים (ואשר הכדיל בין ד' אלפים מאתים ושמנים איש, מהם היו כ"ד ראשים תלמידים) מתלמידים בני אסף והימן וידוחן ומאתים וכ"ד תלמידים מלמדי שיר להיות כללם תלמידים ומלמדים רפ"ח איש ככתוב ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר לה' כל המבין מאתים שמנים ושמנה (כ"ה ז') וכתוב אחריו ופילו גורלות משמרת לעומת כקטן כגדול מבין עם תלמיד הודיע כי הפילו גורלות על אלה רפ"ח איש מבינים ותלמידים לחלק התלמידים אלה על כ"ד משמרות מן י"א איש להיות גם הם מכינים על שאר העם ועל כן הפילו גורלות עליהם ואיזה מהם יהיה לראש הראשון ולראש השני להיות כולם בגורל, ואשר אמר ויהי מספרם עם אחיהם הם כ"ד הנשיאים בני אסף והימן וידוחן היה כמספרם של אלה המבינים עם אחיהם

¹) S. Kroboth zu Schekalim und Raschi zu Num. 3, 15.

הם ריעיהם ותלמידיהם היה כללם רפ"ח איש והיו כל הראשים מחולקים מן י"ב איש כמו שהזכיר כנולד בניו ואחיו י"ב ופחרנו אחיו ורעיו ובניו אלו תלמידים כמו שאמר בישעיה אחה ושאר ישוב בך (ישעיה ז' ג') שהם תלמידיו, ואחיו הם רעיו כמו כי אנשים אחים אנהנו (בראשית י"ג ה'), ומלאכת אלה המשוררים היו במשמרתם מהללים ככלי שיר בכיה ה' ככתוב כל אלה על ידי אביהם בשיר בית ה' במצלתים נבלים וכנורות לעבודת בית האלהים על ידי המלך אסף וירוחן והימן (כ"ה ו'), והיה מנהג משמרת המשוררים משיחחיל כהן גדול ליתן העולה על המזבח היו מתחילים בשיר זה וכנבלים ואח"כ היו מחצרים בחצוצרות, וסדר המשנה אינו כן על התמיד אלא כך הוא אומר נתנו לו יין לנסך והסגן עומד על הקרן והסודרים בידו וב' כהנים עומדים על שלחן החלבים וב' חצוצרות בידם, חקעו והרעו וחקעו באו ועמדו אצל בן ארזא אחד בימינו ואחד בשמאלו, שחה לנסך הניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלויים בשיר, הגיעו לפרק חקעו והשתחוה כל העם, על כל פרק ופרק חקיעה ועל כל חקיעה השתחוה (תמיד פרק ז') וכן הוא אומר ובעת החל העולה החל שיר ה' ועל ידי כלי דוד (דה"ב כ"ט כ"ז) באותן כלי השיר שעשה דוד היו הלויים משוררים ובעת החל להעלות העולה על המזבח ולסדר האיברים התחילו לתקוע וכל אשר נמצא שם היה עומד על רגליו ככתוב והכהנים על משמרותם עומדים (דה"ב ז' ו') וכשישלים מעשה הקרבן כרעו והשתחוה המלך וכל אשר עמו ככתוב וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אחרו וישתחוו (דה"ב כ"ט כ"ט) וזה סדר עבודה המשוררים, וכלל ד' המחלקות הם ל"ב אלה ומתו ו' אלפים שופטים ושוטרים כללם ל"ח אלה דכתיב ויספרו הלויים מכן שלשים שנה ומעלה והיו מספרם לגלגלותם לגברים שלשים ושמונה אלה (דה"א כ"ג ג'), ומאלה ד' המחלקות היו ד' משמרות משמשות בכל שבוע ושבוע, משמרת האחת לכהנים בני אהרן ומשמרת השנייה ללויים בני משה ומשמרת הג' המשוררים בני אסף והימן וירוחן הנביאים ומשמרת הד' שוערים בני קרה, ואלו ד' משמרות היו משרתים בשבוע עד יום ששני והיו אלו יוצאים והיו באים אחריהם ד' משמרות אחרות וכן כל השנה כולה והיו חוזרות חלילה, וב' פעמים בשנה היו משמשות כל אחת ואחת שתי שבתות לבד הרגלים שכל המשמרות שוות ככתוב אין לשמור למחלקות (דה"ב ה' י"א) ומאחר שהפילו גורלות על רפ"ח איש שהם כ"ד בני הנביאים ורכ"ד תלמידיהם ורעיהם ועליהם הפילו גורלות כמו על בני אהרן ועל בני משה כי גם הם ראשים ונגידים על ג' אלפים ושבע מאות וי"ב איש בכל משמר ומשמר היה ראש גדול על י"א איש וי"א איש היו ראשים על קנ"ה איש שאר המשמר, וכלל המשמר הראשים הי"ב עם קנ"ה היו קס"ו וכל אלה הראשים והתלמידים שהם רס"ד היו ראשים על משמרותיהם ומבינים אותם ומלמדים אותם הטעמים של שיר כי הם היו מלמדי שיר לה' והפילו גם הם גורלות כדי לחלקם על המשמרות ככתוב ויפילו גורלות משמרת לעמת קטן כגדול מבין עם תלמיד (כ"ה ח'). ופחרון סימן המשמרות, המשמרה הראשונה היא יוסף מכני אסף כדכתיב ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף (כ"ה ט') עם אחיו שהם רעיו ובניו שהם תלמידיו היו שנים עשר וזה גורל הראשון, והם ראשים על כ"ד משמרות

של משוררים, וזה יוסף הוא ראש הראשים על של מחלקות הוה וכן אחיו גדולים על כל אחי הראשים, וראש המשמר השני הוא גדליו מבני ירוחן הוא איתן ככתוב גדליו השני הוא ואחיו ובניו (כ"ה ט') והמשמר הג' הוא זכור מבני אסף ככתוב השלישי זכור בניו ואחיו שנים עשר (כ"ה י') הד' ליצרי ככתוב השלישי ליצרי בניו ואחיו שנים עשר (כ"ה י"א) וכן כולם כאשר כתובים על הסדר עד הם מחלקת המשוררים. וזה מחלקת הד' של שוערים, אמר בראשית למחלקות לשוערים לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף (כ"ו א') ותימה הוא זה כי הכל יודעים כי אסף מן בני גרשום היה, ולא היה בראשי השוערים אחד מורע גרשום כי כולם היו מורע קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ומורע מררי, ככתוב למחלקות לשוערים לקרחים, ולחוסה מן בני מררי (כ"ו י') והשלים הדבר ואמר אלה מחלקות השוערים לבני הקרחי ולבני מררי (כ"ו י"ט), ואם יהיה הדבר בן למה זה משלמיהו בן קורא מן בני אסף, ומה פתרונו, אמרתי כי אסף הוא אבי אסף במקום אחר, בן קרח ולא בן גרשום בן לוי, כי המלה הזאת כרוחה כי במקום אחר יקרא אותו אבי אסף שנאמר ושלום בן קורא בן אבי אסף בן קרח ואחיו לביח אביו הקרחים על מלאכת העבודה שומרי הספים לאהל (דה"א ט' י"ט) וזה משלמיהו בן קורא הוא שלום בן קורא ושלום הוא ראש לד' שוערים הוא ככתוב בתחלת הספר והשוערים שלום ועקוב ושלמון ואהימן ואחיהם שלום הראש (ט' י"ז) וזה שלום הנקרא הנה משלמיהו בן קורא מן בני אסף, וזה אסף הוא אבי אסף הנקרא בדברי הימים אבי אסף בן קרח נפסוק ושלום בן קורא וגם בתורה נקרא שמו אבי אסף ככתוב ובני קרח אסיר ואלקנה ואבי אסף (שמות ו' כ"ד), וזה אסף בן גרשום בן לוי היה משורר והיה עומד על ימין ה' ומן המשורר בן קהת ככתוב ואחיו אסף העומד על ימינו אסף בן ברכיו (דה"א ו' כ"ד) ואסף בן קרח היה שוער ככתוב ושלום בן קורא בן אבי אסף בן קרח (ט' י"ט) וזה אסף היה לו ג' שמות אסף אבי אסף אבי אסף כמו שלום משלמיהו, עיקר השם אסף ועשה מעיקר שלום משלמיהו כאשר אמר משלמיהו בן קורא מן בני אסף. נשוב אל פתרון מחלקות השוערים, דע כי כאשר זכר שמו בדבר הזה הנזכר נזכר ואשר לא נזכר שמותם ק"א נשיאים הם ואמר בכללם לאלה מחלקות השוערים משמרות לעומת אחיהם לשרה בבית ה', והרי לך מספרם, משלמיהו ובניו הם ח' ככתוב ולמשלמיהו בנים זכריהו הנכור ידעאל השני ובדליו השלישי יחניאל הרביעי עילם החמישי יהוחנן השישי אליהועיני השביעי (כ"ו ב') ומשלמיהו אביהם הרי ח'. ועובד אדום עם בניו ועם ריעיו ס"ב ככתוב כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם ואחיהם איש חיל ככה לעבודה ששים ושנים לעובד אדום (כ"ו ח'), וחכמים פרושו כל אלה מבני בניו היו שנאמר פעלתי השמיני כי ברכו אלהים (כ"ו ה') זו חמות וח' כלוחיהו שילדו ששה ששה בכרם אחד (ברכות ס"ד). וגם למשלמיהו תלמידים ותלמידים לפניו ורעים י"ח ככתוב ולמשלמיהו בנים ואחים בני חיל שמונה עשר (כ"ו ט'). ולחוסה י"ג בנים ורעים ככתוב כל בנים ואחים לחוסה שלשה עשר (כ"ו י"א) ולא הזכיר כולם כי כל אלה כללם ק"א איש ומכלל אלה זכר ה' נשיאים ונגידים כמשמרתם בשמותם, תחלתם שלמיהו וזכריהו בנו ועובד אדום ושפים וחוסה הרי ה', והיה בעל שער המזרח שלמיהו ככתוב

ויפול הגורל מורהה לשלמיהו (כ"ו י"ד) ועל שער הצפון היה זכריהו בנו ככתוב וזכריהו בנו יועץ בשכל הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה (שם) ועל שער נגב היה עובד אדום ככתוב לעובד אדום נגבה ולכניו בית האספים (כ"ו, ט"ז) ועל שער מערב היה שפים וחוסה ככתוב לשפים ולחוסה למערב עם שער שלכת, ודע כי מנרגם בעם שבתם על כסאותם על הדבר הזה שאני אומר כי לכל שער ושער היו ו' ראשים כאשר אומר למורה הלויים ששה (כ"ו י"ז) הרי ו' ככל הוח ועם כל ו' מהם היו עמהם ל"ה איש עד שהיו ו' שוערים עם ל"ה איש מ"א וכולל כ"ד שוערים ראשים של ד' שוערים עם אנשים הסמוכים עמהם בשירותם על כל שער ל"ה להכלל של ד' שוערים קמ"ג יהיו כללם קס"ד וזה מספר אחד של שנתו ועל הדבר הזה יהיו על שיערי הקדש הד' קס"ד איש מהם ס"ד נגידים והנשיאים קמ"ג וזה דבר משמר אחד וכל עשרים וארבע משמרות הולכים על זה הענין ויסגל לכל שער מ"א איש ומהם נגידים ו' ועמהם סמוכים ל"ה ומן ד' השוערים שפתרני ד' מהם ויצאים הוצה לסף הכ' מצד אחד והב' לפניהם מצד א' ככתוב למורה הלויים ששה וזה כלל ואח"כ זכר אחד אהר אהר כי שער צפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה והב' האחרים על סף שער מורה א' לפני א' וכן על סף שער צפון וב' על סף שער נגב יהיו ו' על כל שער ושער וגם הוסף דבר אהר על על שער המערב והודיע כי ד' שוערים חוץ מן יוצא הסף במסילה וב' היו על הסף א' מול א' ככתוב לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר (כ"ו י"ח) ודמיון המלה וענינה היא מסף כמו שאמרנו באחרים ולאספים שנים שנים (כ"ו י"ז), והכמים פירשו מאי לפר בר כלפי בר (תמיד כ"ו) וכדומה לי חוץ לאסופים בחצות המסלה כנגד ממבר שוקי בהמות הקרבנות ופרבר שער שמוכרים פר בר כלומר פר בן בקר כי לשם במערב שער מיודע שמשם מביאים הקרבנות ובלשון ישמעאל קורים אותו כאב אל בקר, ויש אומרים לפרבר לפר הבר והטהור מכל טנף כי היו רוחצים רגליו טרם יכנס בשער והיו מדיחים ממנו כל הלכלכים. וסדר המחלקות הללו סדורן כהלכתם דרך הליכתם על הסדר וכל יקרא בו ילכו ינוכבו, שפחם ככומר של ענבים לנוכבו לחכבו, להכניע אויביו המושכבו, שורש פורה, ירה יירה, וכל אנוש פוי ימרה, יתרחק מלא היורה, בנמיכות ולא מתערה, וידקדק ולא כקורא, ואזי נפלאות יראה וזכריה הדשה יברא, וגם ברכות יעטה מורה. ותקון זה תקנו דוד וצדוק הכהן ואחיהמלך וראשי האבות לכהנים הזוים ואלו ה' המחלקות כולם כמצות ה' על ידי אהרן כחורה שנאמר אלה פקדתם לעבודתם לבוא לבית ה' כמשפטם כיד אהרן אביהם כאשר צוהו ה' אלהי ישראל (כ"ד י"ט) ולמדו שמואל בניוח ברמה כאשר אמרו הכמים וכי מה ענין ניוח אצל רמה, שהיו עוסקין בניוח של עולם וכל הענין כמפורש לשם (זבחים דף נ"ד ב'). ועתה נשוב לפרש כל אחד ואחד במקומו, אמר (6) ויחלקם דויד מחלקות לכני לוי לגרשון קהת ומררי. לגרשני לעדן ושמעיה אלה לעדן ושמעיה הם מבני בניו של גרשון והיו מבני דוד ומשה כולם¹). (8) בני לעדן הראש

¹) והיו בימי דוד וכן מעשה כולם B. besser

יחיאל וזיתם ויואל, ומצאנו למטה כי זיתם ויואל הם בני יחיאל נגידים על האצרות ככתוב למטה בני יחיאל זיתם ויואל אחיו על אצרות בית ה' (כ"ו כ"ב). (9) בני שמעי שלומית וחזיאל והרן שלשה, אומר זה שמעי הוא יואל הזכור לפני¹⁾, (10) יחת זינא, הם ב' אנשים, זינא הוא זיזה שהזכיר אחריו ככתוב (11) ויהי יחת הראש וזיזה השני. לפקודה אחת, חצי חלק משמרה כי המשמרה כ"ד ראשים עליה, ואלה היו י"ב ראשים חצי אשמורה, ומחלוקת היא קס"ו אנשים. ובני שמעי יחת וזינא, שמעי הוא אחי לעדן וזה בן גרשום י"ב ראשים חצי אשמורה ועל כן אמר לפקודה אחת ומן בני עמרם (16) שבואל הנגיד בן משה (17) ומן בני אליעזר רחביה, ולא היו לאליעזר בניס אחרים שהיו ראשים בימיו כי אם ישיה בלכר, כמו שהיה לשבואל והוא יחדיו הזכירו למטה (כ"ד כ') והיה ראש. אחרי כן ובני רחביה רבו למעלה והיו ראשים גם הם אחרי שנים. (19) ומן בני חברון, י"ד עם בני משה והם רחביה ושבואל בלכר כללם כי הוא אומר למטה ולבני לוי הנותרים לבני עמרם שבואל (כ"ד כ') ומוכר לבטה מה שלא הזכיר למעלה והם יהדוה שמיר ויעזרו בני (קיש) ירחמאל, למען הרע כי מספר הראשון מוזכר כלל יהוסם ואלה מחו ונתנו אלה ראשים ואילו בחרו אלה מאלה כ"ד ראשים²⁾ מובחרים עם נשיאים כולם כמו שנזכר שמוחם, ועיקר אלה כ"ד ראשים שהיו על י"ב אלף שהיו עובדים לפני המוכח הם בענין שנאמר ולבני לוי הנותרים כמו שבארנו. ואמר (24) אלה בני לוי לבית אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמוה לגלגלותם עושה המלאכה לעבודה בית ה' מבן עשרים שנה ומעלה, דע כי בראשונה ספרם דוד מבן שלשים שנה ומעלה (פסוק ג') כאשר נמנו בחורה מבן כ"ה כאשר אמרו חכמים מכאן לחלמיד שאינו רואה סימן יפה לחלמודו ה' שנים שוב אינו רואה (חולין כ"ד), וכאן ספרם מבן כ' שנה למען עבודה הכינה שהיתה עובדת הכינה גדולה, וכאשר נספרו בן ל' לעבוד לשאת כלי המשכן ספרם כן, אבל עתה (25) אמר רבי הניח ה' אלהי ישראל לעמו וישכון בירושלם עד לעולם, ואין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו. ואשר אמר (28) מעמדם ליד בני אהרן, כולם מוזמנים היו לחלקם לשרתם על סדר, חצרות העזרה בנקיין. ועל הלשכות, שישמרו המעשרות והכלים וסדר חשמישיה. ועל טהרת לכל קדש לרחיצת הקרב והכרעים של עולות ושל זבחים. ומעשה עבודה בית האלהים, לשחוט ולפשוט ולנחות והכהנים מקבלים זורקים את הדם ומוליכין את האיברים ומסדרים על המערכה, ומקבלה ואילך לא היו מתעסקים אלא כהנים. (29) וללחם המערכת נותנים לכהנים ללוש ולאפות ומוזמנין כל הסדר על הסדר על הערכתו. ולסלת למנחה ולרקיקי המצות שהם מוזמנים לכלם ומחלקים הנדרים והנדרות והשלמים והתנוגה לכל אחד ואחד מישראל איש

¹⁾ וי"א הוא בן יואל. B. Zusatz.

²⁾ ואולי בחרו מאלה ומאלה. B.

איש מנחו. ולמחבת, וגם על מעשה החבתין. ולכל משורה, כלל כל דבר הלח היינו והנסכים והשמנים. ומדה לכל דבר היבש הסלת המפורש ושאינו מפורש. ודע כי ו' אלפים שהיו שוטרים ושופטים היו מן בני יצחק אלף ושבע מאות ומן בני חברון אלפים ושבע מאות ומן עזיאל ומן עמרם ששת אלפים כי לא הזכיר הגה לבני עזיאל ולבני עמרם כמה היו.

כ"ה.

(5) להרים קרן, כלומר הוא היה ראש המשוררים בקול רם כחצוצרות ובמצלחים שנאמר וכהרים קול נחצוצרות ובמצלחים ובכלי השיר (דה"ב ה' י"ג). ויש אומרים להרים קרן ישראל. חוזה המלך, שהיה מראה לו כנביאות טעמי הכנור והנגינות.

כ"ו.

(3) אמרו שזכר מן בני פרץ הראש ולא זכר שמו, כי אמרו כי הוא ישבעם בן זכריאל ואמר היה מן בני פרץ והיה שומר בחודש הראשון ועוד היה ראש ונגיד על הכל ויש אומרים היה מן בני פרץ וזולת ישבעם היה ראש על הכל וגם היה שומר על ישבעם בחדש הראשון מפני כבוד המלך, וחוכל להבין מזה כי בכל חדרש וחדש היו ב' ראשים כי הרמז לנו מזה ישבעם וכן פרץ ואומר אני שזהו שאומר. (16) ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן זכרי, שב' נגידים פרש מכל שבט ושבט ומחלוקת כ"ד אלף משמרה אחת לעבודת המלך ואחת למעמד הכית, שאין הקרבן כשר עד שיהיו שם כהנים ליום וישראלים ויעלה לך חשבון הבאה והוצאת חדרש בחדש ויעלה לך החשבון של כל משמר ומשמר ויבאו לארבעים ושמונה שבועות השנה חדרש בכיתו (וחדש להוצאת המלך ושרותו וחדש למעמדות) וחדש בכיתם לחילוק כשתחלוק העשרים וארבע משמרות לב' עבודת ולב' חלקים חוזרים חלילה לעולם חדרש וחדש משמר הכית ב' במקדש וב' בכיתם וכן חוזרים לעולם, והיינו דתנינן החם (כתובות ס"א) והתלמידים שלא ברשות ל' יום, ואמרין עלה מנהגי מילי, וכול', מסקנא דמילתא, לכל דבר המחלוקת והיא חושבניה דידיה ומחלוקות האלו אשר הן מכ"ד מאות ש' אלף הכתובים בטימוסן של מלך רפ"ה אלף ל"ב חדשים וי"ב אלף נשיאי ישראל כאשר פירשנו למעלה (כ"א ה'). (24) יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה המספר, ככתוב ובנימין לא פקד בתוכם (כ"א ו'). בכאן כתב אה מספר מפקד העם (כ"א ה'), כי היה מחסר מספרם (ובכאן כתב ויהי כל ישראל שעמדו לוי ובנימין האנשים ואמרו להרוג את יואב לכך לא נשא מספרם) אבל בשמואל כתב מספר כאשר היה כי לא מיוח ביואב ולכך כתב וחהי ישראל (ש"ב כ"ד ט') שעמדו כנקבות¹)

¹) B. besser: שחשש בוחן כנקבות. Vgl. Midr. Sam. c. 30 u. oben 21, 5.

דע כי הזכיר כל שרי ישראל בכמו שרי המחלקות שנאמר ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אלעזר בן זכרי (כ"ז ט"ו) ולא הזכיר לא גר ולא אשר, לפי כי גר היה בארץ הגלעד והיה ראש עליהם על גר ידו בן זכריהו שהיה ראש על הצי שבט המנשה (כ"ז כ"א) וגר היה עמו, והצי שבט המנשה האחר היה ראש עליהם ואל בן פדיוהו והיה ראש גם על אשר¹⁾ והכנים נפתלי בן בני יוסף כאשר פירשתי בהחלת הספר לפי שהוא ראשון ללידה בלהה שפחת רחל, והאחרון לזן על שהוא מאסף לכל המחנות (במדבר י' כ"ה). ואומר ליהודה אליהו מאחי דויד (פסוק י"ח) כאשר פירשתי לעיל (ב' ט"ו) שלא נשתיר מהם אלא אליהו בשעה שהיה מלך מואב. 25) ועל אוצרות המלך עזמות בן עדיאל, אמרו חכמים כי איוב ודוד אמרו דבר אחד כאיוב הוא אומר אם עלי אדמתי חזק (איוב ל"א ל"ח), שלא שבתי בשמטותיה ולא נחתי מעשר עני ושני וכל הענין במפורש לעיל, חמו דברי איוב (שם ל"א, מ') והיה מקלל עצמו שיחמו דבריו ולא יהיה לו כח לדבר, וכן דוד משבח ואומר אם הכנסתי באוצרותי דבר שאינו מעושר יכנס מארה לתוך האוכל, ולכן אמר עזמות ענין קלה הוא (פסיקתא דף צ"ח ותנחומא פ' ראה), ובעלי מקרא אומרים כפשוטו כן היה שמו²⁾ 33) וחוש י, הארכי רע המלך, לא (לו) היה מגלה סודו ומשחקו בכל מיני שחוק ומאכל על כן נקרא רע המלך.

כ"ח.

1) ויקהל דויד את כל שרי ישראל שרי השבטים ושרי המחלקות וגו' ולכל גבור חיל, אלו החכמים שנאמר בהם גבורי כה עושי דברו (תהלים ק"ג כ'). ושרי כל רכוש ומקנה, אלו שעושיין מקנה וסוהרי המלך 2) אחי ועמי, כמו שאמרו חכמים בזמן שאחם עושים רצונו של מקום ורצוני אחם אחי, ואם לאו עמי (סוטה דף מ'). 41) וגנזכיו, חלילי מערות של מטה ומענינים ההתים של מטה ושם גזזו את הארון. 12) ברוח, ברוח הנבואה. 18) ולחבנית המרכבה, אלו הכרוכים שהיו סובכים כמו רכובה ממעל לארון

כ"ט.

2) הזהב, לעשות כלי זהב, והכסף לכסף כמו כן. 4) לטוח קירות הבתים, אלו בתי הלשכות, כי קירות בתי האולם וההיכל והדביר היו מחופים זהב, שנאמר ויחף את הבית זהב פרוים (דה"ב ג' ו'). 11) (והנצה) שום דבר שבת וקילים שבני אדם מגביהים לנצח בקולם איש את חברו כמו ויעמדו את הלויים לנצח (עזרא ג' ח'). והמתנשא לכל לראש, בין רב למעט אין לו

וגם על הצי שבט מנשה אחר. 1) Beide Handschr. sind hier fehlerhaft. A. חצי שבט המנשה האחר היה ראש עליהם הושע בן עזריהו שהיה ראש על B. חצי שבט מנשה האחר.

2) B. Zusatz: (ש"ב כ"ג ל"א) עזמות הברחומי.

לאדם גדולה אלא אם כל מן השמים ממנן אותו כאשר אמרו חכמים אפילו ריש גרנותא משמיא מנו ליה (בבא בתרא צ"א). (12) והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל, כענין שנאמר לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות (חגי ב' ח'). (13) כי גרים אנחנו לפניך, כמו הגר שאינו מיושב במקום אחד ומטולטל ממקום למקום כן אנחנו בעת שחרצה הטלטלנו להגלות אותנו ולזרות בין הגוים. (15) ותושבים ככל אבותינו, וכמו תושב שנולד בעיר ואין לו בית אלא עומד בבית אחרים ובכל עת שיהפוך בעל הבית יוציאנו מכיחו כן אנחנו לפניך. כצל ימינו על הארץ ואין מקוה, אין תוחלת שיראה עוד את חברו בעולם הזה. דבר אחר, ואין מקוה כמו מקוה מים, לשון קיבוץ, שאין מי שיקבצנו לעמוד מקברינו בעולם הזה. (17) ומישרים בעלי מישרים. חרצה, נצור זאת לעולם שחיה נצורה ומיומנת לפניך הנדבה הזאת שעשו לפניך ביצר טוב ובלב שלם. (18) שמרה, המחק, כמו אם הטאתי ושמרתני (איוב י' י"ד) איני אומר שתשמרני בשביל שחטאתי אלא כן הוא אומר אם הטאתי לך היה לך להמתני אם אעשה תשובה ולא הייתי מבקש ממך שתקני בלא תשובה. (25) הוד מלכות, איום פנים וצורתם שיהא מפורד מהביט בו בני אדם.

דברי הימים ב'

א.

(12) ההכמה והמדע נתון לך, משל לאחד שאמר לו המלך שאל ממני דבר אחד בכל מלכותי ואני נותנו לך, היה אותו פיקה אומר אם אשאל ממנו זהב לא אוכל לשאול ממנו כסף וכן אם אשאל לו חפץ זה לא יתן לי חפץ אחר, אלא הרני שואלו דבר אחד שכל ההפצים תלויים בו ויהיו על ידי, הרני שואלו שאהיה הותנו ויהיה כל אשר לו תחת ידי, וכן עשה שלמה שאל חכמה ומדע שכל הדברים תלויין בו, כדאמר אינש דעה קניה מה הסרת דעה הסרת מה קניה (פסיקתא פ' פרה שיר רבה דף ג' ותנחומא פ' הקת). (26) ומקוה סוחרים המלך, לילך לשווקים במלכות המלך שמתקצצים הסוחרים וסוחרים המלך מתנן ביניהם שמי שיכנס בכנפויא שלהם יתן כך וכך וקורין בלע"ז הנש"א (Hansa).

ב.

(9) מכוח כמו מכות (מ"א ה' כ"ה). (12) לחורם אבי, כלומר כל יודעי חכמה בחרשי אומנות חורם אב ואם לכולם באומנות. (13) מן בנות דן, ושם הוא אומר ממטה נפתלי (מ"א ז' י"ד), שאב שלו היה מנפתלי ולקח אשה מבנות דן, ואביו הוא עצמו אב ואומן חזק. צרי כמו מנה צורי (בכורות מ"ט).

ג.

(3) הוסד שלמה, כמו יוסד, הורד שאל (ישעיה י"ד י"א) כמו יורד שאלו,

ומכיוה חכרו יצ' רמה (שם), ויש אומרים כל מדה ומדה אשר הוסר בציווי שלמה המלך ואלה אשר הוסר לבנות בית ה', אורך אמות ששים במדה הראשונה, אשר מדרד בה אביו והציב ציונים וכתר שיתין ותקן את הכל ושלמה בנו לא החליף ולא שינה ממדותיו אפילו כמלא אצבע. הארך אמות ששים ורחב אמות עשרים, מדרד ארכו של בית קדשי הקדשים עם רחבו של היכל כ' אמות, שנאמר (8) ארכו על פני רחב הבית אמות עשרים, וחור ומדרד את מקום המזבח כ' על כ' מקום המעריכה וגבהו י' אמות (ד' א') ויש בו ד' אלפים אמה, כיצד, אל כל אמה ח' אמות על ח' אמות וגובה י' אמות הרי ד' אלפים, נמצאת אומר מקום כפרתו של ישראל בעולם הזה יתר על כתב פורענותן של רשעים (בעולם הבא) י' חלקים, שנאמר ויפרוש אותה לפניו והיא כתובה פנים ואחור (יחזקאל ב' י') וכמה היא מדה, מגלה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה (זכריה ה' ב'), י' על כ' מאתים, והיא כתובה פנים ואחור הרי ד' מאות, הא למדה כפרתן של ישראל יתרה על פורענותן של רשעים י' חלקים, לכך כנסת ישראל מודה להקב"ה עלי נבל עשור. והא דאמרינן החם המזבח ל"ב באמה (מדות פ' ג') זהו מן הסובב ומקום הקרנות ומקום הילוך רגלי הכהנים אבל מקום המעריכה כ' היה, וכשעלו בני הגולה הוסיפו וכו' (שם במדות).

ד.

(2) ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו, הים מלמטה עשר על עשר על רום ג' אמות והיה מלמעלה י' על י' על רום כ' אמות הרי מאה וחמשים מקואות שהמרובע יותר על העגול רביעי, עשה אותו למעלה (ק) מקואות על כל אמה ואמה (צ"ל על כל ג' אמות) מקוה ועשה אותו מלמטה שבעים וחמשה של שבעים וחמשה סאין טול ל' והן עליה ל' הרי חמשים מקואות שבמקוה אמה על אמה כרום ג' אמות נמצא מחזיק מאה וחמשים מקואות, אבל אי אתה יודע כמה נהשת היה בו, אם הבוא לחשב טפה על טפה כרום טפה יש בו יותר ממשקל מנה כי לכל אמה ואמה של ה' זה' טפחים ויש בו מאתים ושמונים אמות מלמטה מאה אמה הקיפו על רום ג' אמות וכו' והקיפו מלמעלה על ששים וכו' אמה שנאמר וקו שלשים כאמה יסוב אותו סביב, משפתו אל שפתו הקיפו נתפש על שפתו על רום ב' אמות מלמטן הקיפו מ' אמה¹⁾. (17) בככר הירדן יצקם המלך בעבי האדמה, קרקע שלא נפתחה ולא נחפר בה לעולם, שאילו במקום אחר עשאו היה כחורא שלא תבקע האדמה תחתיהם. בככר הירדן, אין לי אלא שאמר הכתוב שהעמודים נעשים שם, מגיין שכל כלי הנחשת שעשה שלמה נעשו שם, שכן הוא אומר בכלל את הים אחד ואת הבקר ואת הסירות ואת היעים וכו' (ד' ט"ז) משהוא כולל את הכלים ואח"כ אומר בככר הירדן. — (כתוב והעמודים) שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוטו ששים עשרה אמה

¹⁾ Siehe Anhang.

יסוכנו (ירמיה נ"ב כ"א) נמצא מקומו ד' על ד'. בים כתוב ועביו טפח (דה"כ ד' ה') ובעמודים כתוב ועביו ארבע אצבעות נכוב (ירמיה נ"ב כ"א) כעביו של ים כך עביו של עמוד¹⁾, ולמה נאמר ד' אצבעות ללמדך שהטפח ד' אצבעות מקומו היה ד' אצבעות עגול יצא עביו מחוך הללו טפח נמצא חללו ג' מאות ושמונים וג' על ג' חלקים מארבע בטפח, שהמרוכע יתר על העגול רביע כמה הן אמות ששה משלשים ששה טפחים י' אמות נשתיירו שם ששה טפחים וג' חלקים בטפח עשה אותם על רום אמה (בטפח ששים אמה ששים פעמים וששה טפחים על עשרים טפחים אמה ועשרים ששה פעמים שלשים וששה פעמים²⁾ ששים אמה ו' טפחים של כ' טפחים מאה עשרים וה' פעמים שלשים ושש פעמים.

מעשה שלמה. כיור נחשת כנגד אותו של משה וכרתנין החם (מדות פרק ג') כיור היה נתון בין האולם ולמזבח משוך כלפי דרום, כי המזבח מכון כנגד היכל וכתליו ושם היו מעמידים נדות ויולדות זכות וגירות נודרות ומתנודות בשעת קרבנותיהן, כי כשהיה הכהן מקריב הקרבן היה מקריבו לשם בעל הקרבן והיה נתון עיניו בו ורואהו ואומר לו יערב ויקובל קרבנך ותיטרה. ונשים אין דרכן להסתכל בתן ולכך היו עומדות בין מזבח לפתחו של אולם בצד הכיוור והיו נראות מתוך צהצוח וציהוב הכיוור כאיספקלריא המאירה ועיני הכהן היו נתון כלפי הכיוור, כי היה ניתן בין מזבח לפתחו של אולם ומשם היה רואה חמונת האשה בעלת הקרבן והיה זורק לשמה ומתפלל עליה, וזהו כמראת הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות ל"ח ה') שהיו נראות מתוך כיוור הנחשת ממורט וציהוב וצהצוחו ועיני הכהן ככיוור ולא כנשים³⁾ ובמכילתא אחריחא (?) כהנים מטילים גורלות וכל מי שיעלה גורלו ואפילו כהן גדול עומד בצד סוטה ואוחז בכנדיה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה וחלילה להסתכל בה לפני ה' פתח אהל מועד, לצד הכיוור היה מעמידה ומשם היה רואה לבה ושערה וחלילה להביט קריעתה ופרימחה, והוא הנכון אל כמראות הצובאות.

י

16) שמר לעבדך, המתן לעשות אותו דבר, כי למטה הוא אומר יאמן דברך (וי"ז) ודבר שבאמונה הוא שמורה, כמו אם חטאתי ושמרתני (איוב י"ד) וכגון שומרת יבם (יבמות ל"ח). 30) ונתתה לאיש ככל דרכיו, בישראל הוא אומר, אם ישאלך בנים או ממון ואתה יודע שכלב שלם ילך לפניך, הן לו, ואם לאו אל תתן לו, כי בין אחת ממלא משאלותיו בין אין אחת ממלא משאלותיו

¹⁾ Die Quelle dieser Ableitung ist wahrscheinlich § 19 der 32 Midoth, der in den Editionen abgekürzt ist, vgl. Raschi Jer. 52, 23.

²⁾ Fehlt in B. u. C.

³⁾ Diese Erkl. hat auch der Pentateuch-Comm. Paneach rasa.

הוא מזכיר שמך וכחך הגדול ואינו זו מיוחדת, אבל לנכרי ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי (ו' ל"ג) למען ידעו על כל הטובה כמפורש בחלמוד (הנחומא פ' תרומה).

ה.

(16) היום מוסר, מיום הוסר. ומעשה הכסא מפורש במקום אחר.

ו.

(17) ובני ישראל היושבים בערי יהודה, כי הרבה היו מהם שהיחה נחלתן מבלועת בחור יהודה ובנימן, כאשר פרשנו בזבולון ונפתלי (כדה"א ט' ג').

ז.

(18) בת ירימות בן דויד, והיחה מתיחסת מבית דוד המלך, כי אותו שר ירימות בן דוד (דה"א י"ב ה') לקח את אביהיל בת אליאב בן ישי לאשה והוליד ממנה מחלת.י)

ח.

(20) ולא עצר וכו' מפני מה מת אביה כמגפה, מפני שהוכיח את ישראל שהיו עובדים העגלים, והוא לכר כיהאל מן ירבעם מקום שהיו שם העגלים ולא ביערן, וכל מי שיש בידו לבער ע"ז ואינו מכירה מעלה עליו הכתוב כאילו הוא עבדה, ראה מה הוא אומר ביהוא לכה נא אחי וראה בקנאתו לה' וישמר יהוא את הבעל מישראל (מ"ב י' כ"ח) ואומר רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל (שם) וכי עלת על דעתם שהיה עובד ע"ז, אלא מפני שכתב ירבעם על העגלים כי מי שיבערם לא יהיה לו חלק במלכות ישראל, וחם על כבודו יוחר מכבודו של הקב"ה ולא ביטל אותם עגלים לכך נכתב עליו שעבדם, וכן באביה (כראשית רבה פ' ע"ג).

ט.

(3) ללא אלהי אמת, בלי שופט מיושר. וללא כהן מורה וללא חורה, מדוחק הצרות, וכחצר לו מוחך הצרות ישוב לבקש פני ה' ומצא להם, שנאמר (4) וישב בצר לו על ה' וגו', מכאן אמרו חכמים²⁾ בצר אל יורה כי

¹⁾ Nach Kimchi fehlt hier ein Copula ואת אביהיל ואח, aber selbst mit einem Copula wäre damit nicht gesagt, dass Rechabeam zwei Frauen gehabt haben müsste, sondern nur wie der Verf. sagt: Machlath war die Tochter des Jerimath und der Abihail. ²⁾ Erubin 62.

מחך הצרה אין אדם יכול לכזין שמועותיו ותפלתו. (16) מפלצת כמו מפרצת, וכפזין הדבר (דה"ב ל"א, ה') נפרצה נשלחה על אחינו (דה"א י"ג: ב') ובלשון תלמוד עד כמה פרצה טהרה בישראל (שבת דף י"ג) כולם לשון גדול ורבו ונוכה הם, כמו זה מפלצת כמו מפרצת, כלומר ריבחה והגביהה האשרה על בית ה'. ואל תחמה על הל' המתחלפת בר' וה' בחיה, כמו נהר נחל, בטהורים בעפולים, סהר סחר; והכמים אומרים מפליא לצנחא שעשהה כמין זכרות וגו' (ע"ז דף מ"ד), ואני אומר כמו תפלצתך השיא אותך ודון לך (ירמיה מ"ט ט"ז) שתפלצתך הוא ודון הלב. וישרף כנחל קדרון, שרפות הללו שבמקרא אינם אלא כמו קיבוץ, כמו משרפות מים (יהושע י"א ח') ותרנס יונתן ועד בית כנישת מיא¹), כי כל שרפה שהיא שרפה ממש כחב בה אש כמו ושרפת באש (דברים י"ג ט"ז) (כלומר תכנסו ותקבוץ אותם לחך האש²) כי נשרפה וצירפת וקיבצת, ואע"פ שהרגם אונקלוס ונשרפה לשרפה ונוקדינו בנורא (בראשית י"א ג') כי אין דרכם של לבנים לשרפם באש אלא דשין אותו מלבן וחומר וזורים לרוח או לשרב ושם מתיכשות ומתקשות כאבן, ואשר אמרו אנשי מגדל ונשרפה לשרפה כך אמרו נעשה לבנים הרבה ונקבצם במקום קיבוץ שיהיו מומונות למלאכה, ואשר כתוב על אסא וישרפו לו שרפה גדולה (ט"ז י"ד) כלומר קיבוץ גדול עשו לו בשמים ורקח מרקחת, והיינו דאמרינן ההם וזיקין הקסמים ואת הקסחות (?) ואשר אמרו חכמים כשמת רבן גמליאל שרף עליו אונקלוס הגר כמאה מנה צורי (ע"ז דף י"א) לגרמיה הוא דעבד, ומה שנאמר בצדקיהו וכמשרפות אבותך — כן ישרפו לך (ירמיה ל"ד ה') כלומר קיבוץ גדול ואע"פ שנחלקה הגורל³).

¹) Die Editionen Aruch und Raschi haben die Leseart מיא חריצי, ועד חריצי מיא, Wassergräben, um das salzhaltige Wasser von der Sonne zur Gewinnung des Salzes verdampfen zu lassen, was der Hebräer mit שרף ausdrückt. Dieselbe Bedeutung hat auch die Leseart מיא כנישת, Salinen; keineswegs kann daher hiervon hergeleitet werden, dass שרף nicht verbrennen, sondern sammeln heisse.

²) Fehlt in A.

³) So sprachlich richtig der Comment. und der Talmud „שרפו לך“, „sie sammeln dir, verbrennen dir, ihm — Weihrauch und Spezereien“ übersetzen (vgl. II. Chr. 21, 19), so unrichtig ist es aber, nach solcher Analogie auch bei וישרפו אתם I. Sam. 31, 12 אתם = להם oder עליהם zu nehmen und „sie verbrannten ihnen“ zu übersetzen. Dort ist offenbar vom Verbrennen der Leichen und nur vom Begraben nicht verbrannter Knochen die Rede und war es sicherlich bloß die ungerechtfertigte Scheu vor einer Leichenverbrennung, die das Targum bestimmt hat, dort zu übersetzen (die Peschito sagt richtig וקלו עליהן כמה דקלן על מלכין). Dieser Abnormität stimmen denn auch alle jüdischen Exegeten bei und selbst Saadia widerstreitet der so richtigen Erklärung des Karaeers Benjamin Nahawendi in Emunat c. 7, obgleich er die Frage

34) והזונות רחצו (מ"א כ"ב ל"ח) כלי זיין שהיו במרכבה נתלכלכו מן הדם [ומה שאמר הפוחר ב' חזיונות (סנהדרין ל"ט ב') בזיונות הם כלים¹].

כ'

2) והנם כחצצון חמר היא עין גדי [על זה נאמר בכרמי עין גדי (שיר א' י"ד)] וזו היא ענין המלה צרור המור דודי לי (שיר א' י"ג) מור הוא מעקרי בשמים, מור ואהלוח (שם ד' י"ד) וכל שעה נושאים אותו האנשים בעבור ריחו הטוב, וכן כנסת ישראל מרמה להקב"ה כמו שנאמר וכיד הנביאים אדמה, לה' (הושע י"ב י"א) להשמיע האזן מה שהוא יכולה לשמוע דרך טהרה ונקיות, ולכן הוא אומר בין שדי ילין (שיר א' י"ג) בכל עיירות ארץ ישראל הוא עם ישראל, וְשָׂרִי לִשׁוֹן עֵיירוֹת וּכְפָרִים הוא כמו על שדים סופדים, על שדי חמר על גפן פוריה (ישעיה ל"ב י"ב), אשכל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי (שיר א' י"ד) כלומר אף בכל הכפרים שהאשכולות בו, אשכול הוא חסיד, אין אשכול לאכול (מיכה ז' א') והוא לענין חסיד (וכתרגום יונתן), וכן הוא אומר, ראה הצצון חמר, שהוא מקטני אמנה בערי ארץ ישראל ולפאת הכרכים, ראה כמה נסים נעשו בו, אברהם רדף את המלכים לשם והרגם, וגם יהושפט כמו כן נעשו לו נסים, וזהו גם אשכול הכפר, ככל הכפרים שבארץ ישראל שם שכינה שורה כמו בכרמי עין

wie ein von wilden Thieren zerrissener und verzehrter Körper bei der Auferstehung neubelebt werden könnte, damit beantwortet, dass kein Körper, selbst wenn das Feuer ihn verzehrte, ganz vernichtet werde, es löse und trenne nur die Gliedertheile, die zu ihren Urstoffen zurückkehren auf, die erdigen elementarischen Theile aber blieben ganz unaufgehoben. Kimchi, der das Widersinnige der aramäischen Uebersetzung wol fühlte, sagt höchst naïv, Sauls Leichnam sei desshalb verbrannt worden, weil es einer königlichen Leiche unwürdig gewesen sei, Würmer mit ihr zu begraben; weit vernünftiger sagt ein anderer Erklärer, weil eine Wiederausgrabung durch die Philister zu befürchten gewesen wäre.

Wir können bei dieser Gelegenheit die zeitgemässe Bemerkung nicht zurückhalten, dass im Judenthum kein Verbot der Leichenverbrennung mit nüchternem Sinne aus der h. Schrift zu eruien ist. Im biblischen Zeitalter kannte man allerdings keine andere Leichenbestattung, als das Begraben wie solches auch bei fast allen asiatischen und europäischen Völkern Sitte und Gebrauch war, Sitten und Gebräuche aber wechseln mit der Zeit und auch wir Juden leben in der Zeit und mit der Zeit.

Statt הגורל hat B. הגולה, beide Lesearten sind unverständlich; es könnte wol הגמרא (l. e.) heissen, allein der Comm. zitiert niemals den Talmud mit dieser Benennung.

¹) Diesen Zusatz haben B. u. C.

גדי שכמה נסים נעשו שם [וחכמים פרשו מי שהכל שלו יכפר לי על אוהו גדי שכרמתי לעצמי (שבת פ"ח¹)].

כ"א.

(9) את אדום הסוכב אליו, אחסם שהיו קרובים לו סבינותיו. (10) ויפשע אדום, כי מדוד ועד יהורם לא היה מלך באדום כי אם נציבים, כאשר פרשנו בתחלת הספר (בדה"א א' מ"ג). (12) ויבא אליו מכתב מאליהו, וכבר היה לו לאלהיו שבע שנים שנגנו כאשר תוכל לחכץ במקרא בשנת שבע עשרה ליהושפט נגנו אלהיו, והוא מלך כ"ה (שנה), וכיון שהרג את אחיו בתחלת מלכותו בא לו המכתב.

כ"ב.

(2) בן ארבעים ושתיים שנה אחזיהו במלכו, ולחשבון הזה הוא גדול מאביו ב' שנים, שיהורם לא היה אלא מ' שנה שנאמר בן ל"ב שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלים (כ"א ד'), ופרשו חכמים משנחתן יהושפט בן אסא עם אחאב עד שהמלך בן בנו אחזיהו היו מ"ב שנה (סדר עולם פ' י"ז, וראה רד"ק). ומאותה שעה נגזר דינם שיפלו בית דוד עם בית עמרי ונחרגו אחזיהו מלך יהודה ויהורם בן אחאב ניד יהוא. ובשכר זה אמר הנביא (אבלו הוא ובניו מלכות ישראל, שנאמר¹) בני רביעים ישבו לך על כסא ישראל (מ"ב ט"ז י"ב) ומה חלמוד לומר יהוי בן (שם) והלא נמנים הם, אלא זכו לכן יהיה דברי אשר יצא מפי (ישעיה נ"ה י"א), בן הכטיחו יונה בן אמתי, שאע"פ שנאמר לאלהיו ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל (מ"א י"ט ט"ז) אלהיו לא משחו אלא אלישע שלח אחד מבני הנביאים (מ"ב ט' א') והוא יונה בן אמתי, לפי שהיה דבר של פורענות ולא תלה אותה באלהיו, שאין רצונו של מקום בפורענותו של ישראל שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים (מ"א י"ט י"ח) וכחוב הנמלט מחרב חזאל ימות יהוא והנמלט מחרב יהוא ימות אלישע (מ"א י"ט י"ז) וכי אלישע הרג כולם, אלא לפי שעל ידו נמשח יהוא וכל אחד ואחד יחד במקומו²).

כ"ג.

(2) כל ימי יהודע, ומה שאמר במקרא ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו (מ"ב י"ב ג') אינו אלא כל ימיו של יהודע שהורהו, אבל לאחר שמת יהודע

¹) Zusatz in B. u. C.

²) B. u. C. למות וא' הן למות.

³) Die Erklärungen zu diesem Cap. sind in allen Handsch. ins 80. Cap. verschrieben.

נחממן. 15) ויוקן יהודיע וישבע ימים וימת בן מאה ושלשים שנה, צא וחשוב משנולדה קלקלה בימי שלמה נולד יהודיע ועכשו בימיו נתקן הכית, כי יהודיע היה בן בניהו רב פעלים מקבצאל שר צבא שלמה. 17) אז שמוע המלך אליהם, שעשה עצמו ע"ז. 24) ואת יואש עשו שפטים, העמידו עליו בירניות קשים שלא ידעו משכב אשה ונבעל כאשה וגו' (ירושלמי קדושין פ' א' הלכה ו'). 27) ירב המשא עליו, כלומר משאת חטא רבתה עליו, כי הרג עוד בנים ליהודיע לבר מזכריה, וכמו שאמר למעלה התקשרו עליו עבדיו כדמי בני יהודיע הכהן (פסוק כ"ה).

כ"ו.

3) [בן שש עשרה שנה עוזיהו כמלכו], עוזיהו וירבעם מלכו כאחת (סדר עולם פ' י"ט) ומה שהוא אומר בשנה עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה (מ"ב ט"ז א'), שמשנת כ"ז ואילך מלך מלכות מנוגעת, והיינו דחניא יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו (מ"ק דף ז' ע"ב). 11) (ומעשהו השוטר) הוא הסדיר החלוץ מזוינים והפקידום על יד הרוגלים ההולכים לאט. 20) ויבהילוהו משם וגם הוא נדחף, ובאחה שעה היה הרעש שהיה בימי עוזיהו (זכריה י"ד ה') שבקעה הארץ לבלעו כמו שנאמר ולא יהיה קרח וכעדתו (במדבר י"ז ה') וזהו שנאמר וינעו אמות הספים (ישעיה ו' ה'), ונבטלה ממנו חצי הגורה ולא נבלע וחצי הגורה נהיתה עליו שנצטרע, כמו שנאמר כאשר דבר ה' ניד משה לו (במדבר י"ז ה') שראוי להצטרע שנאמר והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד' ו').

ל.

2) ויועץ המלך, כי עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו לפי שלא עשה כראוי וחובה להם (פסחים נ"ו). 18) כי מרבית העם וכו' יכפר בעד כל לבבו הכין, וזהו סדור שנחלק כמו שפרשתי בחחלת הספר (א' ל"ה).

ל"ה.

3) ויאמר ללויים המכנינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון וכו' מכאן אמרו חכמים יאשיהו גנו את הארון (הוריות י"ב יומא נ"ב ב' ירושלמי שקלים פ' ו'). 12) ויסירו העולה, כלומר הסירו והפרישו מהרה מעבורת העולה לחתה למפלגות ואח"כ נתעסקו בעבודה הפסח. 13) ויבשלו הפסח באש, צלי אש כמשפט, מכאן אמרו רבותינו (חולין ק"ט ב') קרעו ללב לאחר בישולו, שבצלי הוא אומר, אבל במים אין ללב תקנה. והקדושים, השלמים והחגיגות. 18) מימי שמואל, כי מימי שמואל ועד כאן לא נטהרו כל ישראל מע"ז ביחד כמו שעשו בימי יאשיהו כי בימי יאשיהו היו כולם עוכרי ע"ז ונטהרו

כולם וכן בימי שמואל. (21) מאלהים אשר עמי, זה ע"ז. (22) מפי אלהים, כי ירמיהו הנביא אמר מפי אלהים: וסכסכתי נצרים כמצרים (ישעיה י"ט ב'), ואהה מה לך להלחם בו, ויאשיהו לא שמע כי אמר לירמיהו, משה אמר וחרב לא העבור בארצכם אפילו חרב של שלום (תענית כ"ב, מדרש איכה ס"ט).

ל"ז.

(9) ושלשה חדשים ועשרה ימים מלך, כי אמרו לו אנשי מלכותו (לנבוכדנצר) גור טב מן גור ביש לא חרבי וכל שכן גור ביש מן גור ביש וכל הענין ככתוב על הסדר¹⁾ (ויקרא רבה פ' י"ט). (10) ולחשובה השנה יצח המלך נבוכדנצר ויביארו בכלה, ומה שכתוב ויקח אותו מלך בבל בשנת שמנה זמלכו (מ"ב כ"ד י"ב) הללו שמנה שנים למלכות נבוכדנצר הם, כי ארבע ליהויקים הוא השנה הראשונה לנבוכדנצר. (13) אשר השביעו באלהים, על ספר החורה, כאשר פירשו רבותינו דאשכחיה דחליש בשרא וכי' (גדרים ס"ה) כדאיחא במדרש אגרות והכל מפורש בה. אבל אני לא באתי להאריך כי אם לקצר, והרצה לעיין באגדה לידע דבר אמת ולהוציאו לאמתו חבוא עליו ברכה. וזה לך האות שחדע לשון המפרשים איזה מפרש בטוב ואיזה מפרש שלא בטוב, כל פרשן שמפרש חחלה פשוטו של מקרא בקצור לשון ואח"כ מבא קצת מדרש רבותינו זה פהרן טוב וחלופיהן בגולם. (16) ומתעתעים בנביאי, שכשהיו הנביאים עושים אותות מוטיט ומסרות (ירמיה כ"ז ב') (אמרו בדקים או דייק) כמו שאמר להם הקב"ה אף הם היו עושים כן כרי להלעיג על דברי (הנביאים) הואי הן מה שעושי²⁾. (21) עד רצתה הארץ את שבתותיה, צא וחשוב לך שמטות משעמדו ישראל בארץ עד גלות ירושלים בחדש החמישי, וחעשה לך ימי שבע שבתות השנים השע וארבעים שנה וחמצא שבעים שמטות שלא שמרו ישראל בארץ בשבתם עליה³⁾ (מכאן ואילך אין צריך לפרשו כי כולו פשוט על כן לא הוצרכתי לפרש והמבין יבין⁴⁾. ברוך ה' לעולם אמן ואמן. (דברי הטוב האין, לכהוש משמן, מעוכלא ועד חומן [ב"ב פ"ט ב'] בגלות ובמומן, מלאכיו לי לומן, מצער להטמן, כאשר ישא האומן⁴⁾.)

כספר הזה נתעסקו בו יראם המגדאלי ומאיר מעדריאלי

פרטן חטן בשמלן

ללוח

קווצות תלתלים

¹⁾ Fehlt in A. u. B.

²⁾ B. u. C. שמושה הואי הן מה שעושה

³⁾ S. Raschi Lev. 26, 35.

⁴⁾ Fehlt in A. u. B.

חטן בנקרה פסלים
להעמין על עיקר
נפשם בנן החיים.

Dieser räthselhafte Schluss in A. wird verständlicher durch den folgenden Zusatz in B. nach den Schlussworten ואמן שקיבל כד' (דוסא בן 1.) אלעזר בנו של ר' אפסי שקיבל מיד יהודה הכבלי שקיבל משמעון אביו ושמעון קיבל מר' אדא וזה היה אדם גדול במקרא כמשנה והוא קיבל שהוציא והו מנהרדעא והוא קיבל מרב המנונא ור' אחא וב' קיבלו מנקיי שהגלה מארץ ישראל לבבל והגלה רופים שלא תהא חורה בישראל וסמכו את התורה הזאת והנביאים והכתובים שלא תעי ולא שני פסוקים ב' רבות וב' אלפים לא פחות ולא יותר ונתעסקו בספר כללות קבוצות קבוצות תלתיים ואחריהם נתעסקו בו יראם ומגדיאל ומאיר ועדריאל פרטו וחרטו בשבילי האסטרטו חניטי בנקרה פסלים וחקקו להעמיד על עיקרו ואשכרי ומשכרתיה שלמה מעם ה' אלהי ישראל.

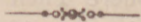
Diese massoretische Traditionskette steht durchaus in keiner Verbindung mit dem Commentar und findet sich correcter in vielen Bibl.- und Massoret- Handschriften in aramäischer und hebräischer Sprache, aber die Stelle von חטן בנקרה ב' בספר הזה nur in dem vorliegenden Commentar in B. und corrupt in A. In Ben Aschers Dikduke ha-Taamim Venet. 1516, S. 3 lautet die betreffende Stelle: הרא מסורחא דמסר דוסא ב' אלעזר כד' אפסוי דקביל מר' יהודה בבליה דקביל משמעון אבוי והוא קביל מרב אדא ורב אדא מרב המנונא די אפיק בנהרדעי והוא קביל מן מנקיי די גליה מארעא דישראל לבבל דאגלייה רופים כי היכי דלא תהוא אורחא בארעא דישראל. סכום אורייתא ונביאים וכתובים עשרים וארבעה ספרי די סמכו כ"ד לא טעי תרחי רבין וחרחין אלפין ושבע מאות וארבעין ושבעה לא פחות ולא יותר. הני פסקי עסקי. Ebenso in einem handschr. Pentateuch bei Ginsburg (aus der Petersb. Bibliothek von Neubauer S. 103) und in Cod. Siziliano in Rom (Berl. Mittheilung). Hebräisch findet sich diese Traditionskette in Cod. de Rossi No. 196 mit der Abänderung ורב המנונא ורב אדא und statt Doza חסא; ohne diese Abänderung in Cod. Paris No. 5 (zitirt von de Rossi l. c.); hinter einer Mas. Kallah (Neubauer l. c.). Am Ende von וכלה ואכלה, handschr. in Halle, und in einem Copenh. Codex des Dikduke hatam. heisst es: ורב המנונא ורב אדא קיבלו שנהם י"ג. י"י שהגלה מא"י לבבל: וגו' וסמכו (v. סכום וימנין) את התורה וג' כ"ד ספרים שלא טעו ולא שנו בדקדוקיהם

פסוקי שתי רבואות ושלשה אלפים ושתי מאות ושבע לא פחות ולא יותר
(In einer Abschrift bei Bär).

In einem anonymen Seder Tanaim, welches gegenwärtig nach einer Abschrift von Neubauer aus der Bodl. von dem Verein Mekiza Nirdamim edirt wird, steht unter Art. המנונא folgendes:

רב המנונא הראשון שהיה מימי קדם ורב אדא ירו (?) שחוקו את התורה במסרת הגדולה וכן היא הקבלה בסוף גמורת הגדולה: המסורה זו שמסר רוסא בן אלעזר בנו של ר' אפס שקיבל מר' יהודה שקבל מר' שמעון אביו קיבל מר' אדא ור' אדא היה באותו שעה מדה גדול במקרא שקיבל מר' המנונא שמצאה בנהרדעה ור' המנונא ור' אדא שניהם קבלו מנקי' שגלה מא"י לבלל שהגלה רופרום שלא תהא תורה בא"י וסמכו את התורה ואת הנביאים ואת הכתובים כ"ד ספרים שלא טעו ולא שגו. וכמדומה דהיינו דגרסינן בנדרים פ' אין בין המורד ובמגילה פ"א ויבינו אלו המסורות וכ' כי זה רב המנונא היה רב המנונא הפרוש שיסר את התפלה שמסר לו וגזאל שר הפנים והיא נקראת צלוחא דרב המנונא.

R. Hamnuna hätte sich somit aus einem Talmudisten zu einem Masoretiker und Kabbalisten entwickelt, von dem auch im Sohar (3, 130) erzählt wird כהן נבי לצלחה צלוחיה כד הוה ר"ה סבא נבי לצלחה צלוחיה. Das Gebetstück himmlischer Redaction ist handschriftlich in Oxford (S. Berachoth 17a).

Anhang zu Seite 48.

Der Comm. stellt hier drei Berechnungen auf, die in allen drei Handschriften durch Corrupteln verstümmelt und durch seinen Mangel an mathematischer Wissenschaft unverständlich sind. Er berechnet *a*) das Wasser-Volumen des כִּיּוֹר, *b*) dessen Kupfergewicht und *c*) den Rauminhalt der Säulen. *a* ist nach I. Kön. 7, 26, 2000 Bath, welche nach der talmud. Tradition (Erubin 14) 450 Cubikellen gleich sein sollen. Der angegebene Umfang יסוּב שלשים אמה יסוּב wird nach der talm. Rechnung, der der Comm. folgt von innen und nicht, wie es der nüchternen Schriftsinn erfordert, von aussen gerechnet und ebenso der Durchmesser nach dem Verhältniss von 3:1. Um nun das angegebene Wasservolumen mit dem cubischen Inhalt auszugleichen, lässt der Talmud den Kijor aus zwei verschiedenen Körperformen zusammengesetzt sein; Herr Dr. Zuckermann hat denselben in seiner gründlichen Abhandlung über das jüdische Maasssystem (Jahresbericht des Breslauer Seminars 1862) graphisch dargestellt und berechnet. Der untere Theil war ein Parallelepiped 3 Ellen hoch mit quadratischer Grundfläche, dessen Seite 10 Ellen lang = $10^2 \times 3 = 300$ Cubikellen Inhalts. Der obere Theil war ein Cylinder 2 Ellen hoch mit einem Grundkreise von 10 Ellen Durchmesser. Der Cubikinhalte des Cylinders war demnach, nach der Formel $r^2 \pi h = 5^2 \times 3 \times 2 = 150$ Cubikellen, zusammen 450 CE. = 150 Räume à 3 CE. für ein Reinigungsbad. — *b*) und *c*) sind müssige mathem. Aufgaben, die mit der Schrifterklärung gar nicht in Verbindung stehen; wir konnten uns aber doch nicht dazu entschliessen die falsche und unverständliche Auflösung des Verfassers ohne irgend eine Verbesserung abzu drucken und erbatens uns dazu die Hilfe des obengenannten Mathematikers, der auch so freundlich war, uns nachfolgende Berechnungen mitzuthemen. Bei der Ausmessung des Kijors zur Berechnung des Kupfergewichtes muss natürlich auch die Dicke der Wandungen mit berechnet werden; diese war = $\frac{1}{5}$ Elle (עביו טפח). Zur Gewichtsberechnung muss der cubische Inhalt in Cubikcentimeter ausgedrückt werden, und da 1 cubikcentim. Wasser 1 Gramm wiegt, so ergibt die gefun-

dene Zahl die Anzahl der Gramme, die ein ebensolcher Körper aus Wasser wiegen werde. Multiplicirt man nun diese Zahl mit dem specifischen Gewicht des Kupfers = 8,7, so erhält man das Kupfergewicht. Die Rechnung stellt sich wie folgt: Die Grundfläche ist ein Quadrat von $10^{2/5}$ Ellen Seitenlänge, die Höhe des unteren parallelep. Theils $3^{1/5}$ Ellen, des obere cyl. Theils 2 Ellen. Der kubische Inhalt des Bodens ist gleich $(10^{2/5})^2 \times 1/5$ CE. = $(\frac{52}{5})^2 \times 1/5 = \frac{2704}{125}$

= $21^{79/125}$ CE. Die Seitenwände des unteren Parallelep. ohne die Bodendicke, die schon berechnet ist, bestehen aus 2 Wänden à $10^{2/5}$ Ellen lang, 3 Ellen hoch und $1/5$ Elle dick und aus 2 Wänden von 10 Ellen lang (weil $2/5$ schon für die anliegenden Wände berechnet sind), 3 Ellen hoch und $1/5$ Elle dick, mithin Inhalt aller Seitenwände $2 \times 10^{2/5} \times 3 \times 1/5$ CE. + $2 \times 10 \times 3 \times 1/5$ CE. = $12^{12/25} + 12 = 24^{12/25}$ CE.

Der Wandinhalt des Cylinders wird berechnet nach der Formel $(R + r) (R - r) \pi h$. Hier ist $R = 5^{1/5}$ Ellen, $r = 5$, $\pi = 3$, $h = 2$, $R + r = 10^{1/5}$, $R - r = 1/5$, also der Wandinhalt = $10^{1/5} \times 1/5 \times 3 \times 2 = 12^{6/25}$ CE., daher der cub. Inhalt des Bodens und der Wände = $21^{79/125} + 24^{12/25} + 12^{6/25} = 58^{44/125}$ CE. 1 Elle ist nach Tabelle VI. der obcitirten Abhandlung = 17,849 Rheinl. Zoll, daher 1 cub. Elle = $(17,849)^3$ c'' = $(17,849)^3 \times 12^3$ c'''.

Es sind ferner 96,584 rl. c. Linien = 1 Cubikcentim., daher 1 CE. = $(17,849)^3 \times 12^3$ Cubikcentimeter. Durch Logarithmen be-

96,584

rechnet giebt:

$$\begin{array}{r} 3 \log. 17,849 = 3,7548417 \\ + 3 \log. 12 = 3,2375436 \\ \hline 6,9923853 \\ - \log. 96,584 = 1,9849052 \\ \hline \end{array}$$

Num. 5,0074801 = 101737,3 Cubcent.

Da nun 1 Cubikcentim. Wasser 1 Gramm wiegt, so wiegt 1 cub. Elle 101737,3 Gramm. Der aus Kupfer gegossene Kijor (spec. Gewicht des Kupfers = 8,7, manche Lehrbücher haben eine etwas niederere Zahl) wiegt daher

$$\frac{58^{44/125} \times 101737,3 \times 8,7}{50000} \text{ Gramm} = \text{Centner } 1032,964.$$

Aus der hier im Comm. vorkommenden Zahl 280 hat Herr Zuckermann die falsche Berechnungsweise des Commentators herausgefunden. Dieser berechnete nämlich die Grundfläche $10 \times 10 \times \frac{1}{5} = 20$ CE., die 4 Seitenwände $= 4 \times 10 \times 3 \times \frac{1}{5} = 24$ CE., den Cylinder $= 30 \times 2 \times \frac{1}{5} = 12$, die Summe $= 56$ CE. Um nun diese in Cubiktefachim zu verwandeln muss man sie mit $5^3 = 125$ multipliciren, da man aber gewöhnt ist 1 Elle $= 5$ Tef. zu rechnen, so multiplicirte der Comm. die Zahl 56 mit 5 und erhält 280. Richtig fand Herr Z. den Satz

אם חבוא לחשב טפח על טפח ברום טפח יש בו יותר ממשקל מנה
wenn der Comm. damit meint, dass das Gewicht einer CE.
mehr als eine Mine wiege; denn wie oben gezeigt, ist eine
CE. $= 101737,3$ Gramm, mithin 1 Cub. Tefach $= \frac{101737,3}{125}$

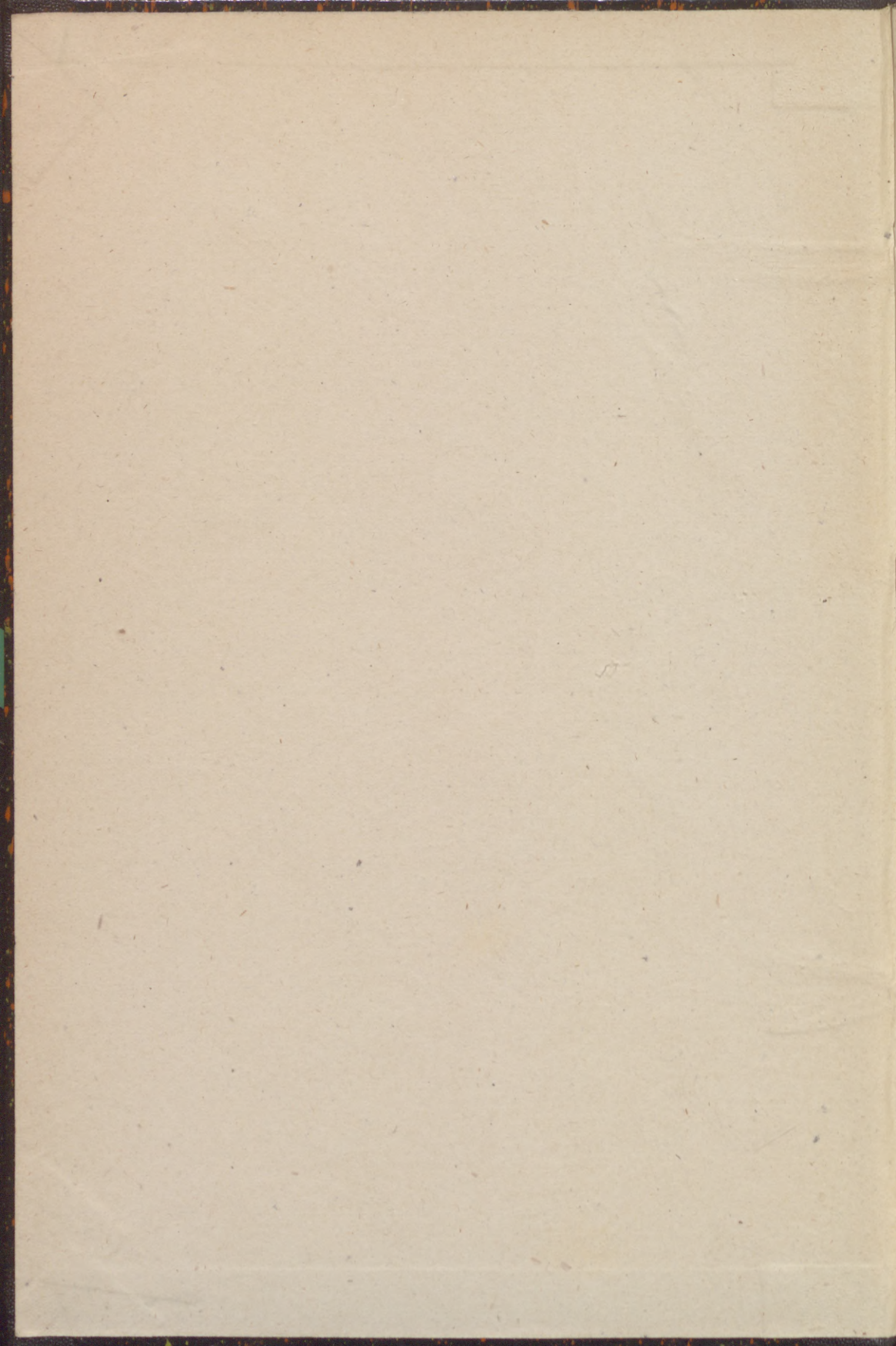
Gramm $= 813,9$ Gramm $= 81,39$ Neuloth. Nach Tabelle I
wiegte 1 Mine $= 21$ Loth 5 Quent 1 Cent. Da nun die heilige Mine das Doppelte hat, מנה של קדש כפול היה, so hat die h. Mine $= 43$ Loth 2 Cent. (In genannter Abhandlung ist das Pfund zu 30 Loth gerechnet, während es jetzt 50 Neuloth hat). Nun $30 : 50 = 43,02 : x$ also $x = 71,7$ jetzige Neuloth das Gewicht einer heiligen Mine. Wir fanden aber 1 c. tefach $= 81,39$ Neuloth, also etwa 10 Loth mehr ממשקל מנה.

Die corrupte Stelle im Comm. glaubt Z. auf diese Weise emendiren zu können:

אבל אי אחת יודע כמה נחשת היה בו אם חבוא לחשב טפח על טפח ברום
טפח יש בו יותר ממשקל מנה כי לכל אמה ואמה של ה' וה' טפחים. ויש בו
מאחים ושמונים. מלמטה מאה אמה, הקיפו מ' אמה על רום ג' אמות
והקיפו מלמעלה שלשים שנאמר וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב וג'. הקיפו
נחפש על שפתו על רום ב' אמות. —

Die Hohlräume der Säulen (Aufgabe c) werden eben so berechnet, wie die Hohlräume des Kijors, vorausgesetzt, wenn auch hier Umfang und Durchmesser von innen gemessen ist. Der Radius des Hohlraumes $r = 2$ Ellen, $h = 18$, $\pi = 3$, mithin $r^2\pi h = 2^2 \times 3 \times 18 = 216$ Cubikellen, beide Säulen $= 432$ CE. Das Kupfergewicht derselben wird auf gleiche Weise wie beim Kijor berechnet.

B
667.

MINIATURES
OF
THE
HISTORY
OF
ENGLAND
FROM
THE
CONQUEST
TO
THE
REIGN
OF
HENRY
THE
SEVENTH